

EESTI KIRJANDUS

1931 № 3

SISU:

FR. TUGLAS: Tervitus lahe tagant.

A. PALM: Soome Kirjanduse Selts 1831—1931.

A. SUITS: Lõnnrot'i ja Faehlmann'i kokkupuuteid ja
ühiseid harrastusi.

M. J. EISEN: Isiklikke mälestusi soome-eesti kutuurilistest
kokkupuutumistest 50 aasta eest ja neile järgneval ajal.

M. SILLAOTS: André Gide — Vatikani keldrid.

A. VAIGLA: A. Saal — Valgus hommikust.

M. SILLAOTS: Fr. Tuglas — Karl Rumor-Ast.

P. HAMBURG: O. Luts — Vanad teerajajad ja Kuidas elate?

P. HAMBURG: A. Raag — Kaduval teel.

Lisaks: Soome Kirjanduse Seltsi tegelasi, 4 lehte, ja
Eesti raamatute üldnimestik 1929. a. alates, 20. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1931 ASUTATUD 1906. XXV

Ilmub iga kuu lõpul, number umbes 64 lehekülge, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.

Address: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: H. KRUUS (ajalugu), A. SAARESTE (keel),
FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsikirjade tagasisaamiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

„SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.

Ühiskaubamaja Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutusel teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV (1930) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

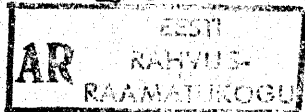
Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

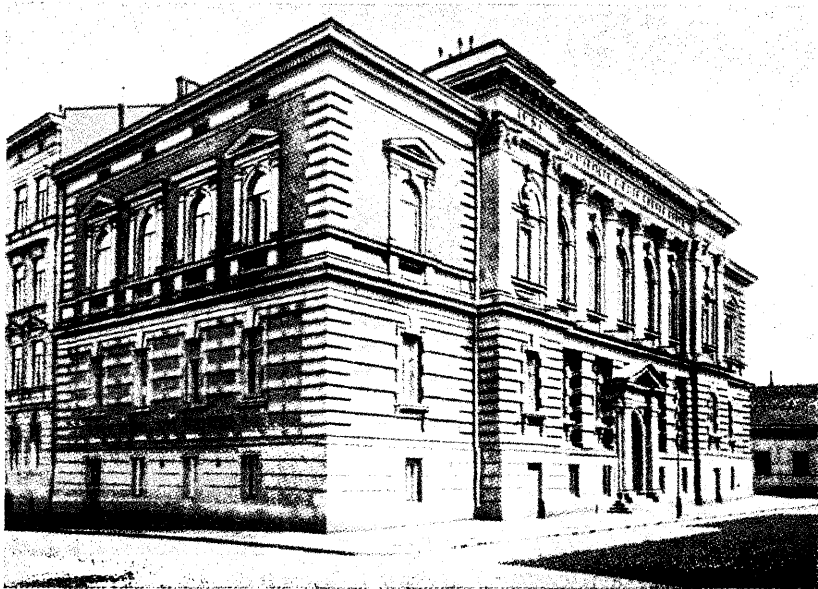
Astuge Eesti Kirjanduse Seltsi liikmeks! Liikmemaks 1 kr. aastas, eluaegne 20 krooni ühekordselt. Liikmeksastumise sooviavaldusi võtavad vastu seltsi usaldusmehed (nõudke aadresse!) ja seltsi büroo.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

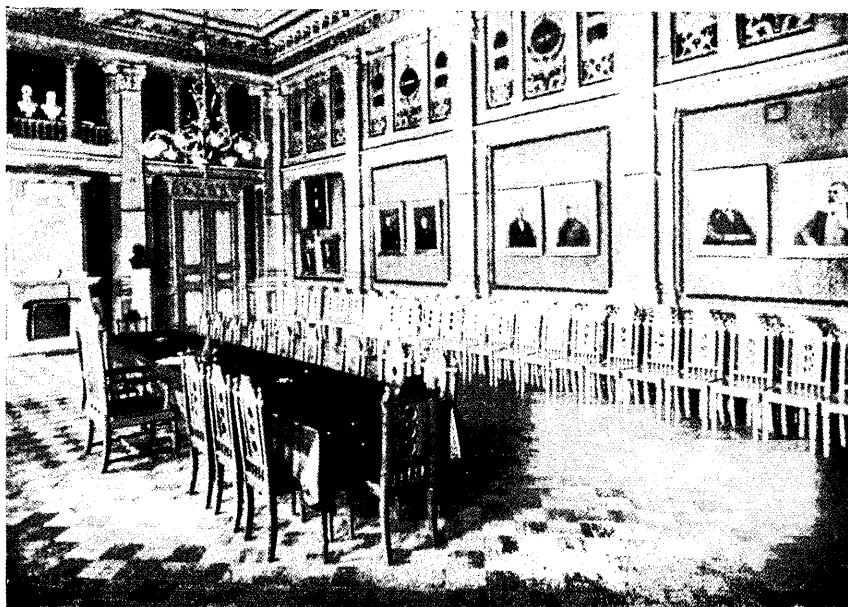
Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

Ar 9317
Eesti

SOOME KIRJANDUSE SELTSI MAJA HELSINGIS

SOOME KIRJANDUSE SELTSI PIDUSAAL

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

MÄRTS 1931

NR. 3

Tervitus lahe tagant

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura'le ta saja-aastase juubeli puhul.

Ühinedes nende lugematute õnnesoovidega, mis saabuvad kogu haritud maailmast Suomalaisen Kirjallisuuden Seura'le tema astumisel ühest tegevussajandist teise, tunneb Eesti Kirjanduse Selts erilist rõõmu. Ei juhi teda selle juures ainult viisakusnõue, tuletada meelde samade ülesannete ja harrastustega, kuid ometi kaugelt ning võõrast haridusasutist selle tähtpäeval. Põhjuseks on olulisemad, sügavamad, asja tuumast tõusvad tundmused ja mõtted. Näeme Suomalaisen Kirjallisuuden Seura's kultuuritegurit, mille viljakas mõju pole piirdunud ainult Tuhandjärvemaa endaga, vaid ulatunud tunduvalt Soome lahe lõunapoolselegi rannikule. Ega ole see mõju olnud ainult kaudset, äratavat ja eeskujundvat laadi, vaid siin on tegu ka otsekohese osavõttega eesti kirjandusliku ning teadusliku elu arendamisest. Võiksime öelda, teatud osa Suomalaisen Kirjallisuuden Seura saja-aastasest ajaloost kuulub ka meile. Ja just see teadmine ning tundmine sisendab meie õnnesoovisse tänumeelse harduse sel ajaloolisel hetkel.

1.

Oleme kaks eri rahvast, lahutatud merega, eraldatud ajaloos ja oludega. Meie keeled on vastamisi vaevalt mõistetaavad ning meie elu päevaprobleemid tihti sootuks teised. Ja ometi, meie rahvusliku elu pinevamaal hetkil oleme tundnud enese olevat teineteisele lähemad kui kellelegi teisele. Oleme tundunud õieti sama rahvana kahel pool Soome-Eesti merd, lahutatud teineteisest ainult nagu ühise maa kaugeimad maakonnad kaugeimate keelemurretega. Ja sääraseil hetkil oleme tajunud ka selgemini kui muidu, et hoolimata kõigist erivusist võib eesti-soome vaimuilm moodustada ometi homogeensemata terviku, kui on seda vahest isegi üldskandinaaviiline. Kaugele võõraste hõimude vahele ulatuvad meie rah-

vusmaailma perifeeriad, kuid ta kultuuriteadvuseni tihendunud keskused on ometi ainult kahel pool Soome lahte. Oleme ainult kahekesi, võime vaid koos teostada ühissooime kultuurimissiooni. See teadmine liidab ja kohustab, see avab laiemaid perspektiive. Ei ole ükskõik kummalegi meist, kas teise poole jõud kasvab või kahaneb. Sest see hõlbustab või raskendab temagi kultuuriheitlust rahvastemeres helgema koha pärast päikese all.

See ühissaatuse tunne on püsinud Eestis ikka, tõustes ilmsi leegiks või hingitsedes vaid tuha all, jälgides rahvusliku olemasolu tunde enda tõusu ning mõõna. Kui teadlikud olid sest ühisorientatsioonist juba meie ärkamisaja tegelased! „Soomemaa on meil alati kui laiem ja suurem isamaa meeles ja südames,“ kirjutas Koidula Almberg-Jalavale kuuekümnenda aasta eest. Ja et see polnud ainult viisakuseavaldis võõrale ta kodumaa hindamisel, vaid sisim tõuline kuuluvustunne Ühis-Soomesse, sedagi näeme Koidula ridadest ta vennale Soome puhul: „See on meie veretukse, mis tuikab läbi sealse looduse ja tema laste!“ Ning Koidula luuleski kordub selle ühise isamaa, sama Eesti-Soome mõiste. See ühisisamaalsuse-tunne avardas ja süvendas kohalikku rahvustunnet. Ning rahvuslik ärkaminegi sai selle valgusel sootuks kandvama mõtte.

Miks see ühtekuuluvustunne ometi kaua aega ei suutnud meie pool kristalliseeruda tegelikeks väärtusiks selle ühiskultuuri loominguks, seda pole enam vaja seletada nende ridade lugejaile. Võõra surve all, ahistavais oludes, kehvadena — nii võisime ise üldse vähe toota; pidime leppima peamiselt saaja osaga. Kuid tähtis oli ometi teadmine, mida vajasime ja kust saime. Tähtis oli vähemalt meie rahvusliku kultuuri suuna määramine, selle ideaali tajumine, — kuni saabus aeg, mil võime ka omal käel, kuid samas vaimus hakata edasi looma. Ja selleks suunaandjaks oli Soome.

Tõesti, mitte ainult külm ja viljatu virmaliste valgus pole paistnud meile põhjast üle halli mere. On hoovanud sealt ka sooje ja elavaid valgusallikaid. Kuid ei ole nende hulgas ühtegi teist samasuguse jõu ja jätkuvusega, kui on seda olnud Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

2.

Nägematuina ja kuulmatuina sigivad suured asjad. Kahtlemata ei aimatud ka Soome saluonnides hetke tähtsust, kui saja aasta eest Helsingi ülikooli kaitsva varju all kokku astus

kaksteist rahvasõpra, et pidada nõu selle unarusse jäänud rahva keele ja kirjanduse edendamise üle. Veel vähem võis sest algatusest kuulda alles teoorjuses ohkav rahvakild teispool Soome lahte.

Kuid kuigi seda pole veel tõestatud, võib ometi pidada võimalikuks, et juba paar aastat hiljemini tärganud Õpetatud Eesti Seltsi mõte sai tõuget ka lahetagusest eeskujust. Just samasugused haritud rahvasõbrad olid sellegi seltsi asutajad ja just samuti alma materi seaduste varju all tärkas seegi elule. Ning palju oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Õpetatud Eesti Seltsi esialgse sihi ning tegevuse vahel ühist. Uurida rahvakeelt, koguda muinasluulet, levitada haridust, edendada kirjandust, — see oli kummagi eeskaavaks. Kui vähenõudlikult tuli siin peale hakata, osutab seegi, et mõlemad literaarsed seltsid algasid oma valgustustööd ühe ja sellesama Zschokke' rahvaraamatukeste levitamiseega. Või ei olnudki see ühtesattumine juhuslik? Vähemalt kirjateel sobitati mõlema asutise vahel juba varakult kontakt. Ja ei tule ka unustada, et Suomalaisen Kirjallisuuden Seura esimene sekretär ja pärastine esimees Lönnrot ning Õpetatud Eesti Seltsi esimees Faehlmann varsti Tartus pikema aja jooksul igapäev koos olid. Milliseid kavatsusi siin tehti, mihukesi ühis-eesmärke rajati, seda võime ainult aimata.

Õpetatud Eesti Selts kaldus paari aastakümne pärast küll hoopis teistele teedele. Kuid enne seda tegi ta ometi vajaliku eeltöö rahvuslikule ärkamisele ja andis sellele liikumisele ka tema kuldse kirja. Ja ei ole kahtlustki, kustpoolt tulid selleks suurimad äratused ning eeskujud.

Aastal 1835 ilmus Suomalaisen Kirjallisuuden Seura väljaandena „Kalevala“ selle esialgsel kujul. Ja mõni lühike aasta hiljemini kuuleme juba, et ka Faehlmann oma esialgse „Kalevipoja“ kavandi on koostanud ning seda Õpetatud Eesti Seltsis tutvustanud. Ja üks saabunud samal 1839. a. Schultz-Bertram vaimustatuna Soomest, kaasas „Kalevala“ eksemplar, ja lausunud samas seltsis oma ajaloolised sõnad: andkem rahvale eepos ja historia — ning kõik on võidetud!

Tõsi küll, alles kümme aastat hiljemini määras selts lugulaulu koostajaks Kreutzwaldi ja veelgi kümme aastat hiljemini võis teos ise ilmuda. Kuid kes teab, kas oleks meie rahva-eepest kavatsedes ilma Kalevala-sõna sugestioonita lõplik valik üldse langenud Kalevipoja-lugudele. Igatahes on kindel, et alles Gananderi „Mythologia fennica“ ja „Kalevala“ tõttu soome mütoloogilised pärimused ka Eestis rah-

vapärastusid. Väinämöisest sai Vanemuine, Lemminkäisestä Lämmeküine, Vipusest Viboane, Ilmarisest rääkimatagi. Nagu need kitsamal maa-alal sündinud luulekujud alles „Kalevala“ kaudu said omasteks kogu Soomele, nii levis „Kalevipoja“ ja muu rahvusliku ärkamisaja kirjanduse kaudu nende kuuluvus ka Eestisse. Viimane liitus tihedamini selle ühisisa- maaga, üldrahvuslik veretukse sai tugevamaks.

Nii näeme, kuidas Suomalaisen Kirjallisuuden Seura har- rastused varsti meilgi vilja kandsid. Ja tagajärjed olid samad: mida oli „Kalevala“ rahvuslikule ärkamisele Soomes, seda „Kalevipoeg“ Eestis, kui ka kõik muud võrdlused kõr- vale jääksid.

Kui see ärkamine meil viimaks saabus, siis oldi igatahes teadlik ühissoomelisest rahvusorientatsioonist. Selle kand- jaks ei sobinud küll enam Õpetatud Eesti Selts, kuid ülesande- võttiski endale palju rahvalikum asutis — Eesti Kirjameeste Selts. Ja kuis lendlesid siis sõnumikud selle asutise sünni- valudest ja esimesist sammudest Eesti ning Soome vahel! Kohe oma teisel koosolekul otsustas see selts ka ametlikult Suomalaisen Kirjallisuuden Seura'ga ühendusse astuda. On siiamaale säilinud Jakob Hurda südamlük kiri, milles ta tut- vustab Eesti Kirjameeste Seltsi püüdeid ja tervitab Suoma- laisen Kirjallisuuden Seura't „nagu oma venda ja töökaas- last“. Ühtlasi tekkis E. Kirjameeste Seltsis tahe kontaktis olla soome keele- ja muude teadustega, niipalju kui võimal- dasid seda tookordsed jõud.

Ei tarvitse lisada, et seesama tendents on avaldunud ka E. Kirjameeste Seltsi ülesannete pärija, juba uuel sajandil asutatud Eesti Kirjanduse Seltsi töös. Veel enam, isiklik kontakt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Eesti Kirjan- duse Seltsi tegelaste vahel on olnud tunduvalt elavam; ja veelgi enam, mõlemal asutisel on olnud koguni ühiseid aktiiv- liikmeid.

3.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura tegevus kajastab saja- aasta jooksul pidevat kasvu, süvenemist ja levimist. Ta areng- on olnud orgaaniline ja ühtlane, nagu soome rahva endagi oma.

Sellevastu on meie kirjanduslikkude keskorganisatsioonide- saatus olnud hoopis teissugune. Ka Õpetatud Eesti Selts veedab mõne aasta pärast oma sajandat sünnipäeva, kuid seltsi tegevus on suurema osa sest ajast olnud võrdlemisi vöö-

ras eestipärase kultuuri loominguks. Tänavu saab kuuskümmend aastat ka Eesti Kirjameeste Seltsi lootusrikkast rajamisest, kuid tema tegevust jätkus ainult kaheks aastakümneks, kuni Vene riigivõim selle lämmatas. Ja Eesti Kirjanduse Selts võib tuleval aastal teha alles oma veerandsajandilise mineviku kokkuvõtteid. Nii katkendiline, nii saatuslikult juhuslik, täis languskohti ja lünki on olnud meie kirjandusliku kultuuri organiseeritud harrastus. Oleme palju algatanud, kuid pidanud ka pooleli jätma. Nii mõnigi lootuslik üritus on kadunud jäljetult nagu jöenire kõrveliiva.

Aga just neil langusajul on leidunud eemal meie puuduvate asutiste asendaja, kes on täitnud osaliseltki nende ülesandeid. Ja see pole olnud keegi muu kui Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Jälgides meie Soomesse suunduvat kultuuriorientatsiooni võib saada mulje, nagu oleks meie suguvennalisele vaimustusele reageeritud teispoole lahte palju külmemalt. Kuid kuigi seal vahest tundmusküllaseid sõnu on tehtud vähem, siis on nende aset täitnud teod, millele meie ei või palju vastu panna.

Heitsime ülemal põgusa pilgu Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja eesti vastavate asutiste vahekorrale saja aasta jooksul. Rõhutasime selle juures neid kaudseid äratusi, mida oleme saanud vanemalt ja stabiilsemalt töökaaslaselt. Siin aga olgu eriti esile tõstetud see osa, mida on etendanud Suomalaisen Kirjallisuuden Seura otsekoheselt meie kirjanduse ja teaduste viljelemises — meie eneste keeles ning osalt meie maa-alalgi.

Kõne on nimelt tema poolt korraldatud meie rahvaluule ja runoviiside kogumisest, eestikeelse kirjanduse väljaandmisest ning ohvrite kandmisest eesti-aineliste uurimuste teostamisel. Need, peamiselt keele ja vanavaraga piiratud ettevõtted, on küll kaudselt seotud soome teaduse enda huvidega, kuid vähemalt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura seisukohalt mitte ilmtingimatud. Nende teostamisel on otsustavalt kaasa kõnelnud seesama ühiskultuuri tegelik viljelemispüüd. Kui kaugemale see on ulatunud, võime näha sellestki, et Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on vahest rohkem eestikeelset kirjandust välja andnud kui Eesti Kirjameeste Selts ise kogu oma kestuse ajal.

Ei ole minu kavatsuseks pakkuda tühjendavat ülevaadet Suomalaisen Kirjallisuuden Seura sellesuunalisest tegevusest. Pean piirduma ainult selle tähtsamate momentide riivamisega. Eks koostanud Ahlqvist-Oksanen juba a. 1855 seltsi ainelisel

toetusel esimese ulatuslikuma ülevaate eesti kirjandusloost, mis ilmuski seltsi väljaandena. Eks avaldanud selts a. 1866 Kreutzwaldi „Ennemuistised jutud“ eestikeelseina. Ja eks ole põhjust siin mainida ka Lönbohm-Mustose eesti rahvaluule kogumise ja väljaandmise võimaldamist, samuti kui Oskar Kalda eesti välisõimude uurimiste toetamist ning nende tulemuste trükkiandmist. Aga veel midagi palju ulatuslikumat: ainult Suomalaisen Kirjallisuuden Seura väljaandel on võinud ilmuda Hurda „Setukeste laulude“ kolm hiigelköidet. See oli ettevõtte, mis meil nois oludes oleks käinud täitsa üle jõu ja millele võrdset me vaevalt praegugi võime veel vastu panna. Ühtlasi jäägu siin lähemalt arvestamata, mis Suomalaisen Kirjallisuuden Seura üldse nii varem kui hiljem on korda saatnud meie vanavara kogumise, talletamise ja uurimise alal. Tuletagem ainult veel meelde, et kord suurem osa meie rahvuslikust muinasklassikast tuli paigutada üldse tema kaitsva hoole alla, enne kui usaldati seda ta ringirännakult ümber Soome lahe jälle tagasi koju tuua.

See osa Suomalaisen Kirjallisuuden Seura tegevusest on meile juba kõike muud kui võõras. Neil aladel ja neil aegadel on ta olnud nagu meie eneste kirjandusliku keskasutise tagavaraks, asetäitjaks ning abiks. Aga sellisena kuulub ta juba osalt ka meie kirjanduse- ja kultuurilukku. Kui me temast ka midagi muud ei teaks, seda ei saaks me unustada.

4.

Kui Suomalaisen Kirjallisuuden Seura pidas a. 1881 oma poolesajandi juubelit, siis võttis Eesti Kirjameeste Selts sellest osa eesti tookordse uuema luule valiku annetamisega. See värsivormiline tervitus oli nii iseloomulik ajajärgule. Eesti rahvusliku ärkamise esihetkist oli kulunud ju alles kümmekond aastat. See oli olnud aeg täis vaimustust ja luulelist algatusindu. Laul äratas, laul ühendas, laulus sõnastati ka tuleviku eeskavad. Ja nii näeme ka ses piduraamatus olevat kogutud kõik, mis pakkus see aeg ülevamat ning ilusamat isamaast, emakeelest, kodukohast. Aga kõige pealt, siin oli Koidula oma seks puhuks kirjutatud värsitsüklis „Soome sild“ andnud luulelisema ja julgema sõnastuse Soome-Eesti ühistöö eeskavale, kui usaldati seda mõeldagi kaua aega hiljemalt. Siin paiskas ta lahutava riigipolitika kiuste õhku oma unistuse vennasrahvaste ühisest isamaast, kavandas tuleviku ülesandeid ja kutsus kirglikult nende täitmisele.

Õnn sulle, sugukonna vaim,
Kes ise oma leidnud!
Sind teretades vennataim
Sull' võidujooksjaks heitnud!
Nüüd hõiska, süda, helise!
Nüüd tao, vasar, kõlise;
Nüüd, laul ja sõna, liida!

Nii vaimustusküllane — ja tõeliselt nii vähe reaalseid teostamisvõimalusi pakkunud aeg! Kuid sellest möödunud poole sajandi jooksul on Soomes siiski palju muutunud, veel enam aga Eestis. Kui Soomes riikliku iseseisvuse saavutamine tähendas viimsete välistakistuste kadumist oma kultuuri loomisel, siis tähendas see Eestis õieti alles loomingu-vabaduse algust. Tunneme oma maa ja rahva väiksust ning ajalooliste olude pärandit, kuid vähemalt väliselt pole ka meil enam takistusi selleks „eneseleidmise võidujooksuks“, millest kõneleb Koidula. Ning meie tahtes ja julguses pole põhjust kahelda.

Aga kui on olud muutunud, siis sedamööda ka ülesanded. Ei jätku Eestiski enam ainult ühissoomelise kultuuriorientatsiooni pooldamisest, vaid seda tuleb oma pooltki arendada ja süvendada. See ühisorientatsioon ei tähenda enam paljast suguvennalist vaimustust, vaid reaalsete vaimuväärtuste soetamist. Võime viimaste viljast alles siis täisõiguslikena osa võtta, kui oleme nende loomisel samade kohustustega kaasas olnud. Kui senises eesti kultuurielus, hoolimata tõulise suuna teoreetilisest pooldamisest, tundub ometi küllalt võõraid elemente, siis ainult sellepärast, et meie praktika on puudulik olnud. On vaja rakendada ise oma jõud selle teenistusse, vaja ennast ise tunda ja teada tegevas töös. Teadusliku süvenemise ja esteetilisest eneseväljenduse kaudu lähene samm-sammult sellele eesmärgile. Nii selgitame enese olemust endale, kuid mitmekesistame ja rikastame ka ühissoomelist rahvuskultuuri.

Need on asjalikud ja kained väljavaated, nagu meie aegki. Ei saada sellepärast ka praegune eesti kirjanduslik keskasutus juhuliselt oma tervitusi Suomalaisen Kirjallisuuden Seura'le kaine proosa kuues. Neis peegeldub ühelt poolt püüd teha ülevaadet meie seniseist kokkupuuteist, teiselt poolt aga aimata tuleviku ühistöö sihti ning laadi. Esimesel alal peame rõhutama ühtesoodu seda äratust, mida oleme saanud vanemalt vennalt. Teisel alal võime seni kõnelda peamiselt alles tööle rakendunud tahtest ja tungist.

Kuid nii või teisiti, meie tööväljad riivavad ka tulevikus üksteist lakkamata, ja mis tehakse nende harimiseks ühel pool, see ei jää mõjuta ka teisel. Meie keele, rahvaluule, rahvateaduse ja ajaloo uurimise lähtekohad on nii lähedalt seotud, ning meie oleviku kirjanduslikul loomingul on ühiseid jooni, hoolimata näilisest erivusest. Neid väärtusi viljeldes, nende arengu eest hoolitsedes ei saa püsida võõrana teisele.

Nende mõlemale vennasseltsile kalliste ühiseväärtuste nimel saadab Eesti Kirjanduse Selts oma südamlikemad õnnesoovid Suomalaisen Kirjallisuuden Seura'le tema suurel tähtpäeval!

Friedebert Tuglas.

Soome Kirjanduse Selts

1831—1931.

EELMÄRKUS. Alljärgnev ei ole mingi tühjendav uurimus. Selleks ei ole andnud mahti uputav ainerohkus, aeg, ainete osaline ligipäästamatus ning pealiskaudne tutvus vennasmaa ajaloo ja kultuuriarenguga. Selleks poleks käesolevas kirjutises ka mitte ruumi. Ka on ühel inimesel võimata kõigil kõnesetulevail Soome Kirjanduse Seltsi tegevusaladel (rahvaluule, rahvateadus, keel, ajalugu, kirjandus jm.) omada rahuldavat asjatundmist.

Pakutavad leheküljed on siis eemalseisja tutvustavad märkmed, kus asju sageli on valitud ja vaadeldud isiklikust ja eestilisest vaatenurgast.

TAUSTA. Soomlaste ajalooline saatus sarnaneb sel määral meie omaga, et ka nemad on pidanud viimaste aegade ni elama võõra riigi alamaina. Soome vallutati ristiusu levitamise nimel XII sajandil Rootsi poolt. Kuid soomlastele jäi alale nende omandus, neil olid ühesugused õigused Rootsi kodanikega, kus teatavasti isiklikku vabadust ja inimesväärtust on peetud aus. Ometi oli Rootsi poliitiline võim ja kultuuriline mõju nii suur, et soome omakeelne kirjandus ega teadus ei pääsenud arenema. Eriti Rootsi hiilgusjärgul 17. sajandil ja Põhjasõja järel rootsistus soome haritlaskond ja linnakodanlus põhjalikult. Uusi rootslasi asus alatasa maale, soome keelt kuuldi varsti pea ainult kirikuis. Perekonnanimedki muutusid umbrootsikeelseiks. Tekkis ülesaadamatu lõhe soomekeelse lihtrahva ja rootsikeelse haritlaskihi vahele. 18. sajandi lõpul ja 19. alul näib soome keele seisukord olnud eesti keele omast täbaram.

Kuid nagu mujal, on ka sajandite vahetusel märgata soome haritlaste rahvustunde ärkamist, esmalt teoreetilise tunnetusena. See saab alguse Soome tollaegsest vaimlisest keskusest — Turu ülikoolist. Esimene ärataja oli siin prof. H. G. Porthan, teerajaja mitmel alal.

1808 läks Soome tervena Venemaa alla. Rahutegemisel 1809 saavutati Aleksander I-selt teatav autonoomia Vene ülemvalitsuse all: maale jäid omad seadused ja iseseisvus siseasjade ajamisel, lubati oma seisuslik esindus, mis aga alles 1863 kokku võis tulla. See tähendas algust riiklikuks eluks, see avas uusi ja suuri arenemisvõimalusi. Aga kuna valitseva kihi moodustasid rootslased ja rootsistunud, oli tollaegne Soome väliselt puhtrootsi osariik Venes. Soome keelel polnud mingeid õigusi, umbsoomlasist lihtrahval polnud võimalust haridust omandada ja osavõttevõimalus riiklikust elust oli minimaalne, ja ometi oli neid tervelt $\frac{6}{7}$ kogu rahvast. Too lihtrahvas oli siiski vaba ja jõukas, mitte sellises viletsuses kui meil, ta polnud ainult ärganud veel iseteadvusele.

1810. a. järel näib Turu ülikooli ringidest tärkavat rahvustunne praeguses mõttes. Tekib n. n. fennofiilsus, mis avaldub enne kõike teaduslike huvide koondamises rahvuslike teaduste ümber. Tunnistatakse end avalikult soomlasiks. 1820. a. paigu on fennofiilide mõtted tihenened juba tagasihoidlikuks rahvuslikuks eeskavaks (Ehrström, Arvidsson). Tuntakse, et Soome riik peab tuginema maa pärisrahvale. Hurjutatakse emakeelest loobujaid, nõutakse soome keelt ametiasutistesse, kooli ja ülikooli. Need on samad mõtted, mis saatsid rahvuslikku ärkamist kogu Euroopas ja mis samul aastail leidsid avaldust ka meil (Luce, K. J. Peterson). Kuid need vähesed rahvuslased pillati peagi laiali. Jäi üle vaikiv töötamine. Sāde ei kustunud. Ülikoolist tuli uusi jõude. Turu põlemise järele viidi ülikool 1828 Helsingisse ja 1830 on selle ringides juba terve jõuk noori ärganud soomlasi ja tulevase kuulsusi: Lönnrot, Snellman, Castrén, Rein jt. Mõlgutati mõtteid rahvuslikust kirjandusest ja kultuurist.

Jättes kõrvale majandusliku iseseisvuse ja isikliku vabaduse paistab, et soomlased polnud vaimlise kultuuri alal 1830. a. paigu meist millegi poolest ees, ennem vastupidi. Nende kirjanduses ei näi olnud niigi silmapaistvat loojat kui meil K. J. Peterson. Soome keel oli vaevalt rohkem haritud kui eesti keel. O. W. Masing'i *Originalblättern* (1816) keel tundub intelligentsem kui Lönnrot'i soome keel 1831. Ka väliselt oli eesti keel siis paremas seisukorras: Soome keelt ei õpetatud 1841. aastani koolides isegi mitte õppeainena, ja

ülikooli asutati soome keele lektoraat alles 1828 (meil 1803). Esimesed soomekeelsed õpperaamatud tekivad alles sajandi keskel. Meil ilmus kooliraamatute alal üht ja teist juba sajandi algusest peale (näit. P. H. Frey *Arropiddamisse kunst* 1806, lugemisraamatuid, A. Holter'i maateaduse-raamat 1820. a. paigu jm.). Loomulikult polnud soome keeles ka mingit teadust. Soomekeelne kirjandus ulatub tagasi aastasse 1542, meie oma 1535, ajakirjandus aastasse 1776, meie oma 1766 ja alles 1850. a. paigu jõuab Soome siin ette. Soomes näib rootsistumine olnud veelgi laiaulatuslikum kui meil saksastumine. Soome omakeelsete kultuuritaotluste nõrkust sajand tagasi tõendab seegi, kui pikkamööda need juurt võtsid: seks kulus mitu aastakümnet tööd. Ja ometi olid olud ja võimalused võrratult paremad kui meil, kus rahvas sajandi 3. veerandini vaevles teoorjuses.

I. SOOME KIRJANDUSE SELTSI TEGEVUSE VÄLINE KÜLG.

ASUTAMINE. Sel hõredalt kavandatud olude taustal muutuvad hõlpsamini mõistetavaks SKS-i tekkimispõhjused.

Juba läinud sajandi 20-ndail aastail on mõned soome keele ja kirjanduse rootsikeelsed, kuid soomemeelsed harrastajad haudunud soomekeelse kirjanduse tõstmiseks ühinemise mõtet. Aga seltsi sünnisõnade lausujaks peetakse andekat ja avarahuvilist loomaarsti M. J. Lindfors'i 1830. Seltsi tekkimispõhjuste seas on peale eelarendatute olnud puhtmajanduslik moment, nimelt raskused, mis olid E. Lönnrot'il ta *Kantele* nimeliste rahvalauluvihkude väljaandmisel ja mis 1830. a. paigu takistasid igasuguse ilmliku kirjanduse väljaandmist soome keeles ning soome keele arenemist kirjakeeleks.

16. veebr. 1831 peeti algatav koosolek, millest osa võttis 12 akadeemilise haridusega isikut, enamasti algajad ülikooli õppejõud, nende seas Lönnrot, dots. G. Rein, lekt. Keckman jt. Kirjatoimetaja noor Lönnrot kirjeldab koosolekut järgnevalt:

„Ja tekkis nende seal olles kõne soome raamatu asjandusest, liiatigi soome keelest, kuidas seda kõige paremini saaks pайдuma kirjanduslikeks tarvidusteks. Jõuti viimati otsusele, et toimetatagu asja mil viisil tahes, on see hulgal ikkagi kergem korda saata kui ühel, mistõttu nõu peeti seltsi asutamiseks, kelle mureks see asi oleks...“

28. II oldi uuesti koos, endistele lisaks veel prof. Linsén, kes hiljemini oli pikemat aega esimees. Dots. Rein tõi teate, et Ülikool ja Valitsus pooldavad mõtet. Ajutiseks esimeheks

valiti lekt. Keckman, sekretäriks Lönnrot ja laekuriks mõttealgataja Lindfors. Määrati üldjoonis kindlaks seltsi ülesanne ja anti talle nimeks „Suomalaisen Kirjallisuuden Seura“. Järgmised koosolekud peeti Ülikooli ruumes. Uute ühinejate seas olid prof. Akiander, Schildt-Kilpinen, kirjanikud Nervander ja Runeberg jm. Selts valis aastapäevaks 16. III, Soome suure teadlase Porthan'i surmapäeva. Esimeseks esimeheks sai prof. E. G. Melartin, sekretäriks Lönnrot'i ärasõidu tõttu lekt. Keckman. Sellega algas selts oma korrapärast tööd.

PÕHIMÕTTED JA ÜLESANDED. Ülesandemääritluse sissejuhatuses lausutakse:

„Iga rahva juures, kus teadus ja õilsad kunstid on juuri ajanud ja vilja laiali laotanud, on sünnimaa muinsed kombed, keel ja kirjandus olnud kõige kallim vara. Rahvas ei ela ainuüksi praeguses, vaid ka muinses ajas. Muinsuse mälestisis, kombeis ja kujutlusis näeb rahvas oma olemuse juurt ning käsitab oma praegust olukorda ning väärtust. Keel on rahvuse alus ja kodumaine kirjandus on ainult kodumaa keelel võimalik. — Niiviisi mõeldes ühinevad mõned Soome pealinnas elavad omamaalased, et asutada Soome Kirjanduse Selts, levitamaks selle abil põhjalikumaid teadmeid kodumaast ja selle igasuguseist juhtumusist, aitamaks kaasa soome keele käsitsemisele ja muresemaks omal keelel kirjandust mitte ainult õpetatud kaaskodanikele, vaid ka alamale rahvale kasulikkude ja tarvilist lugemisvara.“

Seltsi eeskava sisaldas kokkuvõetult järgmist:

I Kogumistöö: a) trükingud ja käsikirjad soome ajaloo, luulekunsti, muinasusu, maadeteaduse, arvustiku, keelerakenduse jm. aladelt; b) suuline ja aineeline vanavara; c) soomekeelsed trükitööd mis alalt tahes.

II Uurimistöö: uurimuste kirjastamine ajaloo, keele ja kirjanduse alalt, auhinnaliste võistlusküsimuste kuulutamine ja oma ajakirja väljaandmine.

III Soomekeelse kirjanduse edendamine: auhindadega ergutamise nii algupäraseks loominguks kui tõlkimiseks, igasuguse kirjanduse soetamine nii haritlasile kui lihtrahvale, ja ühenduses eelmisega

IV Soome keele arendamine kirja- ja hariduskeeleks ning valvamine selle veatuse ja puhtuse järele.

Nagu näha, on eeskava lai, kõlbaks kas või Teadusteakadeemiale, milleks saamise mõtet seltsi ringkonnist ongi korduvalt avaldatud, näit. 1868, 1877 ja eriti 1890 paigu. See ometi ei teostunud ja Soome Teadusteakademia loodi 1908. iseseisva asutisena (rootsikeelne oli juba 1838). Kava laius — selles on koos pea kõik vaimuteadused ja mõnda loodusteadustegi alalt, see näeb ette etnograafilise ja kultuuriloolise muuseumi ülesanded, ühendab endas nii teaduslikud kui ra-

kenduslikud taotlused, hoolitseb ühtlasi rahvusliku suuna ja meelsuse eest —on seletatav ajajärgu üldise entsüklopeedilisusega, kuid mitte vähem vaimukultuuri arenematusena. Sest 1831 oli Soomes ainult üks teaduslik selts: „Societas pro fauna et flora fennica“.

Aastakümnete jooksul on esialgne kava tublisti kitsenenud, sest esiteks ei suudetud juba vara ja tööjõu puudusel kogu kava ligilähedaltki teostada, teiseks on mõned suured ja aktuaalsed ülesanded iseendast keskendanud seltsi töö, kolmandaks on teatavate ülesannete jaoks aja jooksul asutatud hoopis iseseisvad seltsid: 1870 „Muinasmälestiste Ühing“, 1874 „Rahvahariduse Selts“, 1875 „Ajalooselts“, 1876 „Kodukeele Selts“, 1883 „Soome-Ugri Selts“, 1919 „Kalevala Selts“ jm., neljandaks arenes kirjastustegevus lugejate lisanedes 1880—90 paigu niivõrt tasuvaks, et selle võis enamasti era-kirjastajate hooleks jätta.

Ses ülesandemääritluses on osalt sunnitud, osalt vabatahtlikult tehtud mõningaid muudatusi 1850 ja 1858, kuid oluliselt püsisid nad 1920. aastani, mil alles arvestati ülal-tähendatud arengust tingitud muutused: ajalugu, muinastea-dus, maateadus ja kaugemad sugukeeled jäeti välja. Prae-gune määritlus on järgmine:

„Selts tahab edendada soomekeelse rahva muinsete vaimutoo-dete, kommete, olude ja elukäigu ning soome ja ta lähemate sugu-keelte tundmist ja uurimist, soome kui kultuurkeeles viljelemist, edenda-da soomekeelset kirjandust ja selle uurimist ning muud haridus-tööd, kus soome keel on vahendiks.“

Tööviisid on nagu ennegi: kogumine, uurimine, kirjasta-mine, toetamine ja auhindamine.

LIIKMED. Praeguse põhikirja järele võidakse seltsi liik-meks „valida ja kutsuda laitmata kuulsusega isikuid Soomest ja väljastpoolt Soomet“. Liikmed jagunevad: 1. a u l i i k - m e d, kelleks kutsutakse „isikuid, kes seltsi püüete alal on teadusliku, kirjandusliku või muu tööga omandanud harulda-selt suured teened või muu tegevusega eriti mõjukalt edenda-nud seltsi püüdeid“; 2. kirj a v a h e t a j a d l i i k m e d, neiks kutsutakse „välismaalasi, kes teadlastena, kirjanikena või muul viisil on otseselt või kaudselt edendanud seltsi püüd-musi“; 3. k i n k i j a d l i i k m e d, kes kinkinud vähemalt 10 000 marka; 4. t o e t a j a d l i i k m e d, kes maksavad liikmemaksuna ühekordselt 1000 mk., 5. a a s t a l i i k m e d, kes maksavad aastati 50 mk. 6 a. jooksul; 6. a l a l i s e d l i i k m e d, kes on sooritanud korruga 250 või aastamak-sudega 300 mk.

Auliikmeiks olid varemalt peaausjalikult kubernerid, kindralid ja muud võimukandjad, kes võisid seltsile kõrgemal pool kasulikud olla. Näit. 1886 valiti auliikmeks kindralkuberner krahv Feodor Heiden jm. Auliige oli ka senaator J. V. Snellman. — Kirjavahetajaist olgu nimetatud Pariisi prof. E. Beauvois, Jena prof. A. Schleicher, prof. Schott, taanlased Grundtvig, W. Thomsen, A. Olrik, ungarlased J. Szinnyei, B. Vikár, A. Bán jm.; suhteliselt palju on/ olnud eestlasi, vähemalt tosin, nende seas Kreutzwald, Hurt, Kallas, Tuglas; tänavu valiti juurde: G. Suits, V. Ridala-Grünthal, J. Mark ja A. Anni. — 100 a. jooksul on selts üle 4000 liikme vastu võtnud, seega keskmiselt 40 aastas. Suuremat liikmete juurdevoolu on märgata 1845. a. paigu; sel aastal võeti 102 uut, siis 70-ndail ja eriti 90-ndail aastail, mil valiti eriline 3-liikmeline toimkond ülesandega liikmete juurdekasvu eest hoolitseda, millel oli ka tulemusi: 1894 tuli üle 200, 1895 — 295, 1896 — 135, kuid siis jälle endiselt 20—30. Hiljemini on mõnel harukordset aastal juurdevool suurem, nii 1921 — 335, kuid 1924 — 20, 1925 — 7, 1929 — 24.

Seltsi ajaloo kestei leidub korduvalt protokolles märkusi: SKS ei tahtvat olla üksnes õpetatud selts nagu vennasrahva „Õpetatud Eesti Selts“, vaid laiade ringide koondis. Kuid tegelik ühendus liikmetega kaugemal on pea olematu. Alles viimasel aastakümnel on hakatud liikmeile liikmemaksu vastu andma mingit seltsi väljaannet; nii anti 1920 Lessing'i *Nathan Tark* tõlkes. Kui SKS pole nii suletult teaduslik kui meie ÕES, siis nii rahvalik kui meie Eesti Kirjanduse Selts (EKS) pole ta olnud ligilähedaltki, sest viimases võetakse aastati liikmeid vastu mitu sada ja ometi on meie rahvas 3 korda väiksem.

KOOSOLEKUD. Selts peab koosolekut iga kuu esimesel kesknädalal, välja arvatud suvekuud. Lisaks erakorralised koosolekud. Koosolekust kuulutatakse iga kord lehis. 16. III peetakse aastakoosolekut, vaatamata, mis päevale see langeb. Kvoorumiks oli alul 20 liiget. 1848 kõrvaldati see kitsendus ja koosolekuid peetakse ja otsuseid tehakse ka siis, kui „esimees ja 4 muud liiget olid kohal“. Suurimad osavõtjate arvud on olnud 50—70. 1927. a. põhikirjas on kindlate koosolekute arv aastas määratud 7—8 + erakorralised. Koosolekuil otsustatakse seltsi jooksvaid asju. Viimaseil aastakümneil on püütud asjaajamist ikka enam juhatusse ja toimkonnisse lükata ja hoida avalikel koosolekuil aega kõne-ettekandedele; vahel on kavas laulu ja ilulugemistki olnud.

AMETNIKUD. Alul oli juhatus 5-liikmeline. 1886 eraldati raamatukogu- ja kirjastuselao-hoidja ametid. 1898. a. alates valiti 2 abiesimeest. Juhatuselale oli abiks 5-liikmeline arvustuslaudkond. 1920 kadus viimane ja juhatus muudeti 12-liikmeliseks. Alul olid kõik ametid tasuta, varsti said tehnilise tööga seotud juhatuseliikmed mõõdukat, kuid seltsi tegevuse suurenedes ja jõukuse kasvades ikka tunduvat tasu. Sekretär näit. sai enne 1856. a. 50 rbl., pärast 150 rbl. aastas, 1925. a. peale 1500 mk. kuus + korter ja küte. Laekur sai 1925. a. 3000, koguhoidja 4000 mk. aastas, kirjastusejuht 2300 mk. kuus + %%. Juhatuseliikmed olid alul iga aasta valitavad. 1920. a. peale valitakse esimees, 2 abi, sekretär, laekur ja raamatukoguhoidja igal aastakoosolekul, 6 muud liiget aga 3 aasta takka, 2 liiget aastas. 1903 kaotati valitav kirjastuselao-hoidja ja palgati eriharidusega kirjastusejuht. Juhatus valib liikmete seast, koosolekule ettepanemata, eri maakohisest u s a l d u s m e h e d, kes on ametis nii kaua kui soovivad.

TOIMKONNAD. Alul oli seltsi tegevus vähene ja juhatus + arvustuslaudkond said kõigi ülesannetega toime. Tööde ja huvide erialastumisega asutati 1864 Ajalooline Osakond, 1865 Luuletoimkond, mille juurde 80-ndail aastail loodi Rahvaluule Alatoimkond, 1868 asutati Keeleteaduse Osakond, 1892 Majandustoimkond (juhatus + 2 lisaliiget). 1903 nimetati toimkonnad ümber: 1. ajalooline, 2. keeleteaduslik, 3. valmistav, 4. ilukirjanduslik, 5. rahvateaduslik. Neist kadus valmistav 1920.

TEGELASED. Seltsi juhtideks on olnud kõige silmapaistvamad jõud soome teadlaste ja avalikkude tegelaste hulgast. Esimeesteks on olnud: 1831—33 E. G. Melartin, 1833—41 J. G. Linšén, 1841—53 ja 1863—67 G. Rein, 1853—54 F. J. Rabbe, 1854—63 E. Lönnrot, 1867—70 M. Akiander, 1870—74 J. V. Snellman, 1874—92 Y. S. Yrjö-Koskinen, 1892—1902 A. Genetz, 1902—17 E. Aspelin-Haapkyllä, 1917 — täniseni prof. K. Krohn.

Et juhatusel sekretär on SKS-is tänapäevani ühtlasi ka teaduslik sekretär, varemalt koguni ka asjaajaja ja ärijuht ühes isikus, on see koht töörohke ja vastutusrikas. Sel kohal on 100 a. jooksul olnud 17 isikut. Nimetagem neist mõned tähtsamad: esimene oli lühikest aega E. Lönnrot, siis kuni 1838 lektor K. N. Keckman, 1840—41 M. A. Castrén, 1846—61 S. G. Elmgren, 1863—65 A. E. Ahlqvist, 1865—68 J. Krohn, 1870—1900 F. V. Rothsten, 1900—10 A. R. Niemi, 1910—27 E. A. Tunkelo ja 1927. a. alates A. Anttila.

Samuti on abiesimeeste, laekuri ja raamatukoguhoidja kohtadel olnud väljapaistvaid tegelasi. Praegu on abiesimeesteks prof. V. Tarkiainen ja dr. K. Cannelin. Koguhoidjaks dr. E. A. Tunkelo. Laekuriks O. Hallstén. Muud juhatuselikmed: seltsi ärijuht Matilda Bohm, dots. J. Jaakkola, äridir. Y. Koskelainen, lekt. E. A. Saarimaa, end. minister A. Linturi ja dir. H. Myllylä. Seltsi toimkonnis töötab kaasa hulk parimaid jõude eeskätt kõigilt humanitaaraladelt.

ARENGUSIHILISI VAATLUSI. 1831. a. oli maal koolera. Selts ei saanud koguneda, sest ülikool oli suletud. Ka pidi Lönnrot kui arst Kajaanisse ametikohustele ruttama. Üldse seisis seltsi tegevus algaastail peamiselt tulude hankimises uute liikmete kutsumise läbi. Ainult liikmemaksudest kogus SKS kümmeaastaga u. 1200 rbl. kapitali. (Vahemärkus rahaväärtuse kohta: tollaegne rubla maksis nähtavasti ligi 4 krooni; 1860 käima pandud Soome mark oli $\frac{1}{4}$ rbl. = umbes 1 kr.; pealesõjane Soome mk. = 10 senti.) 1850. a. paigu oli seltsil ligi 900 liiget. Samaks ajaks oli kutsutud 10 võimukandjat auliikmeks ja 31 välismaalast kirjavahetajaks ning loodud ühendus välismaa teaduslike seltsidega, nagu Koppenhaageni „Nordiske Oldskriftselskab“. Stokholmi „Fornskrifts selskap“, meie Õpetatud Eesti Selts (ÕES), Eestimaa Kirjanduse Selts jm. Kuni 1850. a. on 20 aasta töö nähtavaks märgiks 15 väheldast raamatut ja 8 aastakäiku ajakirja „Suomit“, mida 1841. a. alates esmalt eraviisil ja 1844. a. peale seltsi poolt välja anti. Alles 1860. a. paigu algab seltsi jõurikkam tegevusaeg.

1850-ni võis SKS väliste olude poolest takistamatult teotseada. Kuid tema ümber koondunud ning laienev rahvuslik liikumine oli rootsi-vene bürokraatiale pinnaks silmas ja selle halvamiseks anti 1850 määrus, mis lubas soome keeles trükida ainult usulise ja majandusliku sisuga kirjandust. See-sugune tsensuurivaljus, mis keelas koguni ilukirjanduslike ja teaduslike teoste ilmumise, oli isegi meil tundmatu. Peale kirjastusliku tegevuse halvamise kõrvaldati seltsist suurem osa liikmeid (talupojad, käsitöölised ja üliõpilased).

Kuid Aleksander II troonileastumisega 1855 muutusid olud Soomes peagi endisest lahedamaks. Uus keiser seadis jalule Soome kui osariigi õigused. Soome sai oma raha, posti, sõjaväe jne. ja 1863 tuli Riigipäev esimest korda kokku. Järgnes tõus kõigil aladel, eriti soome rahvuspüüdmuste alal, ja see tõus on märgatav ka SKS-i tegevuses. Soome keel pääseb õppekeelena koolidesse ja selts muretseb palavikulise kiirusega õpperaamatuid. Selts asub eeskujulikkude tõlge-

näidendite kirjastamisega edendama soome näitekirjandust, algatab muu seas Shakespeare'i näidendite täieliku soomestamise, alustab jutukirjanduse elustamiseks novelli- ja romaani-seeriad, jagab auhindu algupärandite ja tõlgete eest, asub suurte, aastakümnete tööd nõudvate sõnaraamatute väljaandmisele, kogub ja annab välja rahvaluulet, sõnavara, ühe sõnaga — teeb pinevalt tööd kõigil seltsi aladel.

Kui selts pühitses 1881. a. 50 a. juubelit, oli toimetisi ilmunud juba 63 numbrit, neist paljud mitmeosalised, ja 34 aastakäiku ajakirja.

50 A. JUUBEL. Et võimaldada väliskülaliste ja provintslaste osavõttu, peeti juubelipidustused kesksuvel. Eeskava pidulikus osas anti edasi palju suusõnalisi ja kirjalikke tervitusi nii kodu- kui välismailt. Pidustuste tähtsam osa oli rahvusliikude teaduste kongress, kus 3 päeva kestel peeti ettekandeid ja läbirääkimisi soome keeleõpetuse, keeleteaduse, ajaloo ja muinasteaduse alalt ja kus muu seas A. Genetz pidas oma tuntud ettekande „Kielellisiä aineksia Suomen sillan rakennukseen“.

OMA MAJA. Tähtsamaks sündmuseks seltsi edaspidises elus oli oma maja ehitamine, milline mõte tõusetati 1886. a. lõpul. 1887 saadi riigilt tasuta krunt tingimusel, et maja olgu viie aasta jooksul valmis. Arhitekt Gripenberg valmistas joonistise tasuta. Saadi luba korjanduslehtedega raha koguda: 800 lehega saadi ligi 55 000 mk. (= umbes 5 milj. senti). Maja valmis 1890. a. suvel ja tuli lõplikult maksma 160 000 mk. + sisseseade üle 4000 mk. Esimesel aastal saadi üüri 7500, hiljemini kuni 10 000 mk. Seni, s. o. 60 aasta jooksul, oli koosolekuiks tarvitatud Helsingi ülikooli loengusaale. Maja asub Helsingi südalinnas, peaaegu Riiginõukogu hoone vastas, Hallituskatu 1. Maja on kahekordne, oleviku-nõuete järele muidugi juba pisut vananenud ja ruumikasustuselt mitte küllalt praktiline, kuid mahutava ja stiilse ehitisena suurepärane kultuurisaavutis.

KIRJASTUSTEGEVUS. Kõige mõjuvam märk seltsi tööst on ometi umbes 190 nr. toimetisi (mõned vahepealsed numbrid senini ilmumata) ja 90 köidet ajakirja.

SKS-i kirjastustegevus algas vähenõudlikult: Zschokke' rahvaraamatu *Goldmachedorf*'i tõlkimisega 1834. Seltsi kirjastus pole kunagi olnud äriline. On peetud põhimõtteks — kirjastada eri aladelt raamatuid, mis esimesed omal alal. Kui mõni ala on muutunud tasuvaks ja muud juba suudavad, loobub selts sellest, et võtta uut sööti harimisele. Teiseks

Elias Lönnrot
esimees 1854–1863

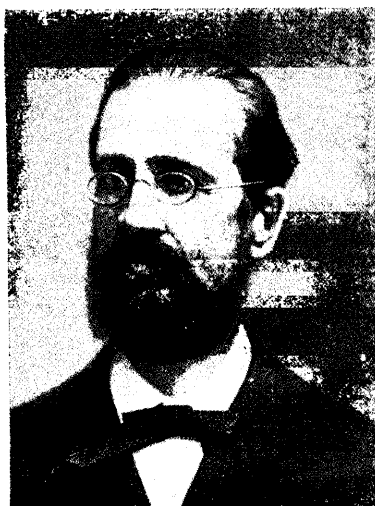

A. E. Ahlqvist
sekretär 1863–1865

SOOME KIRJANDUSE SELTSI TEGELASI

J. V. Snellman
esimees 1870—1874

Julius Krohn
sekretär 1865—1868

SOOME KIRJANDUSE SELTSI TEGELASI

põhimõtteks on: mitte palju, vaid head. Tõeliselt on kirjastatud köidete arv olnud toimetiste arvust vähemalt 2 korda suurem, sest ühe numbri all on sageli mitu köidet, ühel juhul tervelt 36 (Shakespeare'i draamad), ja mõnest teosest (näit. Z. Topelius'e *Luonnonkirja*) on tehtud kuni 16 trükki. Aasta kohta tuleb keskmiselt 3—4 raamatut, alul alla ühe, viimasel ajal 10 ümber. Umbes kolmandik toimetiste numbreist pakub praegusele ajale vähe huvi, eriti tegevuse esimese poole tooted, mille seas on rohkesti õppe- ja rahvaraamatuid. Toimetiste teaduslik tase on haruldaselt kõrge, eriti kui võrrelda seda Eesti Kirjameeste Seltsi (EKMS) toimetistega, milles peale J. Hurda *Vana kandle* on vaevalt midagi, mis veel tänapäevale ja veel vähem teadusele huvi pakuks. Kirjastamine on sündinud silmapaistva põhimõttekindlusega; juba varakult, näit. 1870, koostatakse üksikasjalikke nimestikke eri aladelt pikema aja peale kirjastamiseks.

Sama tõsisest ja süvenevast tööst kõneleb ka ajakiri „Suomi“. Kui see algaastail tõi ka lühemaid ja kestvama väärtuseta teateid ning kirjutisi, on see hiljemini sisaldanud ainult pikemaid uurimusi ja esmajärgulist allikmaterjali, eriti keele ja rahvaluule alalt. Selle viimaste aastakümnete teaduslik tase on võrreldav mistahes ülikooli või akadeemia toimetistega. Ka meie teadus ei saa sellest ajakirjast mööda, juba sellegi pärast, et seal ka eesti aineid ja eestiainelisi uurimusi on avaldatud.

TRÜKIARV. Rahva kultuuritaset võib iseloomustada teoste trükiarv. See pakub kindlasti ka muidu huvi.

Toimetiste esimest nr., Zschokke *Kultala't*, trükiti juba 1834. a. 2500 eksemplari, millele 1851 järgnes 2000. — Kuid 1835. a. *Kalevalat* (nr. 2) trükiti ainult 500 ja sedagi müüdi tosin aastaid. — Veel enam kulus *Kanteletar*'i I tr. (nr. 3, 1840) 500 eks. müümiseks, sest alles 1864 tehti uus 1000 eks. trükk, hilisemad olid juba suuremad: 1887 — 2500, 1920 7. tr. — 6000, 1925 8. tr. 10 000 eks. — Ka *Vanasõnu* 1842 ja *Mõistatise* 1844 trükiti ainult 500, kuid *Mõistatiste* 2. tr. 1851 oli juba 1500. — Esimest kooliraamatut, Cajan'i *Soome ajalugu* 1846, trükiti 1000, kuid Bredow'i *Üldist ajalugu* 1847 juba 2000. — Esimesi almatemaatilisi raamatuid 1847, 48 ja 56 trükiti 500 ja 750. — Kuid rahvaraamatu *Püha Eustakiusse* 1000 eksemplari 1848 on juba 1851 otsas, nii et tehakse 2500-line uus trükk. — 1849. a. *Kalevala't* trükiti 1250, kuid veel 1866 ei võidud selle minekuga kiidelda, sest sama aasta uus trükk oli ainult 1000. Aga juba 1870 valmistati 3000 odavahinnalist, ja siitpeale on trükid ikka sagedamini ja

suurematena kordunud: 1912 13. tr. — 10 000, 1924 16. tr. — 17 000. — Rudbeck'i *Satuja ja tarinoita* (4 osa, 1852—66) trükitakse 1000 eks. — Isegi ilukirjandust trükiti alul õige vähe. Näit. 4-st näidendite köitest 1861, 63, 64 ja 67 trükiti kaht esimest 750, järgmisi ainult 500, Tuokko näidendit *Saul* 1868 500, A. Kivi *Valitud teoseid* 1877—78 aga 2000. Shakespeare'i tõlkeid kirjastati 1879. a. alates 1000, uued trükid 2000. Ka hiljemini on seltsi kirjastatud ilukirjanduslike teoste trükiarv püsinud 2000 ümber, ainult erandjuhtudel tunduvalt kõrgemale tõustes (Kivi üksikteosed koolidele 10 000 eks. jm.). — Teaduslike teoste trükk ei tõusnud alul üle 500: Prof. Pipping'i kuulsat raamatute nimestikku (1857) trükiti ainult 400, ometi on seda veel praegu saada. Sama lugu on Porthan'i ladinateelsete teostega, mis 1859—73 5 köites ilmusid ja mille trükk kõikus 400 ja 500 vahel. *Ajaloolist arhiivi I—IV* 1866—74 trükiti 500, „Suomi't“ 150—500, *Kihelkonnakirjeldusi* 1869. a. alates 400, J. R. Aspelin'i *Muinsusteaduse algeid* 1875. a. 400 jne. Hiljemini oli teaduslike teoste trükk umbes 1000—1500. Sõnaraamatud ilmusid alul 1000—2000 eks., näit. E. Lönnrot'i oma 1866.—80. a. 1000, hiljemini kuni 10 000.

Kuigi põhimõttelt mitteäriiline, pole SKS mitte igast kasutoovast kirjastusartiklist loobunud. Nii on ta säilitanud oma põlise õiguse *Kalevala* ja *Kanteletar*'i kirjastamiseks. Siia kuuluvad ka A. Kivi teosed ja rekordteosena Z. Topelius'e kingitud *Looduseraamat*. Viimast trükiti esmakordselt 1860. a. 2000 eks., siis järgnesid trükid: 1862 ja 65 à 3000, 1866, 72 ja 75 à 5000, 1878. a. 10 000, 1886. a. 12 000, 1889. a. 25 000, 1893, 96, 99 ja 1903 à 30 000. Järgmised trükid olid jälle väiksemad, sest et uued raamatud hakkasid teda koolidest välja tõrjuma. See raamat oli seltsile tunduvalt tuluallikaks, sest näit. 30 000-line trükk läks seltsil enesel maksma kõige enam 12 000 mk., välja müües sai selts aga netto 30 000 mk., seega ühe trüki pealt 18 000 mk. puhast. — Teine hea minekuga raamat oli Mela' *Taimeteadus*, millest 1877. a. alates tehti hulk trükke, neist 1903 ilmunu 10 000 eks.

Kuid suurem osa seltsi kirjastatud raamatuid on nõudnud tunduvalt juurdemakse (näit. Porthan'i teosed, *Setukeste laulud*, *Soome rahvaviisid* jm.). See sunnib küsima: kust sai selts seks sissetulekud?

TULUD. Seltsi enda sissetulekud olid kõige pealt liikmemeemaksud, mis moodustavad 100 a. kohta tähelepanev summa.

Teine tuluallikas oli kirjastustegevus, kus aga kulud alati ületasid tulud. Omakirjastuse müügist saadi 1878. a. 14 000 mk., 1885. a. 18 000, 1900. a. 47 000, 1910. a. 71 000, 1916. a. 86 000, 1930. a. 650 000 mk.

Kolmandaks riigitoetused. Esimene selline anti 1858 keiserlikust käsikassast — 300 rbl. ja see iga-aastane toetus kestis 1917. a. revolutsioonini. 1866 tõusis see kursi tõttu 363 rublale ja hiljemini maksti seda Soome rahas — 1200 mk. aastas. 1861. a. alates sai selts Senatilt (Valitsuselt) mitmesuguste soomekeelsete teoste kirjastamiseks toetusi. Näit. *Ladina-soome sõnaraamatule* 8000, *Soome seaduseraamatule* 20 000, *Soome-vene ja Vene-soome sõnaraamatule* 1884 ja 1891 kokku 44 000 mk. jne. 1878. a. alates sai selts riigilt iga-aastast toetust 10 000 mk., 1898 tõsteti aastane norm 15 000-le. 1908. a. alates saadi 18 000, 1915. a. alates 9—10 000, iseseisvuse-aastail, näit. 1924 saadi riigilt kõiki toetusi kokku umbes 240 000 mk. Võib umbkaudu öelda, et SKS on 1858. a. alates saanud riigilt mitmesugusel kujul ligemale 100 milj. senti toetust.

Veelgi suurepärasemad on eratoetused seltsile. Need on saadud pärandite ja kingituste näol. Enamasti seisavad need puutumata kapitalidena, mille protsente võib selts kas vabalt või teatavaks otstarbeks tarvitada. Esimene suur pärand saadi leiburmeister Blomberg'ilt 1857 — 106 375 mk.; järgmine kammerherra Rabbe'lt 1860 — 56 000 mk., 1883 kindral O. Furuhjelm'i testamendi põhjal 50 800, samal a. kaubanõunik Ahlgren'i testamendi järele 186 000, Aemeliu'se pärand 1918. a. 600 000 mk. jne. 4—10 000-lisi pärandeid sai selts sagedasti. Nende kogusumma oli 1924. a. 2 141 000 mk., ennesõjaaegses väärtuses üle 200 milj. s. Kuid rahaväärtuse 10-kordse langusega ilmasõja järel muutusid ka need kapitalid seevõrra väiksemaks. — Kingituste summa on päranditega võrreldes väike, aga kui siia arvata ka majahituse korjandus ja muud korjandused (näit. seltsi poolt püstitatud Porthan'i, Lönnrot'i jt. ausammaste heaks), ulatuvad siitki saadud summad kaugelt üle 10 milj. s.

Kui mõelda, et meie kultuurilistel organisatsioonidel Vene ajal riiklikud toetused hoopis puudusid, et meie ühiskonna üldise kehvuse tõttu ka pärandid ja muud annetised olid haruldased ja kasinad, siis pole imestada, et Eesti Kirjameeste ega Kirjanduse Selts varemil aastail pole suutnud niisuguse viljakusega töötada, kui näeme seda vennasrahva man. Kirjastusvõimalused ja korralik töötasu kutsuvad isenesest tegijaid esile. Me oleksime arenemises hoopis kaugel

mal, kui meil oleksid Vene ajal olnud sama lähedad töötingimused, avalikud ja eratoetused ja poleks mitte tarvitsenud, nagu ütleb O. Kallas oma tänukirjas SKS-ile kirjavahetajaliikmeks valimise puhul, suuremat osa energiast kulutada töödsegavate takistuste kõrvaldamiseks. Oleme võinud iseisvuse-aastail kogeda, mis tähendavad oma kultuurpoliitika ja oma riigi eelarvesummad kultuurilisiks toetusiks, oma ülikool ja teaduslikud ühingud, ja taipame ühtlasi, mis see Soomele on tähendanud, et tal need võimalused on olnud kasutada aastakümned enne meid. Siis ehk ei tundugi nii suureohvrina, et SKS oma rikkalikumatest varadest väikese osa on kulutanud ka meie huvides.

Kuivõrt kultuuriline areng sõltuv on rahast, selgub SKS-i enese protokollide kroonikat lugedes. Kui palju häid algatusi ja tarvilikke teostusi on sealgi lükkunud aastast aastasse või jäänud hoopis tegemata. Vaatamata tunduvaile toetusile on sealgi alatasa tuntud kitsikust ja sellele ohvriks langenud ka mitmed meile tähtsad algatused (Eesti rahvalaulude, soomeeesti ja eesti-soome sõnastikkude, loitsude jm. väljaanded). Seltsi aastabilansid näitavad enamasti puudujääke: 1870 oli tulused 18 000, kulusid 16 000; 1855 t. 39 000, k. 46 000; 1895 t. 74 000, k. 74 000; 1905 t. 130 000, k. 136 000; 1910 t. 122 000, k. 144 000; 1929 t. 1 525 000, k. 1 550 000 mk.

Kõneldes kultuurilistest toetustest Soomes olgu tähendatud, et peale SKS-i sai veel terve rida muid seltse ja liiteriigitoetusi. Lisaks asutati SKS-i algatusel eriline „Soome kirjanduse edendamise kapital“, mis algas tegevust 1908 ja sai valitsuselt aastatoetust umbes 5 milj. s. See hoolitses energiliselt algupäraste ja tõlgeteoste soetamise eest humanistlikul, loodusteaduslikul, ühiskondlik-majanduslikul ja ilukirjanduslikul alal, ühtlasi soome kirjanduse valikteoste tõlkimise eest võõrkeelisse. Kadedust-äratavaid tulemusi on Soomes nende toetuste abil saavutatud. — Peale kirjastustoetuste sai SKS 1897. a. alates Riigipäevalt summasid soomekeelse ilu- ja teadusliku kirjanduse aastatoodangu auhindamiseks.

HONORARID. Head tööd võib nõuda seal, kus hästi tasutakse. SKS-is on tasumise põhimõte juba varakult läbi löönud. Iga vähegi arvessevõetava rahvaluule-saadetise eest tasuti rahas või raamatuis. See ergutas koguma. Autorihonorarid olid algusest peale, vähemalt mõnel alal, hoopis paremad kui meil. Näit. sai Lönnrot 1835. a. *Kalevala* eest küll ainult 50 vabaeksemplari, aga teiselt poolt tuleks honorari ette arvata see 300 rbl., mis ta seltsilt sai reisustipendiumina.

Kanteletar'ist sai ta 100 eks. + 100 rbl., kuid selles sisalduvate laulude kogumiseks oli ta saanud seltsilt 1000 rbl. toetust. 1849. a. *Kalevala* eest ei saanud ta küll muud kui 250 eksemplari. — Ilukirjandusliku tõlke honorarid olid juba 1865. a. paigu kõrgemad kui meil praegu: maksti 24—40 mk. poognast. Ühe Kneisel'i näidendi tõlkimise eest maksti 1863. a. 7½ rbl. poognast. P. Cajander sai *Kuningas Lear*'i tõlkest 1883. a. 700 mk., *Heinrich IV* I poole eest 1896. a. 1125 mk. SKS maksis paremat tasu kui erakirjastajad, nõudis aga eeskujulikku tööd. 1900. a. paigu on harilik ilukirjandusliku proosa tõlketasu olnud 20—30 mk. poognast. Aga SKS maksis O. Mannisele 1904 Molière'i *Õpetatud naiste* värsimõõdulise tõlke eest 150 mk. poognast. — Esimesed honorarid algupärase ilukirjanduse eest olid järgmised: A. Kivi sai 1864 *Kullervo* eest 500 mk. = umbes 40 mk. poognast, *Seitsme venna* eest kogusummas 700 mk., mis on tõesti odav tasu. Sama summaga honoreeriti Tuokko näidend *Saul*. Võrdluseks: 1865. a. paigu sai Kreutzwald *Kasulise kalendri* poongalise saba toimetamise tasuks Laakmann'ilt 6—7 rbl. ja Koidula 1870 *Saaremaa onupoja* eest 50 rbl. — 1865 saab E. Rudbeck *Muinasjuttude* 3. jao poognast 50 mk. = umbes 14 rbl., 1867 maksab SKS Kreutzwald'ile ta *Ennemuistsete juttude* eest 10 rbl. poognast. — Suhteliselt vähe honorari maksis ajakiri „Suomi“. 1867 kaotati honorar hoopis, anti ainult 50 eks. äratõmmet; aga et kaastöö lakkas, tõsteti poognatasu 1877. a. 40 margale. — Sõnaraamatute honorarid ei olnud alul iseäranis kõrged: Godenhjelm sai 1873 *Saksa-soome sõnaraamatu* poognast 60 mk., siis aga tõusid hinnad äkki pööraselt: Lönnrot sai oma soome-rootsi leksikoni poognast 120 mk. + abi 80 = 200 mk. Vasenius sai 15-poongalise raamatute nimestiku eest 2500 mk. = umbes 170 mk. poogen. Kui viimati 1880 C. J. Lindeqvist küsis ja sai *Kreeka keeleõpetuse* eest 200 mk. poognast, protestis esimees Yrjö-Koskinen otsuse vastu, väites, et eraisikud kasutavat seltsi isiklikes huvides:

„Seltsi huvid nõuavad, et varasid, mis üldiseks kasuks on seltsi valdamisele antud, tarvitataks ainuüksi üldiseks kasuks, aga mitte eraisikute meeleheaks. Õiglus nõuab, et töö tasutaks neis piires, mida kirjanduslikust tööst meie maal ülepea võib maksta... Aga õiglus nõuab ka, et töötelijad peaksid auasjaks võida teotseda seltsi ülesandel ja peaksid seda isamaalist kasu, mida nad võivad korda saata, ise juba mingiks tasuks.“

Pealegi mis puutuvat kreeka keeleõpetusse, siis ei kirjutavat seda esimest korda maailmas. Kuid see manitsus ei näi mõjunud olevat. Tasud aina tõusid. K. Ervast sai 1888

Soome-saksa sõnaraamatust 250 mk. ja Hahnsson *Rootsi-soome sõnaraamatust* 300 mk. poognast. Umbes samasuguse hinna juures sai dr. Hagfors 1904 umbes 100-poognalise *Prantsuse-soome sõnaraamatu* eest vähemalt 2½ milj. senti. Sama tasu sai P. Kijanen *Vene-soome sõnaraamatu* eest. J. A. Mela sai oma *Taimeteaduse* 5. trükist, mida oli 10 000 eks., 1 mk. eksemplarilt, seega 1 milj. s. palja redigeerimise eest. — Korraliku honorari sai ka J. Hurt *Setukeste laulude* eest: kolme köite pealt üle 1 milj. senti.

Need on suurepärased või vähemalt rahuldavad tasud, eriti kui meelde tuletame, et meie Juhan Liiv sai veel 1893. algupärandi *Varju* eest ainult 5 rbl. poognast.

AUHINDAMISED. Seltsi kirjastustegevusest on juba räägitud. Kogumistööst rahvaluule, rahvateaduse, keele ja ajaloo aladel tuleb kõnet vastavas peatükis. Puudutagem siin üldjoonis seltsi kolmandat tööviisi — a u h i n d a m i s t. Juba seltsi 1831. a. põhikiri sisaldas mitut liiki hindamist. Meil räägitakse praegu „Looduse“ võistluste puhul palju poolt ja vastu, kuid Soomes on võistluse-põhimõtet juba ligi 100 a. eest rakendatud. Võistluste idee ise on nähtavasti pärit põlisest akadeemilisest auhinnatöö traditsioonist, mis akadeemiliste isikute asutatud ja arendatud SKS-is sai otsekohe tunnustuse otstarbekohase tööviisina. Ei tule arvestada mitte üksi otsekoheseid, vaid ka kaudseid tulemusi. Viimased seisid selles, et seltsi auhinna-ülesannetega pandi mõtted liikuma, anti äratusi ja ideid ning kutsuti jõudu proovima, kui see ka kohe oodatavat tulemust ei andnud.

Seltsi esimene auhinnatöö oli 1836 väljakuulutatud J. L. Runeberg'i *Elgskyttarne* soomestamine. Kuigi see korduvalt uuesti välja kuulutati, ei andnud see tulemust enne kui 1852, mil rahvakoolmeister M. Costiander selle sooritas. Hiljemini sai selts eraisikuilt korduvalt summasid annetaja poolt määratud võistlus- või hindamisotstarbeks, mil näidendite, mil muusika, mil mingi erialalise teaduse, näit. ajaloo, õigusteaduse jmm. alal. 50 a. juubeliks kuulutas selts 2 suuremat auhinda — 2000 ja 1000 mk. algupäraste soomekeelsete ilukirjanduslike või teaduslike teoste eest. Siitpeale kujunevad auhinnad autasuks ilmunud teoste eest. Neid antakse alul mitme aasta tagant, sest veel 1890. a. paigu on väärtuslike teoseid niivõrt vähe, et auhinnad tihti jagamata jäävad. 1893. a. peale määras Senat omalt poolt iga aasta suurema summa ilukirjanduse aastatoodangu auhindamiseks, mille jagamine usaldati SKS-ile koos Rootsi Kirjanduse Seltsiga. Siitpeale püüdis selts oma summadest hoolsamini

silmas pidada humanitaar- te a d u s l i k k u kirjandust. Aastakoosolekul 1897 sedastatakse: „Seltsi peaülesannet, rahvusliku kirjanduse kõlvulist ja igakülgset rikastamist, edendavad tugevasti kirjanduslikud auhinnad.“ Auhindade jagamist oma summadest, Valitsuselt saadud toetusist ja pärandkapitalide protsentidest jätkab SKS veel tänapäev. Toetusist ja auhindamisist ilukirjanduse alal tuleb kirjanduse peatükis veel juttu.

II. SOOME KIRJANDUSE SELTSI TEGEVUSE SISULINE KÜLG.

1. Keelepolitika.

Nägime: SKS asutati rahvusliku tunnussõna all. Kuid soome rahvuslik liikumine oli seltsi asutamise ajal alles hoopis nõrk. See nähtub sellestki, et ligi 30 aastaks jäi seltsi asjaajamis-keeleks rootsi keel. Asutamiskoosolekul otsustatakse küll protokollikeeleks võtta soome keel, „liiatigi sel põhjusel, et selts ei näitaks kahtlevat soome keele kõlbavuses kirjanduslikuks tarvituseks“, aga juba viiendast koosolekust peale muutuvad protokollid iseenesest rootsikeelseiks. Alles 1850. a. paigu leidub protokollis üksikuid sõnavõtte ka soome keeles, aga selgem rahvuslik seisukoht tuleb ilmsiks alles 1861, mil A. Ahlqvist'i ettepanekul otsustatakse protokollikeeleks võtta soome keel. Trükkis ilmusid protokollid 1856. a. peale rootsi ja 1858. a. alates soome keeles. Ajakirjas, mis alul sisaldas peaaegu ainult rootsikeelseid kirjutisi, saavad soomekeelsed 1855. a. paigu enamuse ja 1868. a. alates muutub see puhtsoomekeelseks.

Too aktiivne keelepolitika on ühenduses tõusuga Soome riiklikus elus ja soomlaste rahvusliku ärkamisega. Selts ajab ka v ä l j a p o o l e sihitud keelepolitikat. Soome keelele taotellakse ühesuguseid õigusi rootsi keelega või veel enam: esimees Lönnrot lausub tervituskõnes seltsi aastapäeval 1861, et soome keel

„võib täie õigusega nõuda omale niisugust kohta õpetuses, ametiasutis ja valitsemises, mis vastaks soomekeelsete elanikkude vastastikusele arvu suhtele“.

Muide, sellele astmele pole soome keel täninigi jõudnud.

Seesuguste soome keele õigusi nõudvate algatuste näitena nimetagem seltsi kirja Helsingi magistraadile 1862, et nimed ja pealkirjad linna tänavail ja avalikel asutisil, mis nüüd rootsi- ja venekeelsed, esinegu ka soome keeles ja et tuleks tõsta küsimus mõne senise keele kõrvaldamisest.

Parajasti oli päevakorral soome keele seadmine ameti- ja kohtukeeleks. Helsingis istus koos vastav komisjon, kes aga kaldus arvama, et nõudmine on alles varajane. Sel puhul esitab SKS Vene keisrile pika veenva loogikaga ning kirgliku paatosega kirjutatud märgukirja, mille koostanud üks tolleaegse keelevõitluse juhte, äge A. Ahlqvist. Soome keele muutmist kohtu- ja ametikeeleks takistavat seltsi arvates see, „et noorsugu niihästi algkoolis ja gümnaasiumes kui ka ülikoolis õpetatakse rootsi keelele“. Seepärast nõutakse: soomekeelsetis maakohis olgu õpetuskeeleks soome, rootsikeelseis rootsi keel. Et komitee oli ette pannud soome keele õiguste maksmapanek edasi lükata, siis palub selts lubada enese ja riigi soomekeelsete alamate nimel

„välja öelda see tõsimõte, et selle küsimuse lükkamine edaspidiseks oleks suurim õnnetus, mis soome rahvast võib tabada. See muutus meie maa ametlikus kirjutuskeeles, mida soome rahvas nii kaua juba härdalt on ihaldanud, on ikka nihkunud edaspidiseks, nii kui põgenevad liivakõrves petlikkude jõgede ja kosutavate oaside pildid reisija eest, kes janusse nõrkemas pingutab viimast jõudu, et sinna jõuda, kuid pika maa ära käinud, ometi ei kohta muud kui endist kuiva ja ääretut kõrbe. Soome rahvas peab oma keelt ja selle kirjalikku tarvitamist seks hingamiselundiks, millega ta hariduse- ja inimsuseõhku sisse hingab. Senikaua kui seadus ning kohus kõneleb sellele rahvale võõrast keelt, on suur osa sellest hingamiselundist otsekuu ummuksis. Rahvas elab niiviisi ainult poolikult, ta vaimuelu kiduneb, võib-olla lämbubki, ja ka aineeline olukord ei muutu mitte jõukamaks.“

Nõutakse, et 13 aastaga olgu soomestamine kohtu- ja ametikeele alal läbi viidud.

Aleksander II käis 1863 isiklikult Soomes ja võttis vastu soomlaste saatkonna. Sama aasta keskel ilmus käsukiri, milles Soome elanikud tunnistati ühiskondlikult ja riiklikult üheväärseiks. Ka keele suhtes esitatud nõudeil oli tulemusi: 1865. a. alul ilmus määrus, milles anti luba koolides mõnimgaid või kõiki aineid õpetada soome keelele. Viimase võimaluse vastu oli selts valmistunud: oli kirjastatud pea kõigi ainete jaoks õpperaamatuid.

Ka seltsis endas nõutakse ikka valjumalt rootsi keelest loobumist. 1864 paneb selts pahaks, et äsja-asutatud Ajaloo Osakond ajab seltsiga asju kirjalikult ja pealegi rootsi keeles, „kuigi kirjavahetus seltsis on ja peaks olema muile ametkonnile eeskujuks soomekeelne“. Et asi ei parane, võtab selts 16. III 1865 vastu järgmise otsuse:

„§ 15. Seetõttu, et mõned seltsi ametnikud seltsi sihi vastaselt veelgi tarvitavad rootsi keelt, otsustas selts, et kõik seltsi ametmehed ja osakonnad peavad seltsile kirjutades tarvitama ainuüksi soome

keelt ja et selts neilt tulevad kirjad, mis mitte ei ole soome keeles kirjutatud, tähele panemata jätab.“

Kuid 1870—74 tarvitab tookordne esimees J. V. Snellman vahel koosolekuil rootsi keelt, sedasama teevad Donner, Rabbe ja mõni muu. Snellman tunnustab, et rootsi keel läheb tal ladusamalt, ta soome keel olevat kange ja puudulik. Lönnrot kirjutas oma reiskirjad rootsi keeles, kust nad väljaandmisel tõlgiti; koguni ta testament oli rootsikeelne. Ja veel 1898 kirjutavad silmapaistvad tegelased Mechelin ja Donner seltsile rootsi keeles.

Kuigi juba 1851 asutati Helsingi ülikooli soome keele professor ja 1858 saadi luba soomekeelsete väitekirjade kaitsmiseks, iseloomustab soome keele nõrka seisukorda see, et veel 1873 oli soome keele professoril ainult 3 kuulajat.

Tööd soome rahvusmeelsuse ja keeleõiguste eest on SKS muutunud vormides ja enam kaudselt jätkanud tänapäevani.

2. R a h v a v a l g u s t u s.

SKS-i kavva kuulus ka „lihtrahvale kasulikkude raamatute“ toimetamine. Seda ülesannet tuli seltsil iseäranis tegevuse algupoolel täita. Taibati küllalt selgesti, et rahvusliku kultuuri loomisel tuleb alata laiade kihtide valgustamisega.

See tegevus seisis peamiselt r a h v a- ja k o o l i r a a m a t u t e kirjastamises.

Juba 1832 asuti tähtsamate sinnamaani ilmunud soomekeelsete raamatukeste kogumisele, et vaadata, kas nad kõlbavad rahvale lugeda, ja ühtlasi vajalise valiku koostamisele välismaa vastava ala kirjandusest. Viimase valmimisel leidis selts siiski, et seda kava teostama hakates muutuks ta rahva kasvatusasutiseks, milline ülesanne oleks talle liiga laialatuslik.

1832 tehti ettepanek ka soomekeelse ajalehe väljaandmiseks, mis võimaldaks igasuguseid kasulikke ja rahvalikke teadmisi rahva sekka levitada. Seegi ei leitud seltsi ülesanne olevat.

Ometi ei jätnud selts rahvavalgustuseks midagi tegemata. 1833 tõlkis sekretär Keckman Zschokke' rahvaraamatu *Goldmacherdorf* ja see ilmus järgmisel aastal SKS-i toimetiste 1. numbrina, kuigi erakirjastusel. Kui soome keel võeti 1841 õppeaineks koolidesse, tarvitati seda *Kultala* nimelist raamatut lugemisraamatuna, sest see oli oma aja kohta hästi tõlgitud. — 1844 trükiti sama Zschokke' *Viinakatk* (meil 1840 Kreutzwald'i tõlkes ja ÕES-i toimetistes nr. 1). Võibolla andis eesti tõlge tõuget. — 1848 järgneb kolmas rahva-

raamat *Püha Eustakius* (meil samuti 1848 J. V. Janssen'i tõlkes). — Hiljemini ei ole SKS enam kergesisulisi rahvaraamatuid kirjastanud, vaid populaarteaduslikke: 1856 Cornelius'e *Kangelaste elulood*, 1864—74 7 jagu osaliselt Grube' järele tõlgitud *Jutustisi inimkonna ajaloost* jm. Mis ta muidu veel laiade hulkade heaks tegi, sündis eeskätt koolikirjanduse soetamise näol, kusjuures, eriti alul, silmas peeti ka suuremat üldsust. Rahvakirjanduse eest hoolitsemise võttis hiljemini oma peale 1874 asutatud Rahvahariduseselts.

Ajalehe mõte kerkis uuesti 1834 esile: Lönnrot soovitas seltsil toimetada ajakirja, milles pidi avaldatama eriti vanu isamaalisi aineid käsitlevaid kirjutisi. Ettepanek võeti vastu, kuid teostus viibis, kuni 1841 mõned tegevamad liikmed eraalgatusel ajakirja „Suomi“ käima panid. — Kuigi SKS ise ajalehte välja andma ei hakanud, toetas ta ometi selliseid algatusi. Nii ostis ta Lönnroti 1836 asutatud esimest soomekeelset ajakirja „Mesilast“ 100 eks. — 1844 kordas dr. Schildt ettepanekut, asutada seltsi nimel toimetatav kirjanduslik ja poliitiline leht. Mõte lükati kohase toimetuse puudusel tagasi. Aga varsti (1847) hakkas ilmuma soome esimene püsiv ajaleht „Suometar“ ja selts toetas seda 100 eks. tellimisega. Oli ajakirjandus niiviisi juba jalgealust saanud, polnud seltsil enam tarvis selle ala eest muretseda. — Ometi tõusis ajalehe-küsimus seltsis veel kord päevakorda. 1862 esitas D. E. D. Europaeus ettepaneku, SKS asutagu „Kansakunnan lehti“ nimeline ajaleht, milles iga kodanik saaks vabalt mõtteid avaldada. Ettepanek lükati tagasi, sest peale muu ei kõlbavat esitatud tegevus SKS-ile juba seepärast, et see

„toob seltsile kaasa hulgakaupa võõraid askeldusi, paneb ta mõnigikord tülhiste asjade pärast vastutust kandma, takerdab ta asjatuise tülidesse, sütitab viha eri seisukohal olijate vahele, millest pole muud kui kahju seltsi töötõhususele, ülepea tõrjub seltsi kõrvale ta peaülesandest ja nihutab ta ära praeguselt aluselt. Paljaks ajalehe-väljaandjaks ei hakka selts vist kunagi.“

Seltsi tarvetele vastavat paremini ajakiri „Suomi“. — Kui SKS hiljemini on toetanud ajakirju, siis ainult teaduslikke või populaarteaduslikke. Nii on ta 1896. a. alates iga-aastase summaga toetanud Kodukeele Seltsi ajakirja „Virittäjä't“ ja hiljemini muidki ajakirju — „Luonnon ystävä“, „Kotiseutu“, „Historiallinen Aikakauskirja“ jm.

Kooli tarbeid rahuldama asus selts 1846 J. F. Cajan'i *Soome ajaloo* kirjastamisega. — I eestikeelne kodumaa ajaloo raamat ilmus alles 1879: J. Hurda *Pildid isamaa sündinud asjust*, kui mitte arvestada C. R. Jakobson'i isamaa-kõnesid.

On juba tähendatud, et soomlased polnud läinud sajandi keskpaigu koolikirjanduse alal meist ees. Enne 1844. a. polnud soome keelel muid õpperaamatuid kui aabits, katekismus ja piiblitilugu. Kuid juba samal aastakümnel algas hoolas tegevus selgi alal. SKS asus etteotsa. Kui üleskutsed ega auhinna-lubadused tagajärge ei andnud, pöördus selts asjatundlikkude isikute poole järgmiste õpperaamatute saamiseks: soome ja üldine ajalugu, soome maateadus, soomekeelne soome keele õpetus, põllumajanduse-keemia, füüsika ning mehaanika ja rootsi-soome sõnaraamat. Selle ettevõtte kaugem siht oli harida soome keel kõlvuliseks kõigile teadusala-dele ja anda hariduse omandamise võimalus ka alamaile kih-tidele, kes senini olid umbsoomlasina haridusringist välja suletud.

Juba samal aastakümnel õnnestus SKS-il soetada mitu raamatut. 1847 ilmus I üldise ajaloo õpperaamat (meil 1858—61); samal aastal ka Euklides'e *Alged* ja 1848 Eklöf'i *Kolmnurgamõõtmine*. Esimene arvuteaduse-raamat soome keeles on ilmunud 1844, seega tunduvalt hiljemini kui meil, kus juba 1806—23 ilmus neid tervelt 3 (Frey, Holter, Mas-ing) ja 1852 neljas. Esimene geomeetria ilmus meil 1852. — 1853 valmis SKS-il esimene sõnastik — Europaeus'e *Rootsi-soome sõnaraamat*. — 1854 kirjastas selts esimese soomekeelse Soome kaardi ja 1865 maateaduse-õpperaamatu; esimene soomekeelne maateadus ilmus 1844; seega on ka meie maateaduslik kirjandus vanem, sest Holter'i *Wennema geo-grafi* on ilmunud juba 1820. a. paigu. — Loodusteaduste alal läksid seltsi algatuse esimesed tulemused trükki alles 1860, mil ilmus Lönnrot'i *Soome taimestik*; meil ilmus taimeteadus esmakordselt 1853 *Koli-ramatu* 3. osas. — Esimene soome-keelne keemia ilmus 1864. — 1860 kirjastas selts Z. Tope-liuse kingitud lugemiku *Luonnonkirja*. — Samuti toimetas selts rea keeleõpetusi: 1861 saksa, 1863 ja 81 kreeka, 1863, 78 ja 79 prantsuse, 1867 inglise, 1880 ungari keele kohta. Meil suudetakse sellega ainult saksa keele alal võistelda.

Too õpperaamatute kirjastamise järk SKS-i tegevuses kestis umbes 1880. aastani. Sellele pöördus ta veel kord tagasi 1890, mil ta Koolivalitsuse ülesandel toimetas põllu-töö-koolidele raamatud mineraloogias, geoloogias, meteoroloogias, taimeteaduses, taimehaiguisis ja kahjulikkude põllu-putukate tundmises.

Ka õpperaamatute alal teostas SKS paari erandiga põhi-mõtet, jätta nad erakirjastajale, niipea kui selgus nende ta-suvus. Et aga erakirjastajad teotsesid süsteemilt ega pan-

nud küllalt rõhku teoste väärtusele, tundis selts ennast, kaue-
mini kui just ainelised põhjused oleksid sundinud, kohusta-
tud olevat koolikirjanduse eest hoolitsema.

Hiljemini on selts kirjastanud õpperaamatuid kõrgemate
koolide jaoks, näit. õigusteaduse, kaubanduse, elektrotehnika,
keemia, geomeetria jm. aladelt.

Paistab silma, et enamik seltsi kirjastatud õpperaamatuid
oli tõlked, peaaesjalikult rootsi keelest, kuna meie 1872 asu-
tatud Kirjameeste Selts, kes alul rõhu samuti aetas õppe-
raamatute kirjastamisele, ainult omade jõudude poolt koos-
tatud teoseid on avaldanud.

Muide, tundub suurt sarnasust SKS-i ja ÕES-i alg-aja
harrastusis. Kummalgi pool oli teadlik rahvuslik vaimuelu
alles idus ja mõlemal oli hädaline tarve rahva silmaringi avar-
dada, et oma tegevusele pinda luua. Ka ÕES algas rahva-
raamatutega, ka tema kavatses 40-ndail aastail rahvalikku
ajalehte, mis jäi ainult loa mittesaamise tõttu teostamata.

Soome tollaegse olukorraga võrreldes polnud meie rah-
vavalgustuslikud harrastused sugugi leiged. *Koli-ramat*
1852—61 oli selle aja kohta vägagi silmapaistev saavu-
tis oma 7 jaoga (1. Õigekirjutus, 2. Rehkendus, 3. Looduse-
õpetus, 4. Tervishoid, 5. Maateadus, 6. Füüsika, 7. Aja-
lugu). Aga nagu meil kõik, pole ka koolikirjandus arenenud
orgaaniliselt, vaid impulssidega.

Võib-olla aitab iseloomustada olukorra vahet meil ja Soo-
mes ning ühtlasi seletada meie hilisemat mahajäämist, kui
rõhutan, et SKS-i algatajad olid soomlased, kuigi rootsikeel-
sed. Nad tarvitasid rootsi keelt, sest see on kultiveeritud ja
selles olid nad hariduse saanud, soome keel aga kultiveeri-
mata, haritud kõneks ja kirjaks puudulik ja seetõttu tülikas
tarvitada. Küsimus seisis selles: oma keel ja kirjandus tõsta
kultuurirahva tasemele. Algatajate taga seisis esialgu veel
äratamata hulgad. Need ärkasid vähehaaval, jõud suurene-
sid alatasa, kivi liideti kivile, töö tööle ja tulemuseks oli or-
gaaniliselt kujunenud kultuur, mis oli ladestunud kiht-kihilt
kui kristall.

Hoopis teisiti meil. ÕES koosnes enamikus sakslasist. Kui
neil alul ka oli vabameelset ja valgustavat huvi eestlaste
kohta, polnud neil ometi mingit tegemist eesti rahvusliku
kultuuri loomisega. Kui SKS oli soomlaste rahvuspuüete
jõukeskus, puudusid ÕES-il selleks kõik eeldused. Niipea
kui eestlasis ärkas pisut rahvuslikku teadvust, tõmbusid ÕES-i
ringkonnad eesti asjast tagasi ja sulgusid teaduslikkuse
koorde. ÕES-i kõlbmatuse koosseisu tõttu eesti asja ajama,

ta loobumine algatatud suunast ja muutumine eesti püüdmu-
sile võõraks, kinniseks kildkonnaks lõi läbi eesti mõtte are-
nemissoone. Varem või hiljem pidi tulema uus asutis ja al-
gama otsast, aga 1872 olid soomlased juba vähemalt paar-
kümme aastat ette jõudnud.

Selle ettejõudmise sügavamad juured peituvad sissejuha-
tuses tähistatud oludes. Vaba, jõukat ja iseseisvat talupoega
on hõlpsam äratada ja rahvuslikule kultuuritööle rakendada.
Neil ei puudunud ka oma intelligents, kel tarvitses ainult kee-
leharjumusi vahetada. Eestlased aga olid kuni 1860. a. lind-
priid või teo-orjad, kelle kõige algelisemad ainelised nõuded
olid rahuldamata; kõigi kogemuste järele on aga viimane
vaimlisemate püüdumuste eeltingimus. Meil oleks kindlasti
varemini tekkinud uus koondis ÕES-i asemele või oleks vii-
mane üle võetud, aga meil puudus oma haritlaskond. Teo-
orjusest vabanemise järele tuli hakata looma tulunduslikku
põhja, vaimlised püüded olid tõusiklikud, virilad ja tradit-
sioonitud. Haritlaskonna ja ainelise jõu vähesuse tõttu oli
EKMS-il veel 1872 sama vaevaline tööd alustada kui SKS-il
1831. Rääkimata riiklikest oludest, mille kitsust ei oska
soomlane enesele kujutellagi.

Neil tingimusil tuleb pidada imeks, et meie soomlasist
rohkem maha ei jäänud. Imestama peab, et EKMS niigi palju
suutis, et pani põhja meie koolikirjandusele, kuigi pealetulev
venestus sellegi töö purustas, ja suutis koguni omandada en-
dale maja, ja et meie vaimuelu kõigest hoolimata kiiresti
arenes.

Igatahes ei ole eesti kultuurielul orgaanilise arenemise tin-
gimusi olnud enne kui alles iseseisvusaastail. Seepärast veet-
leb ja teeb ühtlasi kurvaks soome kultuuri sirgjooneline or-
gaaniline kasvamine ja tõus, mille mõjusaks äratajaks ja ju-
hiks on olnud SKS oma sihipüüdliku tööga.

(Järgneb.)

August Palm.

Lönrot'i ja Faehlmann'i kokkupuuteid ja ühiseid harrastusi.

On, nagu oleks Soome ja Eesti vaheline kultuurkontakt
alles meie päevil elustunud. Kaasaegsetena oleme kalduvad
seda illusiooni meeeldi hellitama. Unustame eelkäijad.

Aga lugedes iseäranis Elias Lönroti kirju tema Eesti ret-
keit (aastalt 1844), lugedes Faehlmanni kirju riiginõunik
Rein'ile Soome, lugedes Kreutzwaldi ja Faehlmanni kirjava-

hetust, lugedes Õpetatud Eesti Seltsi protokolle võib kerkida küsimus vastupidises suunas. Kas ei ole 1830.—1850. aastail teaduslike, kirjanduslike, rahvuslike huvide kokkupuutumine Eesti ja Soome vahel olnud koguni lähem ja tundavam kui praegu? Muidugi tuleb arvesse võtta neid piire, milles liikusid tolle aja peaharrastused.

Esimese ja teise „Kalevala“ ilmutamise vahelisel aastail oli Elias Lönnrot küll see isik, kes kõige põhjalikumalt tundis soome ja eesti keelt, soome ja eesti rahvaluulet.

Eestis aastal 1844 nädalate kaupa maal rännates liitus ta eelmiste teadmistega veel eesti rahva vaimsete ja aineliste olude tundmaõppimine. Lönnrotis, kes oli Soome mandri jalgsi risti ja rästi läbi käinud, kes oli näinud, kuidas Soome talupojad elasid, ärkas siin loomulikult arvustav võrdlus. Ja tema Tartu kirjast „direktor Snellmanile“¹⁾ (Juhana Vilhelm Snellman) võime näha, kui põrutatud oli soome rahvaluule korjaja eesti talupoegade seisukorda vaadeldes. Kannatlik, alaliselt tasakaalukas Lönnrot on sel puhul avaldanud ägedamat temperamenti ja sügavamat kahetsust kui harva ühelgi teisel juhul. Ainukest pääseteed eesti torahva viletsusest näeb pahandaja maaomandamise siirdumises talupoegadele. Vali arvustus vaheldub Lönnrotil pilkega, kui ta kirjutab: „Siiski võivad aadlitiitlita isikud, kellel on hoovinõuniku kraad või kõrgem, enesele siin maad osta, mispärast valitsus — kes aegamööda heameelega ei või sallida, et talupojad jäävad nii rõhutatud seisukorda — arvatavasti on sunnitud tõstma iga talupoja hoovinõuniku aukraadi.“ Karakteristlik on ka see Lönnroti väljendus, et ta oleks kindlasti haigestunud meelepahast, nähes siinseid olusid, kui mitte keeleuurimine „õnneks“ ei oleks nõudnud talt nii palju tööd.

Rännates kuus ja pool nädalat tartu murde piirkonnas oli Lönnrot külastanud nii mõndagi kirikumõisat. Ja ta kirjutab Soome²⁾: „Mind on väga külalislahkelt vastu võetud igal pool kirikumõisates, ainukestes härraskohtades, kus käisin.“ Jah, tol ajal võtsid Läänemeremaade ja Põhja-Euroopa pastoraadid üldse ka juhulisi haritlas-külalisi lahkelt vastu. Kohalikkude pastorite jaoks oli Lönnrotil liiatigi veel väärtuslik soovitus kaasas. Soome Kirjanduse Seltsi arhiivis säilitatakse F. R. Faehlmanni poolt Lönnrotile antud soovitus³⁾: „Herr Dr. Lönnrot aus Finnland bereist Livland, um die est-

1) Elias Lönnrotin matkat. II osa. Vuosina 1841—1844. Helsingissä 1902, lk. 266.

2) M. t., lk. 258.

3) SKSArh. M. 6, lk. 295—298.

nische Sprache kennen zu lernen. Meine Freunde in Livland, namentlich die Herren Prediger, bitte ich, ihm mit Rath und That beizustehen.“ Soovitus on dateeritud Tartus 16. aug. 1844.

Rüütlimõisates Lõnnrot ei käinud. Ta ütleb ise selleks kaks põhjust olevat. Üks on see, et tal ei olevat mingisugust tarvet kohalikkude mõisnikkudega kontakti otsida. Teiseks motiiviks on uurija meeolehärm aadlihärrade vastu rahva äärmise allarõhumise pärast. „Tahaksin tuhanderublalise palgaga meelsamini olla pastoriks Soomes kui siin kümnetuhandelise palgaga, sest sureksin vist ennem, kui harjuksin hoolimatult vaatama mõisnikkude poolt rõhutud rahva seisukorda.“

Tartus peatudes elas Lõnnrot tollaegse ülikooli joonistusõpetaja von Hagen'i perekonnas. 13. aug. 1844 dateeritud kirjas ¹⁾ sõber Zitting'ile kirjeldab maakuulajadoktor Soomest, kui palju lihtsamini Tartus elati Soome vastavate haritlasringkondadega võrreldes, kui spartalik oli söök, kui piiratud oli kohvi ja todi maitsmine. Üks ainuke kord mitme nädala kestes joodud õhtupoole-kohvi, ja seegi juhtunud erilisest põhjusest: lapsed tulid maalt koju. Lõnnrot kõrvutab veel teisigi jooni siinsete literaatide tagasihoidlikust elust võrreldult Soome omadega ja soovitab Eestist midagi õppida. „Kõik, kes meil kaebavad tulude piisamatust, võiksid siin õppida palju uut.“

Elias Lõnnroti suurimaks sümpaatiaks kogu Eestis on siiski doktor F. R. Faehlmann. Soome teadusemehe vaimustus Faehlmannist väljendub nii tingimatusena, nii austavana, nagu see võib olla ainult ületamatu nähtuse ees. Olid ju neil kahel ka kõik eeldused teineteisest aru saada. Mõlemad arstid, mitte ainult rahateenimis-praksisega, vaid inimeste aitamise õilsa eesmärgiga. Mõlemad emakeele uurijad, kummagi sügavaimaks harrastuseks rahvavaimu toodete säilitamine, kirjanek, kunstiteosteks kujundamine. Austus ning sõprus püsib, kuigi arvamused mõnes teoreetilises küsimuses lahku lähevad, nagu soome ja eesti keele ortograafia käsitluses. Ei saanud Lõnnrot tõenäoliselt jagada ka Faehlmanni rahvuspessimismi. Soome rahvussaavutised aastal 1844 olid ju üldse teised kui Eestis, kus valitses veel estofiili vaatekohalt asjadesse suhtumine. „Enne aga kui rahvas kaob, peame tema mälestusest päästma, mis veel päästa on“ (Faehlmann Nolckenile). ²⁾

1) M. t., lk. 246.

2) Friedrich Robert Faehlmann'i ablum. Tartus 1929, lk. 58.

Juba Lönnoti mitmel puhul väljendatud vihast rõhujate vastu leiame rohkem demokraatlikku elu-usaldust. Sellest hoolimata ei mõistnud soome rahvuseepose koostaja ometi valesti Faehlmanni pessimismi. Ta kirjutab: „Fählmann on ise vali eestlane, sest eesti keel on olnud ainuke keel, mida ta kümneaastasena on osanud rääkida.“¹⁾

Kibedat poolehoidu õnnetule rahvale avaldab Faehlmann igatahes oma deklinatsiooniopetuse sissejuhatuses („Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft“).²⁾ Lönnoti kirjad kui ka Faehlmanni kirjutised tõendavad mõlemate rahvameelsust, rahva-armastust. Faehlmanni väljendustes on ainult rohkem lootusetust.

Faehlmann oli Lönnoti eesti keele õpetaja selle Tartus viibides. Lönnot sai siis nautida õpetust säärase isiku poolt, keda siis peeti parimaks eesti keele asjatundjaks. Ja soome õpetlasest õpilane oskas seda hinnata. Kõige pikemalt kirjeldab Lönnot Faehlmanni 16. aug. 1844 dateeritud kirjas dr. Rabbe'le Soome. Ta imestab oma kolleegi piiramatut tööjõudu. Faehlmann oli ju sel ajal dieteetika ja farmakoloogia professori kohustetäitja, eesti keele lektor ülikoolis, tegelik arst, kelle haigete arv võis tõusta päevas koguni 70-ni, õpetatud Eesti Seltsi esimees. Öhtu hilja, ametikohustest vabanenud, õpetas ta Lönnotile eesti keelt. Lönnot seletab: „Kõige sellega saab ta imestusväärset hakkama ning kirjutab lisaks eestikeelseid kirjutisi „Marahva Kalendri“ ja saksaakeelseid seltsi toimetuste jaoks.“ Seda haruldase tööinnu ja mitmekülgset pilti täiendab iseloomustis: „Ta on meie eas olev mees, rõõmus, otsekohene, heatahtlik ja abivalmis kõiges, mida vaid suudab teha.“ Õpetatud Eesti Seltsi koosolekust 14. aug. jutustades lisab Lönnot, et teised liikmed võisid kell 12 koju minna, välja arvatud Faehlmann, kes pidi veel haigeid külastama.

Elias Lönnot viibis Eestis 1844. a. juunikuust kuni 1845. a. alguseni, elades suurima osa sest ajast Tartus. Tema ja Faehlmanni vahel arenes nähtavasti vastastikuse austuse ja sõpruse vahekord. Lönnoti kirjas 12. nov. dr. Rabbele leidub paar väikest märkust, millest võime järeldada, et Lönnoti suhted Faehlmanni perekonnaga olid kodused. Ta räägib neist päevist, mil ta töö vaheajal „põgusalt külastab“ (soome sõna „pistäytyä“) Faehlmanni kodu.³⁾ Samas kirjas rahasaadetise eest tänades mainib Lönnot, et Faehlmann

1) Elias Lönnotin matkat. II osa, lk. 248 ja 249.

2) Friedr. Rob. Faehlmann'i album, lk. 58.

3) Elias Lönnotin matkat. II osa, lk. 272.

Y. S. Yrjö-Koskinen

esimees 1874—1892

F. V. Rothsten

sekretäär 1870—1900

SOOME KIRJANDUSE SELTSI TEGELASI

A. Genetz-Jännes

esimees 1892 - 1902

E. Aspelin-Haapkylä

esimees 1902 - 1917

SOOME KIRJANDUSE SELTSI TEGELASI

juba suvel — külalise seda küsimata — oli käskinud pöörduda vaid tema poole, kui juhtuks rahapuudust. Aga Lönnot teatab sellest ainult kui Faehlmanni iseloomujoonest. „Seda tema abivalmis lahkust ei ole mul siiski tarvis olnud kasustada ega saagi vist olema, sest et Sina nüüd oled saatanud mulle päris 100 hõberublat, niimoodi osutades paremini tundvat minu tarbeid kui mina ise.“

Teises Lönnoti kirjas¹⁾ mainitakse Faehlmannist, et ta teda sagedasti on külastanud ja õpetanud temale eesti keelt. Nagu kirjadest selgub, tehti külaskäike vastastikku.

Erilist huvi tohiks väärida Õpetatud Eesti Seltsi arhiivis säilinud Lönnoti saksakeelne kiri Faehlmannile, dateeritud Kajaanis 3./15. mail 1845.²⁾ Näeme, et see on Lönnoti esimene kiri Faehlmannile pärast Eesti teekonnalt kodumaale jõudmist. Soome ametivend tänab dr. Faehlmanni osutatud lahkuse ja sõpruse eest Tartus. Samas kirjas ütleb Lönnot: „Was ich diesmal Anderes über die finnische und vielleicht auch über die estnische Prosodie sagen könnte, verspare ich an die Zeit, da wir uns in Kajana wiedersehen.“ Vaevalt oleks Lönnot nalja pärast rääkinud Faehlmanni Soome sõidust, iseäranis keset tõsist juttu teaduslikust tööst. Arvatavasti oli Lönnoti Tartus viibides suuniteldud sõprade jälle-nagemist Soomes, Faehlmanni külaskäiku Kajaanis. Teostumatu soov-unistus! Kas on Tartu doktor sellele kirjale ka vastanud? Kahjuks ei ole leidunud vähemalt mitte Soome Kirjanduse Seltsi arhiivis Lönnotile saadetud kirjade hulgas Faehlmanni omi. Seletatav on see vahest tolle ääretu töökoormaga, mida Faehlmann kandis.

Aga Lönnoti ja Faehlmanni lähedat vahekorda kajastab ka see kiri, mille kirjutab Kajaani doktor 24. dets. 1850 arvatavasti Õpetatud Eesti Seltsi sekretärile dr. Sachssendahl'ile.³⁾ Kajaanis oli juba teada Faehlmanni surmasõnum. Oma osavõttu väljendab Lönnot järgmiste ilmekate ridadega: „Auch meine Theilnehmung an der Trauer über Faehlmanns Tod ist gross, denke ich an seine Persönlichkeit als Mensch und Arzt, oder an den Verlust, den die estnische Litteratur dadurch erlitt. Sein Porträt hängt immer an der Wand meiner Schreibstube, und mein kleiner Sohn — dass ich im vorigen Jahre mich verheirathete, wissen sie vielleicht

1) Lektor Ståhlberg'ile, 24. aug. s. a., lk. 251.

2) Selle kirja kätteotsimise eest olen tänulik härra M. Lepik'ule. Minule enesele oli selge, et kojujõudnud Lönnot vähemalt tänukirja pidi Faehlmann'ile saatnud olema. Kiri on praegu Õpetatud Eesti Seltsis, M. VIII, nr. 172.

3) Õpetatud Eesti Seltsi arhiiv. M. VIII, akt 184.

schon — betrachtet es manchmal, will es auch gern um die Augen und die Nase befangern.“

Faehlmanni surmaga kaotas Lõnnrot oma südame lähima kontakti Eestiga. Kirjade järele otsustades ei soojenenud „Kalevala“ koostaja vahekord „Kalevipoja“ autoriga kunagi nii tuttavlikuks, kui see oli olnud Faehlmanniga.¹⁾ Loomulikult mitte! Oli ju Lõnnroti ja Kreutzwaldi isiklik kokkusaaminegi Võrus lühike ja pinnalist laadi olnud.

Näib, nagu oleks Lõnnroti tagasihutajaks sel retkel olnud eriliselt eesti keele õppimise tung. Kohe Eestisse tulles sõitis õpihimuline soome teadlane pastor Ahrensi juurde Kuusalusse, Ahrensi hiljuti ilmunud eesti keele grammatika kaasas. Ahrensi tuntud eesti keele oskus oligi Lõnnrotil Kuusalusse sõidu veetlevaks põhjuseks. Aga Ahrens pidi varsti minema Tallinna sinodile. Kaks korda mainib Lõnnrot ka Rosenplänter'it: „Loomulikult oleksin pidanud külastama ka Pärnus Rosenplänterit, kes on 40 aastat eesti keelt uurinud ja kes vahest oleks võinud minulegi kasulik olla.“²⁾ Ta lohub ennast sellega, et „aeg veel selle aastaga ei lõpe“. Veel viimastki juhust tahtis Lõnnrot kasustada eesti keele õppimiseks, nimelt elava rahvakeele kuulamist, käies jala teed Tartust Peterburisse.³⁾

Faehlmanni kaudu astus Lõnnrot otseühendusse Õpetatud Eesti Seltsiga. Soome uurija kavatses paar päeva enne seltsi esimest sügiskoosolekut alata oma rännakut Lõuna-Eestisse. Aga seltsi esimees palus teda tungivald osa võtma augustikuu 27. päeval peetavast istungist. Lõnnrot jäigi siis veel Tartu. Mõni päev hiljemini kirjeldab ta koosoleku käiku sõber Rabbele Soome. Tüüpiline iseloomujoon Lõnnrotis, et ta oma kõige isiklikuma momendi unustab esiteks mainimata. Nimelt selle, et ta valiti samal koosolekul seltsi auliikmeks. Kui see kirja lõpul talle meelde tuleb, ütleb ta: „Palusin õigust kopeerida seltsi sõnastikukogusid, millega nõus oldi. Selleks sain hiljemini teisegi õiguse; olen ju siiaamaani unustanud jutustada, et olen üks seltsi äsjavalitud uusi liikmeid.“ Selgi puhul ei tarvita Lõnnrot täpset sõna „auliige“ — seltsi protokollis „Ehrenmitglied“. Protokollis on see märgitud lisandusega: „Diese Wahlen wurden einstimmig von der Gesellschaft angenommen.“⁴⁾ Tähendatud koosolek peeti v. Maydell'i juu-

1) Vrd. Kreutzwaldi kirja Lõnnrotile, mille avaldanud soome keeles prof. A. Niemi. „Virittäjä“. Kolmas vuosikerta 1889.

2) Elias Lõnnrotin matkat. II osa, lk. 241.

3) M. t., lk. 268 ja 278.

4) Protocolle der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat, Vol. II.

res. Peale peremehe, esimehe ja külalise olid seltsi liikmetest koos: pastor Körber sen., pastor Hollmann, pastor Boubrig, dr. Hansen, pastor C. Reinthal ja arhivaar Thraemer. Koosoleku kavasse kuulus mitmesuguste teaduslike küsimuste eritlus. Mitmes ühenduses puudutati soome teateid. Seltsi sekretär dr. Sachssendahl oli reisul viibides käinud Laadoga rannal. Sealt oli ta esimehele saatnud kirja „enthaltend Bemerkungen über die finnische Sprache und die Perlfische-rei“. Doktor Lönnrot ise on esitanud lõpuks võrdlusi soome ja eesti keele deklinatsiooni- ja konjugatsioonivormidest, siis on ta seletust andnud neist küsimustest, mille kallal ta parajasti Tartus töötas.

Eelmised näited tahavad vihjata Õpetatud Eesti Seltsi huvisid Soome kohta. Samale koosolekule esitas Lönnrot palve saada seltsi sõnastikukogusid kopeerimiseks. See lubati talle „mit besonderem Vergnügen“.

Lõuna-Eesti rännakute järele algab eesti keele õppimise kõrval Lönnrotile uus, suur ja usinust nõudev töö. See sun-dis sõnastikukopeeriija jääma Eestisse palju kauemaks, kui oli kavatsetud. Selle töö lõpuleviimine on Lönnroti arvates tingimata tarvilik, sest „muidu peab mitu aastat ootama, enne kui jõutakse nii kaugele, et eesti uus sõnaraamat tehakse ja trükitakse“. 1) Kuigi Lönnroti töökava oli kirjutada alates kella 5 hommikul kuni kella 10 õhtul, oli päevi, kus ta ei saanud ettenähtud määra valmis. Ta teatab jällegi Soome, et ainult praost Hellenius'e seltsile saadetud kogu sisaldab 800 poolepoognalist lehekülge. Selle töö kestes selgub soome sugukeelte uurijale, et mõlemad keeled võiksid anda teineteisele kaunis suure lisa sõnavarasse. Kirjas Snellmanile ütleb Lönnrot: „Eesti keele sõnavara näib andvat kaunis suure lisa meie emakeelele, nagu vastupidi soome keel võib tasuks anda veel suurema määra eesti keelele. Eesti keele lähem tundmine on päris hädatarvilik soome sõnastiku koostamiseks, osalt sõna algupärase tähenduse leidmiseks, osalt sellepärast, et eesti keelest võib saada mitu algupärast sõna, mida soome keel tohiks vahetada hirmsalt väänatud rootsipäraste sõnade vastu. Mitme asjaolu põhjal tahaksin järeldada, et eesti keel oli muinasajal arenenum kui soome keel.“ Sääraseid mõtteid avaldas soome tark juba aastal 1844. Sõnastikuline ja fraseoloogiline laenutamine on täide läinud alles viimaseil aastakümneil, ja siiski peaaegu ainult eesti keele rikastumise suhtes soome keele varadest.

1) Kirjas pastor Sirén'ile, Peterburis. Elias Lönnrotin matkat. II osa, lk. 279.

Elias Lõnnroti kirju tema Eesti retkelt loed veel meiegi päevil haruldaselt suure rahuldustundega. Tema soomlus ei sega õiglast suhtumist Eestisse, ka mitte ta kodumaa arenenumad ainelised ja sotsiaalsed olud.

Agaga pöördudes tagasi Õpetatud Eesti Seltsi protokollide juurde näeme, et Lõnnrot 4. okt. peetud istungist jällegi osa võttis. Ta oli nii siis maalt tagasi jõudnud. C. Reinthali juurde olid kokku tulnud osalt Lõnnroti tuttavad augustikuu istungilt, osalt oli teisi, nagu Gehewe, Schaefer, mag. v. Rummel, v. Stackelberg. Koosolek oli seekord lühema kavaga, otsustades protokollile järele.¹⁾ Soome külalist huvitab kõige rohkem, nagu tema kirjad seda tunnistavad, Faehlmanni ettekanne „Über die weiche Aussprache der Zungen-Consonanten im Estnischen“.

Seltsi protokollile on märgitud Lõnnroti kink: 16 soome- ja lapikeelset raamatut. Veel andis Lõnnrot seltsile käsikirja: „Sammlung von Sprichwörten in finnischer, estnischer, lappischer u. tschudischer Sprache“.

Samal istungil kerkinud küsimus eestikeelse kalendri väljaandmisest huvitas uut soome liiget. Valiti toimikond, mille tööst Faehlmann hiljemini Lõnnroti kutsus osa võtma. Paar päeva pärast seltsi koosolekut kirjutab Lõnnrot kalendri asjast. Selle väljaandmine meeldib talle, nagu ka see, et asi oli otsustatud „ilma tühise ja tarbetu formaalsuseta“. Ta kirjutab: „Seesuguse kalendri võiks ka meie selts (Soome Kirjanduse Selts) iga aasta välja anda. Sealjuures ei oleks vist kahjuks meie seltsile, kui meie omandaksime natuke Tartu seltsi välist vormi.“²⁾ Milline väline vorm oli mõeldud? Vastus peitub ehk varem lauses: „Kui see oli otsustatud tee ja veinitud juures, sigareid suitsetades, söödi põhjalik õhtusöök. (Kas meie selts ka ei saaks elavamaks nii vabas vormis?).“

Kalendri-toimikonna istungil paneb Lõnnrot tähele, et rahvaraamatu koostamine võetakse käsile tõsiste ja kriitiliste kaalutlustega. Kirjutiste sisu ei tohiks olla pietistlik, aga ka mitte ebapietistlik. Pikalt kirjeldab Lõnnrot Faehlmanni jutukest „Kribus Krabus“ ja leiab sellele mingisuguseid vasteid kodumaal Nervander'i toodangus.

Mida rohkem Lõnnrot süveneb Eesti oludesse, seda rohkem leiab ta materjali õppimiseks ja korjamiseks. Õpetajatel peab olema maal veel suuremaid sõnavarakogusid kui Õpeta-

1) Protocolle der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat. Vol. II.

2) Kirjas dr. Rabbele 18. okt. M. t., lk. 257.

tud Eesti Seltsil! Mis siis muud, kui peab tulema paari aasta pärast uuesti siia tööd jätkama.

Eesti keele küsimustes orienteerumine nõudis veel küllalt lisaselgitust. Kohe Eestisse saabudes ja eesti keelega tutvudes pörkas Lönrot raskuste vastu. Kaks murret võistles kirjakeele eesõiguse pärast, kaks alles ilmunud grammatikat (Ahrensi ja Faehlmanni omad) ja enne kõike kaks vastastikku vaenulist kirjaviisi! See viimane moodustus ka ainukeseks komistuskiviks Faehlmanni ja Lönroti sõpruses. Ainuke kord, kus „Kalevala“ meister on ärritatud Tartu tuttavate keskel, on siis, kui ta kirjutab Soome: 1) „Õpetatud Seltsi esimehe dr. Fählmanni ja teistega on mul olnud tühja jagelemist ja vastamist soome ortograafia asjus. Nad laidavad selle kõlbmatuks ja arvavad eesti ortograafiat palju paremaks, ka soomele kohasemaks.“ — Ärritatuna kirjutab Lönrot mõned read soome keelt eesti kirjaviisil, nii et sõbergi võiks veenduda selle võimatuses. „Milliseks „sea-saksa keeleks“ soome keel sel viisil kirjutatuna muutuks, võib küll kergesti näha, ja sääraseks see (ortograafia) juba on muutnud eesti keelegi.“ Lönrotit rahustab siiski kadunud praost Masing'i suhtumine soome keele ortograafiasse („Estonische Originalblätter für Deutsche“). Ka see, et on Tallinnamaal neid, kes soovivad soome kirjaviisi eesti keelde, nagu Ahrens. Lönrot otsustab rahuldust soetada: „Oleks aega, tahaksin Õpetatud Seltsi järgmisele koosolekule heameelega midagi soome ortograafiast kirjutada, kuigi sellest ei oleks muud kasu, kui et olen ennast kirjalikultki vabastanud.“ Selle mõtte teostas ta hiljemini, sest praegugi leidub veel Õpetatud Eesti Seltsi arhiivis Lönroti käsikiri: „Etwas über die Finnische Orthographie“. 2) Lönrot puudutab selles kirjutises iseäranis pikkade vokaalide ja geminaatkonsonantide kirjanemist — küsimus, mille üle eesti ortograafia eri suundade vahel parajasti vaieldi. Soomlase tagasihoidlikust delikaatsusest hoolimata on kirjutise lõpupool omistatud mitte soome, vaid eesti ortograafiale: „Die estnische Orthographie hat man soviel möglich nach der deutschen eingerichtet. Aber wenn nun die gewöhnliche deutsche Orthographie auch für die deutsche Sprache nicht recht gut und vollkommen ist, so konnte sie der estnischen noch weniger genughun.“ Veenvalt katsub Lönrot näidetega seletada, kui asjata on lühikesese vokaali märkimine järgneva konsonanthääliku kaksiktähga. Lapsest saadik omandatud saksakeelne haridus oli

1) Lektor Zitting'ile novembrikuu alguses. M. t., lk. 267.

2) Õpetatud Eesti Seltsi arhiiv. M. VIII.

eesti ortograafia küsimustes tumestanud Faehlmannigi muidu nii selget instinkti.

Iseteadvust oli aga Faehlmannil küllalt. Tulevad meelde Lönnoti ja Faehlmanni eri arvamused soome ja eesti ortograafiast, kui lugeda Faehlmanni juba varemini (20. veebr. 1840) kirjutatud saksakeelset kirja Sommer'ile (Suve-Jaanile).¹⁾ Kiri tundub olevat väga iseloomustav Faehlmannile. See on stiliseeritud selgelt, hoogsalt, üleolevalt. Selles kõneleb Tartu doktori kriitiline suhtumine soome kultuurisse: „Immer bleibt es eine noch unbeantwortete Frage: welcher finnische Dialekt ist der vorzüglichste? Der Finne lobt seinen Dialekt — er ist der reichste, er hat eine Litteratur, er ist genau bestimmt in Formen und selbst der Ehste erkennt das an — denn die estnischen Volkslieder nähern sich dem finnischen Dialekt an. — — — — Ich erlaube mir auch ein kleines Urtheil. Im Altertum waren die Ehsten gewiss der ausgezeichnetste finnische Stamm; die geographische Lage des Landes brachte sie in Verbindung mit dem übrigen civilisirten Europa und die uralte Geschichte erzählt viel von ihren Kämpfen und Zügen und von ausgezeichneten Menschen ehstnischer Herkunft. — — — Die Finnen dagegen blieben mehr in Ruhe. Die Cultur der Ehsten ging aber unter im barbarischen Druck der rohen Deutschen; der Finne wurde von Schweden abhängig, ohne unter seinem Druck zu verkümmern.“

Aga keeleküsimustesse tagasi! Ortograafia oli meie kahe suurvaimu ainukeseks tüliõunaks. Ala, kus nad jälle suhtusid teineteise vaadetesse leplikult, on eesti ja soome prosodia. Selles küsimuses ühendas mõlemaid analoogiline huvi — rahvalaulu rõhu- ja välterakendust, rahvalaulu „silbi-mõõtu“ võtta kõigi värsikatsete aluseks nende emakeeles. Faehlmann oli a. 1840 pidanud kõne: „Über die estnische Prosodie“. ²⁾ Siingi oli ta sõdinud nende eelarvamuste vastu, nagu oleks eesti keel vaene ja eriti luuleliseks väärtustamiseks ikka mannetu olnud. Silbiõpetust, keelerütmi, alliteratsiooni ja riimi tarvitamist lühidalt ja katkendlikult karakteriseerides oli ta püüdnud tabada eesti värsiehituse põhiseadusi. Selle visandi tulemused Faehlmanni siiski ei rahuldanud. Ta tahtis küsimust veel edasi uurida. Sellepärast lubas Lönnot Tartus viibides Faehlmannile Soomest saata Renvall'i „Mnemosynes“ ilmunud artikli soome prosodiast. Lönnot täi-

1) Senini avaldamata kiri. Õpetatud Eesti Seltsi arhiivis.

2) Käsikiri Õpetatud Eesti Seltsi arhiivis. M. VIII, nr. 171.

tiski oma lubaduse. Tõlkis Renvalli kirjutise saksa keelde ja saatis Faehlmannile Tartu. ¹⁾

Tõlkele järgneb huvitav isiklik kiri, mida oma artikli algupoolel juba tsiteerisin. Muidu sisaldab Lönnroti kiri kurnis valju arvustuse samast Renvalli katsest: „Die in derselben aufgestellten prosodischen Gründe können meines Erachtens für den Sprachgebrauch nahe bei Åbo sich einigermaßen schicken, sind aber von geringem oder sogar keinem Werthe für die finnische Sprache überhaupt.“ Renvalli artikli tõlke lõpul leidub veel Lönnroti oma vägisõnaline lause: „Das Übrige bezieht sich auf unsre Psalmoesie und ist, wie dieselbe Poesie, lauter Dreck.“

Lönnroti saadetisele liitus lisana saksa keelde tõlgitud võtteid Reinhold von Becker'i grammatikast: „Auszug aus „Finsk Grammatik“.“ ²⁾

Samas kirjas räägib Lönnrot ka oma kavatsustest kirjutada soome prosoodiast. Selle mõtte ta teostaski varsti, avaldades värsitõlgete näiteid ühes kommentaaridega: „Kokeita suomalaisessa laulannossa“, ajakirjas „Suomi“ 1845. a.

Teadmata on, kuivõrt Faehlmann Lönnroti ees paljastas oma arusaamatust „Kalevala“ prosoodiast. Vähemalt oma eesti prosoodia visandis otsis ta „Kalevalast“ trohheilist rütmi ja leidis sealt „kõiksuguseid värsijalgu“. Lönnroti ja Faehlmanni vahelisest kokkupuutest rahvaluule küsimustes on meil üldse kõige vähem teada. Vaevalt saab aga arvata, et Faehlmanni eesti rahvaeepost koostades sellesuunalisi mõtlevahetusi nende vahel ei oleks olnud.

Igatahes kirjutab Lönnrot Faehlmanni surma puhul Sachssendahlile: ³⁾ „Zu sehr zu bedauern ist, dass durch Fählmanns Tod die Redaction des Sagenyclus von Kallewe-Poeg unvollendet blieb. So viel man auch von Dr. Kreutzwald zur Vollendung derselben warten mag, und nach seinen bisherigen Leistungen wirklich warten kann, so glaube ich doch, dass manches, diesem Sagenyclus eigenes, nur in Gedächtnis des Verstorbenen aufbewahrt, mit ihm ins Grab versank.“

Lönnrot imestles nii siis Faehlmanni kui rahvaluule tundja andeid. Seda kuuleme ka ühest teisest kirjast, mis ta varemalt oli Tartust Soome läkitanud. Selles räägib ta Faehlmannist kui „imeilusate muinasjuttude kirjutajast“. Tõsi küll,

¹⁾ Tõlke käsikiri Õpet. Eesti Seltsi arh. M. VIII, nr. 172.

²⁾ Tõlge Õpetatud Eesti Seltsi arhiivis. M. VIII.

³⁾ Tõenäoliselt Sachssendahlile, sest kirja saabumise päev on märgitud Sachssendahli käekirjaga. Õpetatud Eesti Seltsi arh. M. VIII, akt nr. 184.

lähem tutvumine nende muistendite laadiga on põhjustanud ka arvustavat vasturääkimist Lönnoti poolt.

Faehlmanni muinasjuttude ümbertöötamise meetodit ei ole Lönnot siiski mitte saanud heaks kiita. Ta mainib ühes 31. märtsil 1849 saadetud rootsikeelses kirjas¹⁾: „Säärased moonutused („omskapningar“), mida dr. Fählmann on enesele lubanud eesti muinasjuttudega, ei kuulu minu arvates asjasse, kuigi need oleksid tehtud samasuguse vilumusega, milleks vähemalt minul ei oleks oskustki.“ Teises kirjas samale adressaadile a. 1851 on Lönnot veel kindlamini veendunud selles, et Faehlmanni muinasjutud ei ole rahvamuinasjutud, vaid vabad ümbermoodustised („bearbetningar“). Seda ta ei poolda Soomes järeletegemiseks.

Lõpuks tahaksin veel tähelepanu pöörda Lönnoti Tartus viibimise ajal kombeks saanud raamatute kinkimisele ja vahetamisele soome ja eesti literaatide vahel. Lönnoti kirjad kubitsevad raamatute tellimistest eesti sõpradele. Samuti jutustab ta sagedasti neist uutest raamatuist, mis talle enesele antetud. Raamatutarkust austav sugupõlv!

Faehlmann valiti a. 1846 Soome Kirjanduse Seltsi auliikmeks. Lähedal on mõte Lönnoti mõjuavaldusest selles algatuses. Oli see ju otsekui vastuvõetav väljenduseks Lönnoti valimisele Õpetatud Eesti Seltsi auliikmeks.

30. nov. 1846 kirjutab Faehlmann professor G. Reinile tänukirja,²⁾ kus ta tõotab: „So viel in meinen geringen Kräften steht, verspreche ich die Zwecke der Gesellschaft zu fördern, und ich warte nur auf eine neue Aufforderung. Unsere estnische Gesellschaft steht den Zwecken und Bestrebungen nach der finnischen sehr nahe; es wäre daher zu wünschen, dass beide sich einander mehr näherten — und wozu ich hiermit ernstlich auffordere.“

Faehlmanni tahteavaldus ei ole ka meie ajal veel vananenud. Võime sellega täiesti ühineda.

Aino Suuts.

Allikaid.

Tarvitatud trükkteosed:

Elias Lönnotin matkat, II osa, Helsingis 1902.

F. R. Faehlmanni album, Tartus 1929.

Suomi, Tidskrift i fosterländska ämnen, Helsingis 1846.

Virittäjä. Kolmas vuosikerta, Helsingis 1899.

1) Elmgrén'ile; Soome Kirjanduse Seltsi arhiivis.

2) Kiri säilitatakse Helsingi Ülikooli raamatukogus.

Trükkimatud kirjad ja käsikirjad:

Faehlmanni soovitus Lönnotile (Soome Kirj. Selts).

2 Faehlmanni kirja prof. G. Reinile (Helsingi Ülikooli rmtk.).

Faehlmanni kiri J. Sommerile (Õ. E. S.).

Faehlmanni käsikiri: „Über die estnische Prosodie“ (Õ. E. S.).

Lönnoti kiri Faehlmannile (Õ. E. S.).

Lönnoti kiri Sachssendahlile (Õ. E. S.).

2 Lönnoti kirja Elmgrénile (Soome Kirj. Selts).

Lönnoti käsikiri: „Etwas über die finnische Orthographie“

(Õ. E. S.).

Protocolle der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat,
Vol. II.

Isiklikke mälestusi soome-eesti kultuuri- listest kokkupuutumistest 50 aasta eest ja neile järgneval ajal.

Seni kui eestlastel puudus ajakirjandus, ei tuntud Eestis iseäralikke hõimusuhteid soomlastega. Alles ajakirjanduse varal kuulis rahvas, et tal on Soomes sugulasi olemas. Esiotsa leidus hõimutunnetest arusaajaid siiski vähe. Torma laulukoori tuleb tingimata esimeseks pidada, kes hõimutundeid arvesse võttis ja selle tagajärjel Soome kontserdimatkale sõitis. Aastate pärast järgnes veel Kanepi laulukoor. Haritlasi leidus keiser Aleksander II valitsuse algusel kaunis kasinasti; neist oskasid mõned soome kultuuri hinnata. Kreutzwald leidis Soomes hindamist, kuigi ta ise soome keelele lähemale ei pääsenud. J. V. Jannsen juhtis mõnel puhul tähelepanu Soome peale ja tütar Koidula sõlmis Soomes sõprusesidemeid. C. R. Jakobson külastas Soomet, ometi soome kultuurisse süvenemata. M. Veske ja K. A. Hermann ei võinud keeleteadlastena soome keele põhjalikumast tundmisest mööda minna. Kui O. A. F. Lönnbohm eesti üliõpilasi ühel koosolekul külastas, pidas dr. M. Veske talle soomekeelse kõne, millele Lönnbohm samuti soome keeli vastas. Eesti üliõpilased arvasid hiljemini: dr. M. Veske kõnest võis aru saada, palju vähem aga Lönnbohmi kõnest. Ma ei mäleta enam, kuidas lugu oli, kas otsis dr. Veske meelega niisuguseid sõnu, millistest eestlastel kerge on aru saada, nagu uuemal ajal professor Kaarle Krohn Tartu ülikooli aulas, või oli ta sõnarepertuaar veel kasinavõitu. Nooremate meeste seas võis soome keele harrastust möödunud sajandi viimsel veerandil enne nende Soome sõitu oma jagu märgata, kuid abinõud sihile pääsemiseks olid koguni viletsad: Kockström'i saksakeelne soome keele õpetus ja minu

teada vaid üks Renvall'i leksikon, peale selle Aminoff'i sõnaraamat Kreutzwaldi Eesti ennemuistsetele juttudele; O. A. F. Mustose (Lönbohmi) „Suomalais-virolainen sanasto Ahlqvistin lukemistoa varten“ ilmus alles hiljemini, 1882. Nõudeid täitva soome-saksa või soome-eesti sõnaraamatu puudus takistas soome kultuurile paremini ligipääsemist. Sellegi pärast nägin Tartusse jõudmise järele, kuidas J. Bergmann ja P. Undritz hoolsasti soome keelt õppisid, oma jagu ka A. Mõttus ja mõni muu. Pärast Soomes matkamist avaldas õpetaja M. Lipp rohkem soome keele harrastust. Soomes külastasin M. Lipuga üheskoos kirjanikku Theodolinde Hahnson'i, kes meile oma uudisjutte kaasa andis. Koju jõudnud, hakkas M. Lipp varsti T. Hahnsoni jutte tõlkima; neid avaldas ta hiljemini kolmes andes ilmunud „Soome uudisjuttudes“. P. Undritz tõlkis omalt poolt „Kaarlo Suomalaisenovelle“ ja laskis need eri raamatuna trükkida. Minugi sule pani Soome matk liikuma, aga minu töö tagajärjest teisal.

Ma ei taha siin seletada, mida Eestis soome keele harrastuseks on tehtud, mind on palutud kirjutada mälestisi eesti-soome isiklikkudest kokkupuutumistest poolesaja aasta eest ja sellele järgneval ajal. Olen paljude soome haritlastega kokku puutunud ja mul on ühest ja teisest mälestusi säilinud, aga piiratud ruum lubab siin ainult osast kirjutada.

Kaks esimest eesti laulupidu (1869 ja 1879) olid kumbki ainult kaks soomlast Eestisse meelitanud, esimene prof. J. R. Aspelin'i ja magister C. G. Svan'i, teine niisama viimase ja dr. A. A. Granfelt'i. Tallinna laulupidu 1880 avaldas oma läheduse tõttu rohkem mõju soomepoolsesse osavõttusse. Soomlasi ilmus enam, kui neid enne korraga oli nähtud, praeguse aja oludega võrreldes siiski koguni vähe: ainult 7 hinge, kelle hulka kuulusid kõik eelmistelgi laulupidudel käinud isikud. Igatahes oli Tallinnas eestlastel võimalus soome intelligentsi esindajatega tutvuda, eriti ka nende ridade kirjutajal, kes sel puhul pidukorraldaja ametisse oli määratud. Seesugusena puutusin soomlastega rohkesti kokku ja astusin mitmele isikule lähemale.

Kuna teised soomlased Tallinna laulupeolt varsti lahkusid, jäid kolm neist kauemaks ajaks Eesti, nimelt riigiarheoloog prof. J. R. Aspelin, dr. H. Appelgren-Kivalo ja noor keeleteadlane O. A. F. Lönbohmi. Esimesed kaks hakkasid põhjalikumalt eesti arheoloogiat uurima, nad matkasid pea Tallinnast Apja J. Jung'i juurde, kellega nad üheskoos mitmes kohas arheoloogilisi uurimisi ette võtsid. O. A. F. Lönbohmi, kes juba varemalt peajasjalikult Hiiu- ja

Saaremaal eesti keelt oli uurinud ja ühtlasi rahvaluule aineid kogunud, määras seekord uurimisalaks Lõuna-Eesti. Sügisel jõudis ta oma uurimismatkalt Tartusse, kuhu ta mitmeks nädalaks jäi. Siin puutus ta kokku eesti üliõpilaskonnaga, niisama ka eesti haritlastega, keda aga Tartus ütle mata vähe leidis. Tähtsamate hulka langesid dr. M. Veske, J. V. Jannsen, A. Grenzstein; dr. K. A. Hermann ei viibinud sel puhul Tartus. Mitme nädala jooksul saime nüüd noore soome uurijaga ühtelugu kokku; ta külastas üliõpilaste seltsi koosolekuid, sagedasti aga ka üksikuid üliõpilasi. Lönnbohm oli see, kes alati õhutas eestlasi Soomele lähenema, rõhku panema soome kultuurile, õppima soome keelt, tutvuma soome kirjandusega, aga ka sõitma Soome ja seal oma silmaga nägema soome kultuuri. Eriti soovitas ta asjaga algust teha järgmisel, 1881. a. suvel, mil *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura* oma 50 aasta juubelit pühitses. Seda juubelit pidas ta kõige paremaks juhuseks soome eluga tutvumiseks; see juubel pidi nagu soome kirjanduse ja teaduse paraadiks olema. Lönnbohm soovis, et iga eesti üliõpilane, kelle arv sel ajal 20 ei ületanud, Helsingisse sõidaks, aga niisama muudki haritlased. Lönnbohm oskas noormehi nii vaimustada, et vähemalt kõik üliõpilased valmis olid soome kultuuri vaatama minema.

Uut ergutust Soome sõiduks andis *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*lt jaanuarikuus 1881 saabunud kutse 50-aastasest juubelist osa võtta. Kutse kaudu, mille ajakirjandus kaugemale kandis, said laialisemadki ringkonnad teate soome kultuuri tähtpäevast. Mõnigi pidas nõu hõimrahvast sel puhul külastada. Ometi oli kergem kavatsusi teha kui teostada. Aja lähenedes hävisid kavatsused paljudel.

Kevadel tekkis nõu läkitada eesti seltside poolt saatkond keisrile rahva soovisid avaldama. Kui teade saatkonna läkitamise üle Peterburisse jõudis, määrati seal saatkonna vastuvõtmiseks just see aeg, mil *S. Kirjallisuuden Seura* oma 50-aastast juubelit pühitses. Selle tõttu ei saanud mitmed ärksamad isikud, kes muidu oleksid silmaringi laiendamise matka Helsingisse ette võtnud, juubelile ilmuda. Mõnda ennemini sõidust vaimustatud üliõpilast keelasid ainelised takistused teele minemast, nõnda et kui sõidu-aeg kätte jõudis, Soome sõitjate arv koguni kehvaks kahanes. Isegi sõit valmistas raskusi. Kuna meie päevil laevasõidu-hooajal mõni päev Tallinnast kaks, isegi kolm aurikut Helsingisse sõidab, võidi poole sajandi eest ainult paaril puhul nädalas Helsingisse pääseda ja ka siis ei sõitnud aurikud aina korrapäraselt. Mäletan seda omast matkast. Ajalehed kuulutasid, et aurik

„Storfursten“ sõitvat määratud päeval ja tunnil. Sadamasse saabunud, ei leidnud me Helsingisse sõitvat „Storfurstenit“ ometi mitte eest. Lohutati siiski, et varsti tuleb. Oodati, oodati, aga „Storfurstenit“ ei tulnud. Alles õhtu eel teatati, et laev järgmisel hommikul Tallinnasse jõuab. Enam kui 24-tunnilise asjata ootamise järele pääsesid Soome sõitjad teele.

Imelikul viisil puudusid sõitjate seas tallinlased täiesti. Kuna meie päevil pühade puhul Tallinnast vahel sadade kaupa sõidetakse Helsingisse ja überpöördukt, jättis vennasrahva kultuuriline juubel tallinlased täiesti külmaks; keegi ei liigutanud ennast peolesõiduks. Peab ütleva, et õieti puuduski isamaalaste kiht Tallinnas; ainus tähtsam sealne eesti haritlane, kel Soome kohta sümpaatiad olemas, oli dr. H. Rosen thal, kuid nimetatud eesti tegelast pidas teenistus kohal kinni.

Sedaviisi sõitis meid siis ainult 12 lõunaestlast Helsingisse; nende seas kirikuõpetaja M. Jürmann, kirikuõpetaja M. Lipp, üliõpilased A. Mõttus, J. Bergmann, H. Jannsen, H. Treffner, F. V. Ederberg ja nende ridade kirjutaja. Väljastpoolt oli meie kaaslasteks veel Tartu majaomanik G. Goldmann. Küll pidid sellekohase otsuse järele veel Eesti Kirjameeste Seltsi esimees J. Hurt, C. R. Jakobson ja M. Veske sõitma, aga audients keisri juures tõmbas kriipsu nende Helsingi sõidule peale.

Kirjavahetusel oli Lönnohm Helsingis juba varemini kuulda saanud, et ta õhutust tõesti südamesse oli võetud ja juubelist osavõtjaid Eestist tulemas. Lönnohm avaldanud sõnumi muile ja kutsunud omalt poolt tuttavaid üliõpilasi sadamasillale Eestist tulijaid teretama. Peale üliõpilaste ilmus ka jõuk vanemaid haritlasi sadamasse peoletulijaile „tere tulemast“ ütleva. Juba sadamas oli esimene vastuvõte väga südamlük. Eriti torkas vastuvõtjate seas silma keegi vanaldane härra, kes pisut meie dr. M. Vesket meelde tuletas, siiski oma iseärasuse poolest viimase kaugelt ületas. See kummaline vanahärra ruttas iga eestlast südamlükult tervitama, aga mitte ainult tervitama, vaid ka igale eestlasele kinkima enese koostatud ja neli aastat varemalt suuremas kui poognakaustas ilmunud saksakeelset kirjatööd „Die Stammverwandtschaft der meisten Sprachen der alten und australischen Welt“, kus arvsõnade tabelite esimesel leheküljel meile arusaamatul viisil Apollon'i ja Marsyas'e kujud silma torkasid. Kohe kuulsime, et raamatu annetaja on kirjatöö autor D. E. D. Euroopäus ise, kes selle asemel, et meid kuidagi soome kultuuriga tutvustada, meile seletada püüdis, et peaaegu kõigi maailma

keelte arvsõnad on üksteisega sugulased. Annetaja soovis, et igauks ta töösse süveneks ja selles esile toodud küsimusi uuriks. Naerunäol kuulasid soome üliõpilased kummalise vanahärra seletust pealt. Sellest naeratusest järeldasime, et Europäus ehk „sipi“, nagu nad teda ta pikkade käte pärast nimetasid, noorte seas erilises lugupidamises ei seisnud. Hiljemini märkasime seda veel paremini. Pidosöögil pidas peale muude ka Europäus kõne. Oma kõnes rõhutas ta soome kultuurilisi ülesandeid, mis tingimata kordasaatmist ootavad. Omalt poolt lubas ta soome keele arendamiseks kõik teha, mis iganes võimalik, ja lisas siis juurde: „Mida ma ise ei jaksa teostada, küll seda teostavad minu pojad!“ Viimane lause kutsus noorpõlve seas elava, kauakestva käteplagina esile. Ühtlasi hüüti: Bravo, Europäus, bravo! Asja seletuseks olgu juurde lisatud, et Europäus oli hallpea, aga polnud veel mitte abiellu heitnud, ega heitnud pärastki.

Kui jaanuarikuus 1881 Eesti Kirjameeste Seltsile Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralt kutse tuli ta 50-aastasest juubelist juunis osa võtta, tunnistati eestseisuse poolt kohe tarvilikuks saatkond peole saata. Ühtlasi tõusetati küsimus, mida juubilarile õnnesooviks kaasa viia. Arvati kõige paremaks juubilarile mingisugune teos pühendada. Kuid seltsil polnud käepärast käsikirja, mis oleks kohane olnud juubeli puhuks trükkida. Erilise teose kirjutamiseks ja trükkimiseks puudus aeg. Mingisuguse kooliraamatu trükkimine ei võinud küsimusse tulla. Mida pühendada juubilarile? Mina olin seekord koostamas „Eesti luuletuste“ käsikirja. Seda teades tegi sõber J. Bergmann Eesti Kirjameeste Seltsile ettepaneku „Eesti luuletused“ oma toimetiste hulka võtta ja S. K. Seurale juubeliks pühendada. Eestseisus oli ettepanekuga nõus. Nüüd algas mul teose viimistlemine. Mõni luuletis oli keeleliselt konarlik. Säärane nähtus ei meeldinud J. Bergmannile. Ta pani käe külge, katsudes luuletisele keeleliselt kenamat kuju anda. Suurelt osalt olin kogusse valinud juba ennemalt trükitud töid, aga arvates, et kasulik oleks ka avaldamata töid lasta trükkida, palusin mitmelt luuletajalt nende uuemaid luuletisi. Nii luuletas J. Bergmann teose jaoks oma „Salme“. Koidulalt oli mitu luuletist käsikirjas, aga ei ühtegi uut. Teatasin siis Koidulale, et E. Kirjameeste Selts kavatses minu „Eesti luuletused“ Suomalaisen Kirjallisuuden Seurale 50-aastaseks juubeliks pühendada, ja palusin samal ajal teosele mingisugust uut, enne trükkimata luuletist. Koidula ei lasknud kaua oodata. 2—3 nädala pärast jõudiski talt mulle ta „Soome sild“, mille kogusse esimese luuletisena paigutasin. Nagu tuttav, koosneb Koidula

„Soome sild“ neljast osast. Esimene osa „Unenägu“ kirjeldab Eestist Soome ulatuvat unenäo-silda. Teises osas on ilus unenägu haihtunud, tõsidus astub silma ette. Tõsidus nõuab aga „käsiv kivi, kaenlus kannel“ soome silla ehitamist. Kolmandas osas tuletatakse luuletaja meelde Soomest saadud mälestusi, mis ei kao meelest ega südamest. Neljandas osas kutsub luuletaja uuesti silla ehitamisele, seekord kogu soome sugu mõõgaga ja kelluga kive kokku sulatama, kantud ühisest meelest ning mõttest. Ime, et tsensor viimase osa, eriti mõõka mainivad sõnad, ilma kärpimata trükkida laskis ega neis mingisugust mässulekutset kartnud. Lühidalt: „Eesti luuletuste“ käsikiri pääses tsensuurist õnnelikult ja anti kohe Schnakenburg'ile trükkida. Schnakenburg püüdis teosele juubelihõõnase välimuse anda: S. K. Seura jaoks määratud eksemplar, 228 lehekülge, trükiti kõik kuldtrükkiga; teise samasuguse eksemplari sai koostaja enesele. „Eesti luuletuste“ kuldtrükilise eksemplari andsid õp. M. Jürmann, M. Lipp ja J. Bergmann pidulikult Helsingis juubilarile kohaste õnnesoovidega. Seltsi esimees J. Hurt ja abiesimehed M. Veske ja C. R. Jakobson saatsid Peterburist telegrammid. Ühtlasi tulid sel puhul kõigi eesti põllumeesteseltside esindajatelt Peterburist õnnesoovid, niisama ka „Vanemuiselt“, „Lootuselt“, „Estoonialt“, „Ühenduselt“, „Koidult“ j. t. Kogu Eesti avaldas seltside kaudu vennasrahva kirjanduse taimelavale oma rõõmu õnnesoovidega.

Kolm päeva kestnud juubeli ajal peeti palju teaduslikke kõnesid, kuid siin ei ole koht neist enam pikemalt jutustada. Kõik need kõned ja läbirääkimised tutvustasid meid soome kultuuriliste saavutistega, igapäevase meelde tuletades, et Eesti peaks püüdma niisama kaugele jõuda, kui soomlased juba olid jõudnud.

S. K. Seura 50-aastane juubel oli peale muu määratud eesti-soome kultuurilise töötegemise alguse rajamisele. Selles asjas oli juba S. K. Seura õigel 50-aastasel mälestuspäeval, 16. märtsil, nõu pidama hakatud, nagu juubeli ajal kõneldi. Nõupidajate hulka kuulunud kõige pealt sinnamaalsed Eestis käijad, peale nende ka veel mõned teised eesti sõbrad. Sel puhul arvatud heaks asutada uus selts eesti keele ning olude uurimiseks ja Soome ning Eesti vastastikuseks lähendamiseks. Uue seltsi nimeks pidi saama „Vironkielenystävä“ (Eesti keele sõbrad). Uue seltsi ülesandeks pidanud esialgselt olema raamatuid kirjutada ja levitada. Kuigi uuel seltsil põhikiri alles puudus, võtsid uue seltsi harrastajad A. A. Granfelt ja C. G. Swan kohe esimese kirjastamiskatse ette. Uus katse pidi soomlastele eesti keelt tutvus-

tama. Üliõpilane J. Mustakallio varustas eesti muinasjutud „Koit ja Hämarik“ ning „Pikkjalg, Osavkäpp ja Teravilm“ soomekeelsete seletustega ja andis trükki nime all „Virolaisia satuja. Viron kielen oppivaisten hyödyksi“. See 500 eksemplaris trükitud raamatuke ilmus just juubeliks ja jagati trükkiandjate poolt kõigile Eestist tulnud pidulistele.

Pidu ajal pidi „Eesti keele sõpradele“ kindel põhi pandama. Seks olid Helsingis olevad eesti harrastajad Alppilasse kokku kutsutud, samuti ka kõik pidulised eestlased. Seal saalis istusime lukustatud uste taga. Ei olnud kavatsust mingisugust politilist koosolekut pidada, vaid ainult kultuurilisi küsimusi ja kahe hõimrahva vastastikust lähene mist arutada, aga venelaste meelest oli seesugune arutamine mingisugune kuritegu. Sellepärast kardeti, et vene sandarmid võivad tulla ja nõupidajaid tabada.

Hirmul on suured silmad. Venelased nägid igal pool tonte, sealgi, kus kõige vähematki kardetavat ei leidunud. Nad sonisid eestlaste ja soomlaste ühise riigi asutamise kavatsustest, mille peale aga keegi uneski ei mõtelnud. Iga tahes ei andnud halb südametunnistus neile rahu. Kui aasta pärast juubelit Soome sõitsin suvitama ja sõiduks passi vajasin, lasksin enesele ülikoolist, kus küsiti, kuhu sõidan, passi kirjutada kõikjale Venemaale sõitmiseks, ehk ma küll mujale ei kavatsenud sõita kui Soome. Oleksin passi ainult Soome jaoks nõudnud, oleks tingimata kohe kahtlaselt mu sõidule vaadatud. Sellegi pärast ei pääsenud ma kahtluse alt. Matkalt ammu tagasi jõudnud, sain ma ühel päeval kutse Tartu politseimeistri juurde minna. See päris minult seletust, miks ma möödunud suvel Soomes käinud. Seletasin, et külastas in sõpra. Selle mu seletusega jäi politseimeister rahule ega kimbutatud mind rohkem.

Lühidalt: Vene võimud ei saanud aru või ei tahtnud mõista, et eestlased ja soomlased püüdsid teineteisele läheneda; igal pool nuuskisid nad salasepitsusi oma vägivallapolitika vastu ja takistasid sedaviisi hõimudevahelist kultuurilistki tööd. Et Vene sandarmid peale ei juhtuks tulema ega kultuurilist nõupidamist takistaks, lukustatigi ukсед Alppila salajase koosoleku pidamise puhul.

Koosolekule olid ilmunud selleaegsed tähtsamad kultuurikandjad, nagu Y. Yrjö-Koskinen, B. F. Godenhjelm, A. A. Granfelt, C. G. Svan, J. R. Aspelin, H. Appelgren-Kivalo, A. A. Borenius, A. Genetz, K. Koskimies, T. Schvindt, J. Lyly, A. Castrén ja veel teisi. Koosoleku avamise järele võeti varsti uue seltsi asutamise küsimus päevakorra le, millist kü-

simust soomlased juba 16. märtsist peale olid arutanud. Üldiselt tunnistati tarvilikuks niisugune kultuuriline selts, mis eestlasi ja soomlasi vastastikku lähendaks. Rõhutati, et eestlased õppigu soome keelt ning kultuuri tundma ja soomlased samuti eesti oma. Kõigiti soovitati elavamat läbikäimist mõlema hõimrahva vahel. Keele asjus avaldati arvamist, et eestlased ja soomlased peaksid mõlemad samu oskussõnu tarvitama.

Kultuuriline ühistöö jäi koosoleku määruse järele peaaesandeks mõlemale hõimrahvale. Kultuurilise töö kõrvale püüdsid mõned koosolijad töökavasse majandustki võtta. Mitte ainult ses mõttes, nagu Lönbohmi esitas, et eestlased lasku kirjandust Soomes trükkida, kus tsensuur niisuguseid raskusi ei tee kui Eestis, ei, soovitati isegi Eesti ja Soome vahelist kaubandust hõimrahvaste kätte. Harry Jannsen katsumis propageerida koguni „Linda“ seltsile teha. Teised jälle tõid eesti patronaadi-õiguse päevakorrale. Kõigi seesuguste küsimuste kohta tähendati aga varsti, et need kui mittekultuurilised tuleb päevakorrast välja jätta.

Koosolekul kõneldi uue seltsi põhikirjastki ja loeti selle kavand ette. See tunnistati aga üheksiks. Isegi seltsi nimi ei meeldinud paljudele. Venemaal kasvava reaktsiooni tõttu kardeti, et selts „Eesti keele sõprade“ nime all kinnitust ei leia; tunnistati tarvilikuks hõimrahvaste vennastamist ja kultuurilist ühistööd põhikirjas vähemselgelt avalikkuse ette tuua. Seltsi nimeks pandi ette „Soome sild“, aga sellestki nimest kardeti venelasi poliitilist tagamõtet välja lugevat. Seltsi nime ja tegevuse kohta vaieldi palju, ilma et oleks lõppotsusele jõutud. Viimaks määrati komisjon, kes pidi põhikirja ümber töötama ja seltsile sobiva nime kindlaks määrama. Hilja õõsi lahkuti koosolekult.

Edaspidist „Eesti keele sõprade“ seltsi saatust ei ole ma ise enam kaasa elanud, vaid võin siin kõnelda ainult seda, mida selle kohta olen kuulnud. Seltsi põhikirja puuduseks peeti liiga kitsast ala: ainult Eestit. Sooviti, et seltsi põhikiri sisaldaks muidki hõimrahvaid, näiteks karjalasi ja ungarlasi, kellega soome õpetlastel viimasel ajal rohkem kokkupuutumist oli olnud. C. G. Svan täiendas põhikirja mitu korda, aga kui ta seda teistele näitas, nõuti ikka veel üht ja teist muudatust. Viimne seltsi tarvis esitatud nimi oli „Suomen Heimokansojen Seura“. Viimane nimi oleks ehk heakskiitmist leidnud, kui mitte Svan ei oleks mitmekordsest ümbertegemisest tüdinud. Ta pani käed sulle, põhikirja viimistlemist teiste hooleks jättes. Nüüd aga jäi ettevõtte soiku.

Kaarle Krohn
esimees 1917—

E. A. Tunkelo
sekretär 1910—1927

SOOME KIRJANDUSE SELTSI TEGELASI

V. Tarkiainen
abiesimees 1922 -

A. Anttila
sekretäär 1927 -

SOOME KIRJANDUSE SELTSI TEGELASI

Siiski mitte täiesti. Kultuurilist tööd tegeva seltsi asemel tekkis teaduslik hõimrahvaste selts; eestlased ja soomlased tahtsid ehitada Soome silda, aga professor O. Donner tuli vahele ja asutas Soome-Ugri Seltsi, kõike soome sugu hõimlaste etnograafilist ja keeleteaduslikke tööd oma lipukirjaks tehes, muid kultuurilisi töid hõimrahvaste seas aga väljapoole eeskava jättes. Paljude jõukate meestega ja haritlastega tuttav olles suutis prof. O. Donner kohe alguses uuele Soome-Ugri Seltsile kindla aluse panna ja palju liikmeid seltsi ümber koguda. 1883. a. peale on Soome-Ugri Selts töötanud ja palju teaduslikke tööd keele- ja rahvateaduse alal teinud, seda enam, et seltsile aineiline külg vähe raskusi on sünnitanud. „Eesti keele sõbrad“ — või mis ta nimi olgu — astus puuduse tähe all päevavalgele ja pidi varsti jõukuse eest taganema. Tingimata tarvilik oleks olnud ometi ka niisugune Soome silla nimeline selts, millist Granfelt ja Svan kavatsesid ja millise Alppila koosolek põhimõtteliselt heaks kiitis.

Juubeli üldkoosolekul võttis toleaeagne Hämeenlinna keskkooliõpetaja, pärastine Helsingi professor dr. A. Genetz Soome silla ehituse keelte alal arutusele, soovides, et teineteisest erinenud soome ja eesti keelt püütaks jälle teineteisele lähendada. Ühtlasi tegi ta selles suhtes ettepanekuid keele kui ka kirjaviisi asjus mõlemale keelele. Kuna meie päevil noored tihti y-i eeldavad ü-le, soovis dr. A. Genetz, et Soomeski ü tarvitusele võetaks, tähendades, et vaevalt mujal kui skandinaavia keeltes y kirjutatakse. Pikkade vokaalide suhtes väitis ta, et neid vaevalt muis keelis kahekordselt kirjutatakse kui soome ja eesti keeles, ungari keeles sellevastu tähendatakse pikkust aktsendiga; säärast pikkuse äramärgimist võiksid soome ja eesti keelgi tarvitusele võtta. Olen isegi seda pooldanud, et meil kolmas pikkus aktsendiga ära tähendatakse, näiteks: seda roõsi, sõidan seda koõsi, saada, saada sada j. n. e. Aga ka kolmanda välte konsonandid tuleks aktsendiga ära märkida, näiteks linnamees läks linna, vinna vibu vinna j. n. e. Tänapäev ei ole Eestis seesugust vahetegevust aga tarvitama hakatud.

Edasi soovitas dr. Genetz, et Eestis ää kirjutamine ea asemel üldiseks saaks, aga ka, et eestlased vokaali ei muudaks, kui u, ü ja i-le järgnev konsonant sõnatüvest välja langeb; nii siis: piaks, luen, viast j. n. e., nagu tarvitasid seda dr. M. Veske ja tema kirjaviisi poolehoidjad. Omal ajal olen kauemat aega selle reegli järele käinud, kuid see juhised ei ole laiemat vastuvõtet leidnud. Soome keeles tuleks A. Genetz'i meelest d kirjutamata jätta, sest et paljudes murretes

d täiesti välja langeb; d asemel kirjutatagu apostroof ' ; nii saaksid soome sõnad kirjutatuna enam eesti sõnade sarnaseks, näiteks tehdä = teh'ä, laudan = lau'an, eesti laua. Ülepea pooldas dr. Genetz rohkesti aktsentide tarvitamist paremaks vahetegemiseks sõnade vahel.

Veel nõudis dr. Genetz, et eestlased oma tähestikust w välja viskaksid ja soomlaste viisi ainult v-d tarvitaksid ja h kirjutamisel sõna algusel enam järjekindlust avaldaksid.

Uute sõnade tarvituselevõtmiseks teatas kõnepidaja järgmised reeglid: Kui eesti ja soome keeles on sama laensõna olemas ja mõlemal keelel puudub omapärane sõna, jäägu laensõna tarvitusele. Kui aga eesti või soome keeles on laensõna, teises keeles omapärane sõna, püütagu omapärast sõna teiseski keeles elustada; nii näiteks soovitas ta eestlastele hundi asemel susi, kraavi as. oja, kaevand, kutsari as. ajaja, lappima as. paikama, poordi as. sebalu, proovi as. näide, teenima as. palvelema, troosti as. lohutus = lohutus, truu as. uskuline j. n. e. Kui mõlemas keeles leiduvad laensõnad, aga teineteisest erinevad, tuleks moodustada uus sõna või mõnikord laenata vastav sõna karjala keelest, näiteks arst = parandaja, küün = heinahoone, kõrts = joomala, nädal = seitso. Uute sõnade loomisel seadis dr. Genetz reegliks silmas pidada, mis teises sugukeeles selles suhtes tehtud.

Seesuguste ja veel muude nõuetega esines juubeli puhul soome kuulus keeleteadur. Paraku leidsid ta ettepanekud, mis tehtud vähemalt eesti ja soome keele vastastikuseks lähendamiseks, vähe vastukõla; üldjoontes jäi kõik endist viisi. Ometi oli ta soome õpetlaste tähelepanu eesti keelele juhtinud ja seegi oli suur samm edasi, kuigi juhtija soovisid eesti-soome keele ühtlustamise asjus ei täidetud. Veel avaldas keeleteadur sel puhul üliõpilase Joosep Mustakallio uues keeles ja kirjaviisis luuletatud laulu, ja niisama U. Schrove' poolt soome keelde tõlgitud Petöfi' luuletise koosolekul ettekantud keeleliste lühendustega. Kuid keel ja kirjaviis jäid vana rada edasi sammuma.

Samasihiline küsimus kui Alppila salakoosolekul tuli juubeli üldkoosolekulgi läbirääkimisele. Sooviti, et S. K. Seura oma tegevust laiendaks ja muutuks teadusteadakademiaks soome hõimude uurimise alal ja akadeemia saadaks uurijaid hõimlaste sekka. Akadeemiaks muutmist soovitasid eriti eesti sõbrad, näiteks prof. J. R. Aspelin, mag. A. A. Borenus-Lähteenkorva, O. A. F. Lönnbohm, eestlastest H. Jannsen. Seegi ettepanek ei leidnud poolehoidu. Enamik arvas, et akadeemia ülalpidamine nõuab liiga suurt kulu, tarvilikke summasid aga võimata oleks kokku

saada. Parem oleks, et S. K. Seura senises sihis edasi töötaks. Sellele otsusele jäädi. Ei kehtnud ometi kuigi kaua, kui juubeli ajal avaldatud soov, hõimrahvaste uurimist korraldada, Soome-Ugri Seltsi poolt teostati ja akadeemiagi asutati.

Meie Helsingis viibimise ajal püüdsid soome üliõpilased meile igapidi võimaldada sügavamalt pilku soome kultuurile heita. Helsingis viidi meid igale poole, kus midagi soomepärast võis näha: muuseumi, kunstikogudesse j. n. e. Ainult soome teatrietendusi ei saanud me näha, sest suvel olid teatri ukсед suletud. Rahvusmuuseum, mis sel ajal ammuigi veel praeguse Kansallismuseo suurusele ei olnud pääsenud, jättis meisse, kes me enne midagi sarnast ei olnud näinud, mõjuva mulje. Rõivastatud mannekeene leidus muuseumis juba sel ajal suur hulk. Paar preilit oli tühja saani istunud ega andnud meie tuppa astudes elumärki. Paar meest arvas neid niisama mannekeenideks kui seni nähtud kujusid, ja üteldes: „Ennäe, päris moodsalt riides!“ läksid neid käega katsuma. Kuid nüüd puhkesid preilid valjult naerma ja tuppa tulnud vaatajad niisama.

Helsingis soome kultuuri saavutised vaadatud, soovisime soome maakultuurigi näha. Seks valisime Hämeenlinna ümbruse, kus soome maakultuur hästi arenenud. Endine kooliõpetaja J. A. Hahnsson ja ta lahke proua kirjanik Theodolinde Hahnsson kutsusid meid eneste juurde külla. Kutsujate seltsis käisime maal väga mitmes talus vaatamas, kui kaugele on maakultuuris jõutud. Üldiselt märkasime, et see Eesti maakultuuri rohkesti ületas. Ka üllatas meid väga Hämeenlinna ümbruses soome talupoegade majadest silmatorkaval viisil kirjandust eest leida.

Pärast maameeste elu vaatamist tutvustasid J. A. Hahnsson ja K. Koskimies meid Hämeenlinnaga, mida nad soome linnaks nimetasid, vastandiks mitmele rootsikeelsele ja rootsi kultuuri edendavale linnale. Eriti vaimustas meid Hämeenlinna lütseum, kus, nagu me õppevahenditest ise nägime ja nagu meile seletatigi, õpetust soome keeli anti. Soome kultuuri edu pani meid õhates mõtlema eesti kultuurile ja kuidas me nähtud eeskujule järele jõuame. Kuid tol ajal näis soome kultuur meile võimatu saavutada; meie väljavaated hariduse alal ulatusid siis ainult ühe eestikeelse keskkoolini, milline Vene reaktsiooni ajal pealegi käest riisuti.

Nii väga kui ma ühelt poolt soomlaste arenemist ja kultuuri imetlesin, niisama palju olin teiselt poolt üllatatud, nähes Helsingis rootsi kultuuri ülekaalu ja soome keele ignoreerimist rootsi kultuuri poolt. Küll olin harjunud Eestiski tähele panema, kuidas saksa ringkondades eesti keelt hal-

vaks peeti, aga eesti linnades ei jäädud eesti keelega ometi kimpu: niipalju oskasid Eestimaa kodanikud ikkagi eesti keelt, et kuidagi eesti keele varal läbi saadi. Soome pealinn Helsingi aga osutus 50 aasta eest täiesti rootsikeelseks linnaks, kuhu soomlased nagu tilk pange kippusid kaduma või kus nad niisama vähe silma paistsid kui venelased meie päevil Pärnus. Helsingis juhtus väga tihti, et soome keelt ei mõistetud või et seal soome keeli ei tahetud vastata, isegi avalikudes kohtades, nagu kauplustes j. n. e. J. Krohn oli mind enese juurde kutsunud ja seks mulle oma aadressi andnud. Kutsujat otsima minnes küsisin mitmelt Krohni asupaiga Ratakatu järele. Ei saanud seletust. Viimaks pöördusin kellegi poole ja küsisin, kas see uulits, kuhu ma praegu olen välja jõudnud, Ratakatu ei ole. Küsitav sai mu küsimusest aru ja vastas: Ei see ole Ratakatu, vaid see on Bangatan. See Helsingi rootslane tundis Ratakatu ainult Bangatan'i nime all. Niisamasugune lugu juhtus mul teisel puhul professor J. R. Aspelin'i taga otsides. Teades, et professor asub Liisa uulitsa ääres, küsisin seda uulitsat taga. Mulle vastati, et ei tunta säärast uulitsat. Kui otsitavale uulitsale välja jõudsin, seletati mulle, et see on Elisabetsgatan.

Lektor J. Krohn'iga ja ta perekonnaga puutusin juubeli ajal osalt seltsis, osalt nende kodus kokku. Juubeli ajal pidas dr. J. Krohn kõne „Soome ja eesti lauludest keskajal“. Koduski juhtis kõnepidaja jutulõnga luulele, nimelt eesti ja soome rahvalauludele. Juba varemalt oli ta sugulust nende vahel märganud, kui ta ka ainult väikest sinnamaale trükitud eesti rahvalaulude kogu võis kasustada. J. Krohni huvitas nimelt sugulus „Kalevala“ ja mõne eesti rahvalaulu vahel. Professor A. Ahlqvist väitis, et „Kalevala“ laulud on Karjalas tekkinud, dr. J. Krohn sellevastu ei tunnistanud A. Ahlqvisti väidet õigeks, vaid arvas nende laulude sünnikohaks Lääne-Soomet ja Eestitki. Tähenndasin J. Krohni arvamise puhul, et eesti alles trükkimata rahvalaulud ta väidet veel enam võiksid kinnitada. Uuriija lisas seepeale juurde, et vaja oleks kohal eesti rahvalaule uurida, aga et tal enesel sedapuhku uurimismatkaks aeg puudub.

Suuremat uurimust „Kalevala“ kohta 1883. a. trükki toimetades ja selleks võrdlusi eesti rahvalauludega tarvitades saatis J. Krohn oma poja, tolleaegse üliõpilase Kaarle Krohn'i, Tartusse kopeerima kõike siin leiduvat „Kalevala“ kohta käivat materjali. Mitu nädalat töötas noor üliõpilane sel puhul Tartus, kus mina ja mõni muugi asjast huvitatu seletust sai vanade eestlaste ja soomlaste kultuurilise kokkupuutumise:

kohta rahvaluule alal. Poja kaasaviidud aineid kasustas isa siis „Kalevala“ uurimuse väljaandmisel.

Kui mõni aeg hiljemini J. Krohni perekonda külastasin, tekkis mul ja J. Krohni umbes seitsmeaastasel tütreil Ainol mitu korda jutuvestmist. Küsisin lapselt, kas ta lugeda armastab. Iseteadvalt vastas küsitav: Olen mitu romaani lugenud. Teinekord ütlesin naljatades: Aino, tule minuga kaasa Eesti! Laps vastas: Ei tule, olen veel väike! Kui suureks saan, siis tulen Eesti!

Agaralt harrastas soome-eesti suhete arenemist dr. A. A. Granfelt, kes varemalt natuke aega Tartus studeerinudki. Osavõtte eesti laulupidudest äratas Granfeldis soovi seesuguseid Soomeski toime panna. Kaua aega õhutas ta seda mõtet, kuni viimaks 1884. a. õnnestus Jyväskylä esimene soome laulupidu korraldada. Sest ajast peale on laulupeod Soomeski armsaks saanud ja aastate kaupa dr. Granfelt nende eest hoolitsenud. Alati suundus ta püüd sellele, et Soomes Eesti ja Eestis Soome tundmist levitada. Mitte veel juubeli ajal, küll aga mõni aeg hiljemini jõudis ta selgele arusaamisele, et rahva kultuur ega majandus ei või küllalt edeneda, kui rahvas ennast joomise orjusest ei vabasta. Dr. Granfelt pühendas oma elutöö rahva hea käekäigu arendamisele. Ta astus karskusliikumise etteotsa, alkoholile jäädavat vaenu kuulutades. See vaen ei pidanud mitte ainult Soomes, vaid ka Eestis ja mujal algama. Vaenu õhutamiseks hoolitses ta rahvusvahelise sellekohase ajakirja „Internationale Monatschrift zur Bekämpfung der Trinksitten“ asutamise eest, mille jaoks ta minult ja mitmelt muult Eestist kaastööd palus. Ta pani mulle südame peale Eestis karskustööd teha, et eesti vaimline kultuur paremini areneks. Teistelegi eestlastele, kellega ta iganes kokku puutus, soovitas ta sedasama. Ajapuuduse pärast ei võinud ma kohe soovi teostamisele asuda, küll aga hiljemini, kuid kodumaalt eemal asudes ei saanud ma sellel alal küllalt aktiivselt töötada. Karskusliikumise edendamine jäi J. Tilga ja V. Reimani hooleks, kes rahva seas liikudes paremini võisid võidelda rahvavaenlase vastu. Kõigiti pühendas A. A. Granfelt alati oma tegevust soomlaste ja eestlaste vastastikuseks lähendamiseks. Tema on eesti karskusliikumise põhjapanija.

Peale Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 50-aastaselt juubelil cand. U. Schrove'ga tutvumist tekkis meie vahel peagi kirjavahetus. Et ennast eesti keeles täiendada, tegi U. Schrove mulle talvel ettepaneku eestulevaks suveks tema juurde Hartolasse sõita talle eesti keelt õpetama. Kuna mul nüüd mahti oli ennast sõiduks aegsasti ette valmistada, võt-

sin lahke kutse meeleldi vastu. Juuni alguses 1882 sõitsin Helsingisse, kus U. Schrove mind ootas. Tallinnas laevale astudes puutusin Helsingi ülikooli lektori B. F. Godenhjelmiga kokku, kellega juba varemalt olin tutvunud niihästi isiklikult kui ka ta saksa-soomekeelse sõnaraamatu kaudu. Matkal avaldasin soovi, et Godenhjelm soome-saksakeelsegi sõnaraamatu valmistaks, millist me eestlased eriti vajaksime, sest et meil muidu raske on soome keelest jagu saada. Godenhjelm lohutas mind sellega, et K. Ervast niisuguse ülesande täitmise enese peale võtnud ja seega asjata oleks teiselt poolt sama tööd teha. Godenhjelm oli mõne aja Haapsalus viibinud ja seal Eestimaa olusid näinud. Nähtut ei suutnud ta küllalt imestella. Nimelt oli ta Haapsalust aina sakslasi ja venelasi eest leidnud, eesti haritlasi aga asjata otsinud. Eesti elu seisnud Haapsalus täiesti külmutuspunktil ja kultuuriline tasapind üldiselt madalal. Seletasin, et Haapsalu asub liiga kolgas ja et Tartust saadakse hoopis teissugune pilt, sest Tartu moodustab Eesti kultuurikeskuse. Küsimuse peale pidin ometi kostma, et eesti kultuur on Tartuski alles lapsekingades ja eesti kultuuri edendajaid seal võib sõrmede abil loendada, ülikool aga eestipärast kultuuri ei edenda.

Laevalt lahkudes palus lektor Godenhjelm mind Helsingisse enese juurde, aga sadamasillal ootas mind juba U. Schrove, kellega peagi edasi sõitsime Lahte ja sealt mööda Vesijärve Hartolasse. Hartolas algas meil vastastikune töö: mina tutvustasin Schrovet eesti keele ning kirjandusega, Schrove mind soome keele ning kirjandusega. Minu mentor, kes juba mõnegi soomekeelse kirjatöö avaldanud, kavatses eesti keelest luuletisi soome keelde tõlkida ja tegi sellega algustki. Enne ometi, kui tõlkija ettevõttesse süvenes ja iseisvalt sai töötada, haigustus ta ja pidi Saksamaale sõitma tervist parandama. Seni aga kui tõbi teda veel ei külastanud, võisin Schrove juhatusel soome kultuuriga paremini tutvuda. Schrove soovil kirjutasin Lönnrot'i, Snellman'i j. t. lühikesed elulood, mis hiljemini „Tähtsates meestes“ ilmusid. Schrove juhtis mu tähelepanu ka „Kalevalale“, sellegi tutvustamist eestlastele soovitades. „Kalevala“ tõlkimisele ei julgenud ma veel mõtelda, — see tundus mulle ikkagi terra incognita'na, kuid proosalise „Kalevala“ valmistamine hirmutas mind vähem tagasi. „Kalevala“ sisu proosas jutustada ei teinud nii suuri raskusi kui luulelise „Kalevala“ tõlkimine. Tegin siis Hartolas algust „Kalevala“ ümberjutustamise kirjutusega, millise töö pisut hiljemalt Tartus lõpetasin. Oleksin ehk töö Hartolaski lõpule viinud, kui ma Schrove haiguse pärast sealt umbes paari kuu pärast ei oleks pidanud lah-

kuma. Ma ei sõitnud siiski veel koju, vaid veetsin paar nädalat Godenhjelmi ja J. R. Aspelini juures.

„Kalevala“ tõlkimine ei andnud mulle ometi rahu. Järgmisel talvel katsusin proovi teha. Selleks ei valinud ma aga mitte „Kalevala“ algust, vaid „Kalevala“ lõpu, L. 513—620 „Suuni jo sulkea pitäisi“. Selle proovi „Kalevalast“ avaldasin oma luuletistekogus „Helinad Emajõelt“ 1884. Tõlkimise raskusi arvesse võttes loobusin sedapuhku „Kalevala“ eestistamisest.

Alles 7 aastat hiljemni, soome kultuurisse enam süvenenud ja niisama „Kalevalasse“, julgesin tööd jätkata. Tõuke selleks andis V. Reiman „Eesti Üliõpilaste Seltsi Albumi“ esimese lehe toimetamise puhul, soovides, et ma nimetatud albumile „Kalevala“ esimese laulu tõlgiks. Esimese laulu tõlkimise järele võtsin teise tõlkimise käsile, siis siit-sealt veel mõne mulle meeldiva laulu, kuni viimaks otsustasin kogu „Kalevala“ tõlkida. Selle tööga jõudsin 1889. a. sügisel lõpule. Paraku ei tõlkinud ma „Kalevalat“ ta omas, vaid enam „Kalevipoja“ värsimõõdus, ometi „Kalevipoja“ alalisi trohheuseid sagedamini daktülitega asendades. Alles „Kalevala“ tõlke viimases trükis olen püüdnud tööd lähendada „Kalevala“ värsimõõdule.

Aastate jooksul on mitmel puhul Soomest küsitud, kas ma ei tõlgiks ka „Kanteletari“. Imelikul viisil ei huvitanud mind „Kanteletari“ tõlkimine. 1929. a. hakkasin ometi selle teose tõlkimisest huvi tundma. Tõlksin siit-sealt mulle meeldivaid laule, end ometi süstemaatiliselt tööle räkendamata. Kui oli teatavaks saanud, et ma hulga „Kanteletari“ laule tõlkinud, avaldati mu Soomes viibimisel 1930. a. mitmelt poolt soovi, et ma kogu selle teose tõlgiks. Mitmesugusel põhjusel ei pidanud ma ometi tarvilikuks „Kanteletari“ kõiki kolme raamatut tõlkida, vaid ainult viimase, kolmanda, mis sisaldab eepilisi laule, millest väga mitmed eesti rahvalauludega ühiseid motiive omavad. Selle töö lõpetasin 1930. a. sügiseks.

1893 suvel asus Kroonlinnas minu juures üliõpilane A. Lahdensuo vene keele õppimisele. Sügisel Helsingisse tagasi pöördunud, juhtus ta Matti Helenius'ega kokku, kes talle teatas kavatsusest eesti keelt tegelikult ära õppida, ühtlasi nõu küsides, kus kavatsust teostada. A. Lahdensuo juhatas M. Heleniuse minu juurde. Pea pöörduski Matti Helenius minu poole palvega talle võimaldada minu juures eesti keelt õppida. Minult jaatava vastuse saanud, ilmuski M. Helenius 1893. a. sügisel minu juurde eesti keelt õppima. Usinasti rühkis ta kohe tööle. Lasksin teda esmalt soome

keelest eesti keelde ja hiljemini eesti keelest soome keelde tõlkida, tõlkimisel ühtlasi grammatilisi seletusi andes. Kõige rohkem huvitas M. Heleniust eestikeelsete luuletiste tõlkimine. Esmalt sõna-sõnalt tõlkinud, püüdis ta tõlgitud luuletisele kohe soome keeles meetrilise kuju anda, samuti neid riimidegagi varustada, lühidalt trükkimiseks valmistada.

M. Helenius avaldas sel ajal üheskoos A l l i T r y g g'iga soome- ja rootsikeelseid pühadelehti „Kansan lehti“ ja „Folkets blad“. Neis jõuluks, lihavõtteks ja nelipühiks ilmuvates pühadelehtedes ja ajakirjas „Koitto“ laskis ta osa minu juures tõlgitud luuletisi ära trükkida, näiteks A. Piirikivi „Isa sõnad“, J. Tamm'e „Kõrts“, Jakob Liiv'i „Vahtijad“, K. E. Söödi „Asjata“, „Kuub ja süda“, „Sinu silmas särab“, „Minu laulurästas“, „Kartus“, „Minu kivi“, „Kaks inglit“, „Viimne armastus“, „Tuli“, „Kullakene“, „Minu süda lukus on“, minu „Ema“ ja „Paradiis ja Kolgata“. Mõlemad nimetatud minu luuletised ilmusid ka rootsi keeles, kuid kas M. Helenius nad ise rootsi keelde tõlkis või keegi teine, seda ma ei tea, igatahes minu juures asudes ta neid ei tõlkinud. Erilise soovi peale kirjutasin M. Heleniusele eesti rahva 75-aastase juubeli puhul „Virolaisten riemuvuosi ja orjuuden aika“. Sama kirjutise laskis M. Helenius veel rootsistada ja „Folkets blad'is“ trükkida pealkirja all „Esternes jubelår och lifegenskapens tid“.

Eesti juubeliaasta andis M. Heleniusele põhjust oma „Rahvalehte“ eesti keeligi välja anda. Ise eesti keeles mitte veel küllalt kindel, soovis ta, et ma ta „Rahvalehe“ jaoks eestikeelse teksti toimetaksin. Ilma tasu nõudmata seadsingi M. Heleniuse uue lehe sisu kokku, ise suurema osa teksti kirjutasin. Sisust panin ühe Topeliuse ja teise T. Hahnsson'i jutukese eesti keelde ümber. Pildid olid suuremalt jaolt ühised soomekeelsete „Kansan lehti'dega“. „Rahvalehe“ kirjastas M. Helenius ise. Et lehe levitamisele Eestis takistusi ei tekiks, lasti käsikiri Tartus ära tsenseerida ja siis Helsingis trükkida. M. Heleniuse leht ilmus pisut enne 75-aastase juubeli mälestuseks Tartus 1894. a. peetud laulupidu nime all „R a h v a l e h t. Priiuse mälestuseks“. Lehe levitamine Eestis usaldati Tartus K. E. Söödile ja Tallinnas A. Busch'ile.

Väljaandja kavatses jõuluks teise „Rahvalehe“ välja anda; mul oli selle jaoks juba osa materjali koos. Lehe minek ei vastanud aga ootustele. Mul on teadmata, kui palju eksemplare „Rahvalehte“ trükiti, igatahes kaugelgtki mitte nii palju kui soome keeli. Väikese mineku pärast ei usaldanud M. Helenius oma ettevõtet Eestis enam jätkata. Kavatsusest haaras kinni aga J. Ploompuu, kes, nähes, et Soome poolt „Rah-

valehte“ ei jätkata, omalt poolt „Teise Rahvalehe“ trükki toimetas, millele veel mitmed järgnesid. Igatahes seisis M. Helenius ettevõtte jätkamisest täiesti eemal. Kavatsus, ühiselt eestlastele, soomlastele ja rootslastele pühadelugemist hankida, oli karile jõudnud.

Eespool nimetasin, et M. Helenius hulga eestikeelseid luuletisi soome keelde tõlkis. Need luuletised kavatses ta hiljemini eri raamatuna välja anda. Vist ei ole ta seda oma kavatsust teostanud. Vähemalt ei ole mulle mingisugust sellist M. Heleniuse raamatut silma puutunud. Arvatavasti lükkas ta kavatsuse teostuse ikka edasi, kuni surm sellest kavatsusest kriipsu läbi tõmbas.

Veel väga mitme soomlasega on mul kokkupuutumist olnud, aga kirjeldus viiks liiga pikale — pean lõpetama.

M. J. Eisen.

Kirjanduslik ülevaade.

André Gide: **Vatikani keldrid**. Tõlkinud Johannes Semper. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus, 1930. 306 lk. Hind 3 kr. 50 s.

Joh. Semper, kes senini on suure andumusega tutvustanud eesti lugejaskonnale André Gide'i teoreetiliselt, astub siin sammu edasi ja kingib meile esmakordselt Eestis ühe Gide'i teose tõlke.

Missugustel kaalutlustel on tehtud tõlgitava teose valik, on eemal seisjal raske ütelda; tundub, nagu oleks muu seas arvestatud ka puhtpraktilist — raamatu ärilise mineku võimalust. Ja sellelki seisukohalt on valik õnnestunud: kuigi „Vatikani keldrid“ pole Gide'i tähtsaimaid teoseid, siis kahtlemata on see tema põnevaim ja põnevusega tavalist, autorit varemalt mitte tundvat lugejat otse jahmatama panev teos. Sündmustiku kirevuselt, keerukuselt, mitmekesisuselt on „Vatikani keldrid“ võrreldav kõige huvitavamate seiklusromaanidega, kõige värviküllasemate ajaviiteromaanidega, mida see aga kaugelt ületab välist sündmustikku imistava ironiaga.

Teose oluliseks osaks ei olegi nimelt sündmustik, vaid sündmustiku varal taoteldud salvav pilge, mis seekord on juhitud prantslasekatoliiklase suurimate pühaduste: kirikujuhtide — nende seas paavsti enda — ja usu vastu. Ühegi kirjandusliku vahendi kasutamise loobumata saavutab pilge ses teoses ennenähtamatuid, pööraseni ulatuvalt teravaid effekte. Kahjuks läheb eesti lugejale palju sellest teose „soolast“ kaduma, sest tal puuduvad eeldused ning alused suurepärase nõökamise mõistmiseks. Ent üks peab mõistetav olema vähiminigi ettevalmistatud lugejale: Anthime Armand-Dubois' uskmatusest pöördumise ja raamatu lõpul taas uskmatusse pöördumise peen episood.

Ent Gide ei taha „Vatikani keldritega“ mitte üksi pilgata; tal on ka muid eesmärke. Nagu kõigisse oma silmapaistvamaisse teostesse, kätkeb ta ka sellesse oma lemmikideede tuuma. Gide'i teoseid iseloomustavast ideede-ringist on Joh. Semper andnud üksikasjalise ülevaate oma teoses „André Gide'i stiili struktuur“ ja 1928.

a. „Loomingus“ nr. 6 ilmunud artiklis „André Gide“; „Vatikani keldrite“ eessõnas peatub ta lühidalt eriti just selle teose ideestiku juures (probleem „põhjustamatust teost“, „elamisintensiivsuse filosoofia“), nii et asjatu oleks siin veel kord sellesama juures seisatada.

„Vatikani keldrite“ omapärane tegelaskond jaguneb kaheks rühmaks — selle järele, kas keegi tegelastest kuulub autori ideede kehastajate liiki (Lafcadio, Protos) või teose ironiat kandvate kujude sekka. Esimesed on huvitavamad, teised elulisemad; esimestes ilmutub autori vaimulaad, teistes sageli autori vaimukus. Suurimat naudingut pakub mõlemat liiki kujude ristamiseks loodud niitide sõlmimise jälgimine.

Gide'i kui suure stiilimeistri sõnastus on laitmatu, eeskujulik, klassikaliku selgusega paeluv nii kõnesolevas teoses kui mujal.

Mis puutub „Vatikani keldrite“ kompositsiooni, siis on see tujukas, õrritav-hüplev, kuid ometi prantsuslikult selge ja läbipaistev: hea kompositsiooni huvitavamaid ja keerukas-lõbusamaid näiteid.

Tõlge annab edasi kõik autori voorused; võime olla õnnelikud, et meil sellises tõlkes on kättesaadavaks tehtud prantsuse kaasaegse kirjanduse imeteldav meister.

M. Sillaots.

A. S a a l : **Valgus hommikust.** Romaan. MCMXXIX. Ajakirja „Oda-mees“ väljaanne. 155 lk. Hind ?

Ajaloolise minevikuromantilise eepilise toodangu kõrval on A. Saal harrastanud veel võõrateemalisi olevikuromaane. Üheks hilisemaks selliseks osutub ka „Valgus hommikust“, romaan autori endise kauge elukutse-kodumaa Jaava-saarelise faabulapaigaga. Valgus tuleb idast, usu ning inimliku headuse valgus tuleb hommikumaalt — seda interpreteerib A. Saal sihilikus valguses oma uusimas romaanis.

Romaani faabula on ülilihtne ja lühike. Minategelane (autor) õpib Jaava mäestikus tundma huvitavat ning omapärast hollandi õpetlast dr. Snouck Hürgronje't. Selle idamaist tarkust ning ürgset inimesarmastust täisimbuud teadlasega sooritatakse ekskursioon Tjilatjap'isse, viletsamasse ja mürgisemasse Jaava soo-aurude agulisse, kuhu saarevalitsus saadab politikasüüdlasi. Nende elust välja tõugatute käekäigu kirjanduslik demonstratsioon — ekskursiooni episoodid moodustavadki romaanis kesksema sündmustiku. Lõpppeatükis jutustatakse haruldasest õie-annetusest ja selle salapäraseist annetajaist.

Peame otsekohe märkima, et faabulalise ainese süžeerakenduses on suuri puudusi. Sündmustik on ilukirjanduslikult läbi töötamatu, on asjatuid kõrvalekaldumisi romaanis otsesest raamistikust „sügavatesse“ usufilosoofilistesse probleemidesse, ilukirjanduslik kude pudeleb traktaat-kirjandusliku lõime kassikangasse. Ja selle all kannatab esmalt eepilisele kirjandusvormile kunstikavatsuslikult organiseeritav intriig. A. Saali kõnesolevas teoses on peidetud kõik pinevusevõimalused bambushurtsikute varju, vaatamata sellele, et võimukandjate-usurpaatorite ja pärismaalaste akuutseid pinevuse-vahekordi just ilukirjanduslikult eeldab Tjilatjapi laager. Nüüd aga näib, et autor on teadlikult vältinud kunstikavatsuslikke vabu võtteid. Tundub, et on tahetud anda „ilukirjanduslikus vormis“ tõetruud elupilti nende maailmast välja tõugatute elukustumisest, kes olid julgenud eneste ja oma rahva eluviiside pühaduse eest tõsta tõrkuvat häält. Ent ometi pole too Tjilatjapi asunikude tragöödia tummlavastis ning usutarkuse vaikne demonstratsioon mingisugune historiline

valguse allikas Jaava mürk-auruseilt soomailt. See on ainult elu- ja kunstitõe ebaõnnestunud kompromissdokument.

Ja kui me kaugeltki ei saa teadusliku distsipliini mõõtkavu Saali teose külge kinnitada, ei saa me vastust küsimusele, miks autor nimetab oma toote romaaniks. Juba romaani välised faabulamööted on ulatuslikumad kui poolteistsada lehekülge sõredavõitu trükki. Või kes sedagi teab, millise temaatilise momendi, millise tegelase toetusel, mille või kelle seisukohalt on see reisumemuaarmärkmik romaan. Ei ole ükski moment kunstiteadlikult markeeritud ega ükski tegelane emotsionaalselt kangelaseks varjundatud. Kes võtab selles teoses peategelase funktsioonid enesele? Kas minategelane või — dr. Hürgronje? Ent need on ju ainult nägijad. Tegijaid leiame Tjilatjapi tagamailt: seal on vanake Amat ben Abdulla, seal igaviku teedele asuv Raden Pangeran Ario, seal tema järelpõlvased Kromo ja Samira, kes hoolitsesid haruldase õitekingi eest heategijaille. Aga seal esineb ka „vaba vang“, suur usutarkuse-suu Djojo Negoro, idealiseeritud romantiline bambuskoopa rüütelpagan. Kuid kas a h e l d a t u d inimene on olevikule kunagi kangelane? Loodame, et „lootusetud“ pagulaselapsed Samira ja Kromo kunagi saavad selleks.

Kokkuvõtlikult olgu tähendatud, et kompositsioonilt ei küüni A. Saali „Valgus hommikust“ ilukirjanduslikku vormi arvestava astmeni. See on vähenõudlik (ent palju nõudlev) usundinähtuslik memuaarmärkmik, mille piiride tagant kerkib sihilikku idamaa iidset usuvalgust, buddhalaste „palveveski“, svastika-samsara (igavene ringjooks) sümboli sära. Ses on selle rassi apoloogia, „kes teist ihuvärvi ja vouruseõpetusele teised nimed annud kui valged“.

A. Vaigla.

Friedebert Tuglas: Karl Rumor-Ast. Elu ja loomingu äärjoni. Noor-Eesti kirjastus Tartus, 1930. 104 lk. Hind 2 krooni.

— See huvitav monograafia paelub kahekordselt: esiteks ainega, teiseks vormiga — aine liigendamise ja sõnastamisega. Kuna üksikasjalisemat vormieritlust ei luba piiratud ruum, siis olgu vaid sedastatud, et vorm oma selguse, ülevaatlikkuse, asjalikkuse ning täpsusega ja kõigele sellele lisanduva stiililise meisterlikkusega on vääri- liseks raamiks rikkalikule ja tihedale sisule, s. t. uurimusele, mille eesmärgiks on: üht haruldaselt mitmepalgelist isikut koondada mõnerealiselt kõiki erisuundadesse jooksivaid iseloomujooni ülevaatlikult väljendavasse valemisse (93. leheküljel).

Vaevalt leidub meie kirjandusloos teist tegelast, kelle isikut oleks nii raske viia ühele nimetajale kui Karl Rumor-Asti oma; mitte ükski teda iseloomustava pulbitseva vitaalsuse ja sellega vastuolus seisva kahekskärjastatuse tõttu, vaid suurel määral ka selle meil ainulaadilise (äsjanimetatud iseloomu-põhiomadustes juurduva) nähtuse tõttu, et monograafia peategelase isikus sisaldub kaks avalikku tegelast: kirjanik Karl Rumor ja politikamees Karl Ast, kelle vahele pole uurijal iga kord kerge olnud silda ehitada. Alatasa kahest lähtekohast väljudes ja vähemalt kahte — kaugeltki mitte rööbiti jooksvat — arengusuunda silmas pidades püüab ta leida uuritava sisimat omapära ning tuua seda lugejale lähedale, teha seda läbi- paistvaks ja sisemistest vastuokstest hoolimata ülevaatlikuks. Ja raske ülesanne õnnestub tal sel määral, et uuritava isik ei omanda tema tõlgendusel mitte üksnes kiirgav-selgeid piirjooni, vaid saab tänu soojalt sissetundvale käsitusele ka lugejale lähedaseks ja sümpaatlikuks.

Karl Rumor-Ast on Fr. Tuglase käsitlusel meie kirjanduse romantilisemaid kujusid, ainus elav ning teotsev romantik eesti kirjanduse väga rohkete, kuid valdavas enamikus teguvõimetute romantiliste kujude seas. Hingelt lõhestatud kuju, nagu romantikud tavaliselt, kuid jõuline kuju mõlemalt hingepoolt ja tervikuna värviküllane ning võluv kuju.

Läbi erakorraliselt sündmusrikka elu saadab Karl Rumor-Asti kaks ligikaudu ühetugevust iha: tung endast välja ja tung endasse tagasi, — kauguste- ning seikluste-igatsus ja kitsasse ringi sulgumise, sisemise kokkutõmbumise igatsus. Veenvalt selgitab Fr. Tuglas uuritava selliseks kujunenud isendi saamis- ning arenemislugu, andes seega võtme eriteldava isikliku omapära mõistmiseks ja ühtlasi võtme tema kirjandusliku toodangu mõistmiseks. Fr. Tuglase monograafias näeme esmakordselt Karl Rumori toodangut käsitledavat tervikuna; veel enam: tervikuna autori isiku värviküllasel taustal. Selliselt käsitleduna võidab Karl Rumori kirjanduslik toodang ootamatult rohkel määral nii kaalult kui väärtuselt, muutudes ühtlasi arusaadavaks paljudes paikades, mis senini ehk tundusid üksteisele vastukäivatena. Ning veel heledamalt ja veetlevamalt kui üksiku ja eraldatud teosena joonistub kogu toodangu üldisel taustal Karl Rumori parim ja senini ületamatu teos „Kuldlinn“, eesti kirjanduse sisukamaid ja hingestatumaid tippsaavutisi.

Fr. Tuglase „Karl Rumor-Ast“ ei saa loomulikult olla mingi lõplik kokkuvõte; on ju monograafias käsitletud tegelane alles täies mehe-eas ja parimates töötamisaastates; pigemini on Fr. Tuglase monograafia perspektiivide avajaks, võimaluste selgitajaks, pannes ootama ja lootma eriteldava küpsimat ja kauneimat krooniks seninloodule, tipuks senini rajatud alusele.

Nagu öeldud: Fr. Tuglase monograafias käsitletud isik ei ole avalikus elus teotsedes mitte ükski kirjanik, vaid — öieti kaugelt suuremal määral — ka politikamees, mille tõttu ei ole „Karl Rumor-Ast“ mitte üksnes huvitav kirjanduslooline ja kirjanduskriitiline teos, vaid — osundades autori sissejuhatust — ka „põnev peatükk meie sajandi alguse noorpõlve seiklusromaanist“: kütkestav pilt lähedase, kuid ometi otsata kaugena tunduva ajaloolise arenemisastme päevilt, seega sisuliselt kahel viisil ja kahes mõttes huvitav.

M. Sillaots.

Oskar Luts: Vanad teerajad. Mälestusi I. Noor-Eesti kirjastus Tartus (1930). 166 lk. Hind 2 kr. 25 s., 3 kr., 3 kr. 75 s.

Oskar Luts: Kuidas elate? Novelletid-fõljetonid. Illustratsioonid R. Tiitus'elt. Noor-Eesti kirjastus Tartus (1930). 200 lk. Hind 2 kr. 75 s., 3 kr. 50 s., 4 kr. 25 s.

Eeltähendatud raamatud ilmusid möödunud jõuluks. Nendest võib tõeliselt kõnelda kui toodangust, kuigi lehekülgede arv ei küüni mõne mahuka romaani poolenigi. Siin on meil tegemist kahe erilmelise raamatuga, mälestiste ja fõljetonidega. Luts on oma laialdasele lugejaskonnale jõuludeks järjekindlalt meelelahutust ja aja viidet pakkunud, nagu tema rohkearvulist viimase aja toodangut kirjandusliku kergekaalu tõttu on nimetatud. Ja keskmisele kodanikule lõbusat ajaviidet on Luts küllalt vastavalt osanud pakkuda. Alati leiab ta elu äripäevsusest pisilugusid, mida harilik kodanik ei mõista täheleegi panna, oskab neid koomilisest küljest vaadata ning sellistena ka lugejale serveerida. Seetõttu on ta saavutanud suure populaarsuse ning saanud laialdase lugejaskonna pailapseks.

Viimasel ajal (välja arvatud „Udu“) oli Luts langenud juba niivõrt šablooni ja muutunud pinnapealseks, ebakunstimäraseks, et heatahtlikul austajalgi tükkis asi südame kallale ning ta pidi kahjatusesega vaatama lugupeetud meistri kirjanduslikku tükitööd, mis ei tulnud kasuks kellelegi. Pettumustundega tuli panna loetud uudisteos kõrvale.

Sedapuhku aga äratav esimene teos jälle lootusi. Kaanele trükitud „Mälestusi I“ näitab, et Luts isegi on tüdininud oma harilikust ainevallast, kust ta juba kõik on ammutanud, ja siirdunud oma lapsepõlve mälestuste valda. Mälestiste kirjutamine on praegu kaunikesti moes ja miks ei või Lutski seda teha?

Ta teeb seda aga teisiti, kui on meil tehtud senini: läheb suvitama oma sünnikohta, Palamusele, kus kõik vanad teerajad, isikud ja esemed midagi meelde tuletavad, ja jutustab neist siis meile. Ta teeb esiti märkmeid ajaleheservadele ja kui need kitsaks jäävad, läheb ta alevipoodi, toob sealt valget paberit ja hakkab sellele oma mälestisi fikseerima — otsekoheselt, vahenditult, nii kuis need esile keruvad.

Lugeja silmade ette kerkib Alamuse porine alevik, kus väikeses, umbes kingsepahurtsikus sirgub Andres, tulevane kirjanik Oskar Luts. Umbrus pole midagi uut — see on Tootsi lugudest tuntud Paunvere —, kuid isikud ja nende õrnatundeline häälestus on siiski uued ja sümpaatsed, nii et kisuvad lugeja kaasa.

Andres on elavaloomuline, tähelepanelik poisike, kes hindab ümbrust ja isikuid oma arusaamise ning tunnete järele. Ta armastab õngitseda veskijärve ja jõe kaldal kalu, ei tiku kellegagi tülitsema ega tee pahandusi. Tema suurimaks vaenlaseks ja kiusajaks on kaupmees Aruski poeg Peeter, kelle isa üürilistena elavad Andres ja tema vanemad. See jonnakas ja eneseuhke Peeter ei anna rahulikule Andresele kuskil asu, nii et see on sunnitud pagema kodunt vanaema poole, Oasti päristallu, kus ta saab omale uued, rahulised mängukaaslased. Seal tärkab ka Andrese esimene armastus mänguseltsilise Liisi vastu, kes aga Andrese kurvastuseks samal sügisel sureb.

Võiks öelda, autor on suutnud oma mälestused niivõrt hästi restaureerida ja uuesti läbi elada, et kõik tundub siin loomupärane ja soe. Jälgitagu vaid Andrese ja Peetri vahekorra arenemist, kus kaks vastandisloomuga poisikest seisavad sõjajalal, kus üks otsib tuge oma rikkalt isalt ja koer Neerolt, teine — heasüdamlikult vanaemalt ja kingsepasellilt Peebult. See vahekord on hästi nähtud ja sama hästi ka edasi antud. On ju Luts enneminigi andnud oma parima just lastes (Tootsi lugudes). Kui Tootsi lugudes oli mingi noorusjõu küllus ja üleemeelikus, siis siin valitseb seevastu nukrutsev joon.

Sama-põhitoonilised on ka kõik teised mälestistes esinevad kujud, esijoones vanaema, vanaisa, onud ja Andrese vanemadki. Ema tikub küll sageli halisema, kuid muidu on need kõik rõõmsad, päikesepaistelised isikud, kes teevad tööd, tunnevad sellest rõõmu, söövad oma igapäevast leiba ja on õnnelikud. Mis üle selle, on kõik jumala hooleks jäetud.

Andresele vastikute tüüpidena esinevad kaupmees Arusk oma naise ja pojaga. Need on rikkad ja vaenlikult uhked ning kadedad. Kui kingsepp hakkab linnatädilt saadud rahaga endale maja ehitama, ajab Arusk nad kadedusest jalamaid oma majast välja — ja

Andres rändab jälle ühes ema ja majakraamiga Oastile. Isa ühes selli ja õpipoisiga jääb Alamusele uut maja ehitama. Sügiseks valmib see veskijärve kaldal ja Andres sõidab jälle Alamusele „peatume uue maja ees, milles varsti algab nii-öelda teine ajajärk mu elus“, lõpetab autor teose.

Seega on möödunud lapsepõlve esimene faas ja algab uus, kus tal tuleb tegemist teha juba kirjatarkusega. Siingi on ta ajaviiteks juba vabatahtlikult õppinud tähed ja sell Peebult veidi saksa keelt, nii et nad Aruski Peetri kiuste võivad vaheki selie kuuldes kahekesi võõras keeles kõnelda.

Autorile on olnud aine väga lähedane, mingi pühaduste ja muinäsjutu Kungla; seepärast on ta pannud sellesse ka oma hinge parima osa. Seda tunnistab ta sagedasti ka ise, jutuheit katkestades. „Ning veel imelikum on see, et praegu, kus vaatan aastakümnete taha ja märgin paberile neid mälestusi, see aeg mulle paisab hoopis lähedane. Vahel kokkudes märkan, kui ligidal tunnen neid esemeid, millest teen juttu, ning rohkem, veelgi rohkem, kui tõstan silmad ja näen, et nad tõelikult ongi siinsamas mu ümber“ (lk. 103). Sellele soojusele ja hellusele vastab ka teose stiil, mis on harilikust Lutsu rahvapärast väljendusest natuke pühapäevasem; näit.: „Veel üsna lühikest aega kuulen sealt jutukõminat, siis tuleb unemees ning puistab mulle kübaratäie und otse silmi. Ja on minu viimane mõte sel õhtul: „Olgugi see vanatädi nii hea kui ta iganes on, vanaema vastu ta ikkagi ei saa.““ (lk. 141).

„Kuidas elate?“ Mis on sellel ühist Lutsu eelmise teosega? Ta on paralleelselt kirjutatud ja ühes müügile ilmunud. Kas veel midagi? Siiski. Nii erinevad kui on mälestised ja följetonid, on neil teostel ometi rohkesti ühist.

Ka selles kogus armastab autor „vanadel teeradadel“ kõndida ja vanu mälestusi meelde tuletada. Selline mälestuste kirjapanu on esijoones „Võõrsil“, kus autor sõprade sunnil (lk. 154) pajatab oma vestelistes sõjamälestistes Vene sõjaväes rohtude segamist. See pole kompositsioonilt õieti mingi kavakindel mälestiste fikseering, vaid sõprade soovil jutustatud naljand Vene sõjaväe haiglatest ja apteekidest, kus Luts aja puudusel siiski pole suutnud oma naljasoont täies ulatuses maksta panna.

Samuti isiklike mälestuste keskel maal viibimist kajastab ka „Jaani laupäeva juhtumusi“.

Kogu teine osa sisaldab 11 följetoni, milles pole Lutsul midagi uut öelda. Ta pajatab igapäevaste kodanikkude nõrkustest, kus naine esineb tugevama poolena ja mees süütu kannatajana. Karl Martin Uhuu on autori endagi vist juba ära tüüdanud, ja käesolevas kogus on ta selle härra vahetanud kahe sõbra — onu Pinni ja Päi vastu, kes aga palju ei erine tuntud Karl Martinist. Lookesed on enamikus tuntud juba ajalehtede või ajakirjade joonealustest, mispärast nad midagi uut ei paku.

Raamatu väärtuslikuma osa moodustab selle esimene järk, kolm novelli. Needki on juba tuntud „Loomingu“ ja „Olioni“ veergudelt, kus nad varemini on ilmunud. Nad on kompositsioonikindlamad ja sisaldavad kirjanduslikke väärtusi, mis teistel käesoleva kogu lugudel puuduvad. Eelmainitud on Luts suutnud enda kokku võtta ja tihendatud kirjanduslikus vormis usutavalt näidata inimese hinge ning selles mõllavaid kirgi.

R. Tiituse illustratsioonid aitavad kahtlematult tõsta raamatu huvitavust.

Nõudlikku kirjanduskriitikat Lutsu teosed välja ei kannata, kuid sedapuhku on ta suutnud anda siiski soojalt hingestatut, mis ei jäta lugejat külmaks, mida võib lugeda mõnu ja rahuldustundega. Kahtlemata viib raamat „Vanad teerajad“ iga lugeja tema enda noorusmaile ilutsema ja mõtisklema.

P. Hamburg.

Arno Raag: Kaduval teel. Romaan Eesti vabadussõja päevilt. Eesti Kirjastuse Ühisus „Postimees“ Tartus, 1930. 234 lk. Hind 2 kr. 50 s.

Meie vabadussõda on senini ilukirjanduses vähe käsitlust leidnud. Seda on korduvalt kurdetud. Üksikud väe seljataguse romaaniid ei rahulda lugejate soove rindepõnevuse ega meeleheitliku võitluse suhtes. Kui käesoleva romaani ilmumisest ajalehis teatati, vilksatas nii mõnelgi mõte, et vahest ongi nüüd see kauaigatsetu ilmunud. Lugeses aga pettutakse kahtlematult. Vabadussõjaga on sel romaanil vähe tegemist. Romaani tegevus sünnib kaugel rinde taga ja selle arenemine on vähe sõjast. Rindepingutustest ja lahingutest teatakse siin ainult niipalju, kui autor laseb mõnel tege- lasel nende kohta ajalehest lugeda.

Romaani põhi-ideelgi on sõjaga vähe tegemist. See seisab sel- lest täiesti kaugel ja on tast olenematu. Käesolev teos on täiesti isikuromaan ja keerleb isikuolu maksmapanemise ümber. Teose motos käsib autor Anna Haava sõnadega: „Sa ole suurem kui su saatus“ (lk. 5). Rakendama hakkab ta seda mõtet alles teose lõpus. Teose idee kandja saab selle juhuliselt kelleltki üliõpilaselt, kes arvab, et ainult rusikate ja küünarnukkide abil saab elust läbi ja ennast maksma panna: ole ise tugev ja tragi, siis on saatus ja õnn alati sinuga, kuid võimu kasutamisel hoidu vastuollu sattumast seadusega.

Teose idee kandjaks ning teostajaks on vana, seitsmekümne- aastane pops Toomas Kõrrekivi, kes on kõigiti korralik ja alandlik mees. Saatuse talle liiga karm. Tugevam mees lööb noor-eas ta peretütrest pruudi üle, hiljemini hävib saatuselööjate all tema asu- tatud perekond ja teose lõpul on hullumeelne Toomas ainsam ning viimne oma suguvõsa esindaja. Tema saatust juhib ülelöödud pruudi poeg Alfred Pärnpuu. See hukutab ta tütre ja saadab mõle- mad pojadki hauda. Nagu öeldud, alles teose lõpul leiab Toomas elutõe ja muutub aktiivseks, enda saatuse juhtijaks. Pimedal sügise- õöl laseb ta maha oma kiusaja kuradi — Alfred Pärnpuu.

Teose põhi-idee on põnev ja aktuaalne, autoril hästi leitud, kuid halvasti rakendatud. Raske on uskuda vanast, konservatiivsest Toomast, kes senini on uskunud Jumalat ja sellest määratud saatust, sellist vastuvõtlukust, millist laseb autor tal üles näidata kõnekoos- olekul, üliõpilase kõne jälgimisel. Seal nagu torgatakse talle kõik pähe. „Iga sõna, mis nüüd kõneleja suust langes, oli kui tuline tun- gal Tooma hinge. Toomas tundis, kuidas tal nüüd korruga hakkab selgima nii palju, mille üle ta juurelnud päevi ja öid“ (lk. 218). Selle selguse mõjul hakkab ta kohe kiirelt teotsema ja oma hävitaja hukkamist kavatsesema. Pika-ajalise kaalutluse ja kavatsuste järele viibki ta oma kättemaksu-plaani täide. Säärast kaua-aegset roima- kavatsust antud oludes on Toomast raske uskuda. Ainult hullumeel- susega saaks seda osalt seletada, nagu teebki seda autor teose lõpul, pärast roima.

Teiseks romaani suureks vääratuseks tuleb pidada seda, et autor on idee kandja, peategelase Tooma, kogu teose ulatuses jätnud soo- tuks kõrvaliseks. Ta figureerib esikohal ainult teose alul ja lõpul.

Sisujaotuse järele polegi ta peategelane, vaid nendeks kujunevad peretütar Salli Mokker ja selle kaasas Tooma poeg Mart. Viimane sõlmib sõjaväljalt nädalasel puhkusel kodu olles Salliga armuside-med. Keskkujuks saab siin Salli, kelle siseelu ja kannatuste kaudu valgustatakse teisi romaani tegelasi.

Salli on harilik töökas talutüdruk, kes pole viitsinud koolis õpida ja on seetõttu jäänud talutööliseks. Sõja ja meeste vähesuse tõttu sobib tal kohe lähem tutvus puhkusel oleva Mardiga; ta sõlmib sellega sugulised suhted ja jääb siis ootama sõja lõppu ning Mardi tagasitulekut, et koos uut elu asunikutalus rajada.

Siingi laseb autor karmi saatuse ette jõuda ja elurõõmsa ning jõulise tütarlapse surra abordi tagajärjel, mille ta vastu Mardi tahtmist, ema nõusolekul laseb teha, et pääseda külarahva pilgetest.

Salli kuju on kahtlemata eluline, võib-olla tegelikust elust võetud, kuid mõningail juhtudel tundub ta siiski raamist välja langevat. Oma arenemisastme kohta tundub ta raseduse märkamisel liiga naiivsena. Sügisel kaerakoristamise ajal olnud akti tagajärjel tekkinud rasedust tunneb ta mõni päev enne jõulu ja siiski saab ta alles arstilt lõpliku teadvuse oma seisukorrast.

Mart on tavaline popsiverega sõdur, kes kannab tõrkumatult oma rasket saatust. Hoolimata raskeist süüdistustest ja pealekaebamistest tuleb ta sõjakohtust puhtalt välja, on kinni-istumisel saadud külmetumistest jäänud tiisikusse ja surebki sellesse tõppe, mitte küll just loomulikku surma. Viimasest jõuab isa mõne päeva võrra ette ja kägistab poja.

Teised tegelased on harilikud, igapäevased maainimesed, kes elavad oma halli igapäevast elu.

Salli õde Hulda esitab kergemeelset keskkooliõpilase tüüpi, kellel esikohal kuramaazid ja muud sellised sekeldused. Nõrga edasijõudmise pärast lahkeb ta koolist, satub konflikti vanematega ja asub pealinna enda käel elama. Temagi tulevik ei anna suuri lootusi.

Autor külvab käesolevas teoses õhtral käel surma ja kadu. Alul möllab see Tooma perekonnas, nakkab sealt aga ka Mokker'ite ja Pärnpuu'de perekonda. Kogu teose jooksul on igavene laastamine ja inimeste mättasselõõmine. Kõik sammuvad autori poolt määratud kaduval teel. Kas seda kõike on vaja? Erilist traagikat aga autor sellega siiski ei saavuta, sest meil pole usku kõikide surmade ja roimade paratamatusse.

Vormiliselt oleks teost raske hinnata. Nagu eespool nägime, on sisulisedki vääratused esijoonel tingitud just nõrgast ja saamatust kompositsioonist, mis pole küllalt ühtlane ega loogiline. Kompositsiooni nõrkuse all kannatavad aga ka meie vanameistrite romaanid. Seepärast ei saa algajalt nõuda sel alal täit selgust ja küpsust, küll aga algelisemat oskust. Ilma selleta pole mõeldav suuremaulatuseline teos. Vormimeel on arenev ja arendatav, see pole kellelegi külge sündinud. Esitusviis on autoril väga katkeline. Vilksatavad lehekülgedelt katkestusjooned. Autor on lükkinud nagu päevaraamatu-märkmete jupikesi üksteise otsa, pole neid suutnud siduda ega liita. Ta stiil ei küüni kõrgemale tavalisest ajalehestiilist.

Teoses on aga rohkesti ka veenvaid ja hästitabatud kohti, looduskirjeldusi ja hingeelulisi momente, mis viivad lugeja kaasa. Üldine miljöo tundub ühtlane ja autor näib selles liikuvat koduselt.

P. Hamburg.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1931.

KEELETEADUSLIK AJAKIRI EESTI KEEL

(X aastakäik, 1931)

ilmub Akad. Emakeele Seltsi toimetusel, aasta kohta kuus numbrit, à 32 lk., kokku 192 lk. Tellimise hind aastaks sisemaale 2 kr., välismaale 2 kr. 50 s., pooleks aastaks sisemaale 1 kr. Üksiku numbri hind 35 s. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja linnades suuremad raamatukauplused. Üksikuid numbreid on müügil Tallinnas Tall. E. Kirj. Üh. „Päevalehe“, Tartus O./Ü. „Noor-Eesti“ ja Akad. Kooperatiivi raamatukaupluses.

Varemad aastakäigud:

I aastak.,	1922,	192 lk.,	brošeeritud, hind	2 kr. — s.
II	1923,	192	”	2 kr. — s.
III	1924,	192	”	2 kr. — s.
IV	1925,	192	”	2 kr. — s.
V	1926,	256	”	3 kr. 20 s.
VI	1927,	256	”	3 kr. 20 s.
VII	1928,	256	”	3 kr. 20 s.
VIII	1929,	256	”	3 kr. 20 s.
IX	1930,	192	”	2 kr. 50 s.

Raamatukogudele ja koolidele 15%, seltsi liikmeile 20% hinnalandust.

Toimetus: Tartu, Maarjamõisa 44, 2. Tel. 12-56.

Muid Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetisi:

Eestlasele eesti nimi. Hind 50 s.

15.000 uut sugunime. Hind 50 s.

Liivi lugemikud I, II, III, IV, V à 25—40 s.

Soome kirjastik. Nr. nr. 2, 3, 4, à 25—30 s.

Setu lugemik I, II. Hind 50 ja 75 s.

Valik grammatilisi oskussõnu. Hind 25 s.

Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi. A. Saareste ja A. R. Cederberg. Vihk I. Hind 2 kr. — Vihk II. Hind 2 kr. 50 s.

Tundmused tegurina keelearengus. A. Saareste. Hind 50 s.

Esimene katse eesti keele kõnemeloodia võrdlevas uurimises.

W. E. Peters. Hind 1 kr.

Eksperimentaalfoneetika alged. W. E. Peters. Hind 40 s.

Eestipäraseid isikunimesid. J. Mägiste. Hind 1 kr.

Wanradt-Kõlli katekismuse katkendid. Välja andnud A. Saareste.

Hind 40 s.

Esimese eestikeelse raamatu, Wanradt-Kõlli katekismuse keelest.

A. Saareste. Hind 40 s.

Murdetekstid (erilehtedel) à 5 s.

Ilmu mas: Soome-eesti sõnaraamat. J. Mägiste.

Ladu: O/Ü. Noor-Eesti, Rüütli tän. 4, Tartus.

LOOMING

EESTI KIRJANIKKUDE LIIDU AJAKIRI

Looming avaldab novelle, luuletisi, draamasid, arvustisi, ülevaateid oma- ja väliskirjandusest, artikleid kõigilt kunsti aladelt, mis kirjandusega lähemas kokkupuutumises jne.

Loomingu kaastöolisteks on kõik eesti kirjanikud ja paremad arvustajad.

Loomingu väljaandjaks on Eesti Kirjanikkude Liit; ajakirja juhtivasse toimkonda kuuluvad: A. Alle, E. Hiir, J. Semper ja G. Suits; vastutavaks ja tegevaks toimetajaks on J. Semper.

Loomingut ilmub aastas 10 numbrit, iga nr. 104—112 lk. suures kaustas.

Loomingu hinda on 1931. a. senise suuruse juures alandatud. Tellimishinnaks on nüüd aastas 14 kr. (enne 15 kr.), pooles aastas 7 kr. (enne 7.50 kr.), üksik nr. 1.60 kr. (enne 1.75 kr.).

Loomingu seniseid ühtebrošeeritud aastakäike on veel saada. I aastakäik — 7.20 kr., II — 9 kr., III — 10 kr., IV — 13 kr., V — 13 kr., VI — 13 kr., VII — 13 kr., 1930. aastakäik — 15 kr.

Loomingu tellimisi võtavad vastu: ajakirja talitus, postkontorid, raamatukauplused ja **Loomingu** usaldusmehed.

Loomingu toimetuse ja talituse aadress: Tartu, Noor-Eesti Kirjastus.